Jasmin Medić - Hikmet Karčić - Muamer Džananović - Elvedin Mulagić

POLITIKA REVIZIONIZMA

Negiranje zločina i genocida u Bosni i Hercegovini 1992-2025.

(*Istraživačka studija*)

UNIVERZITET U SARAJEVU
INSTITUT ZA ISTRAŽIVANJE ZLOČINA
INSTITUTE FOR THE RESEARCH OF CRIMES
UNIVERSITAS SARAJEVENSIS
STUDIORUM

Izdavač: Univerzitet u Sarajevu – Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava

Za izdavača: Dr. sc. Muamer Džananović

Autori: Dr. sc. Jasmin Medić
Dr. sc. Hikmet Karčić
Dr. sc. Muamer Džananović
Dr. sc. Elvedin Mulagić

Urednica: Dr. sc. Merisa Karović-Babić

Recenzenti: Prof. dr. Ehlimana Memišević
Prof. dr. Amer Osmić

Lektura: Mr. sc. Sadžida Džuvić

DTP i naslovnica: Mr. Sead Muhić, dipl. ing.
(Fotografija naslovnice/ Izvor: ICTY, Predmet Karadžić, P1968)

Štampa: Štamparija Fojnica d.o.o.

ISBN 978-9958-028-52-6
CIP zapis dostupan u COBISS sistemu Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH pod ID brojem **64609030**

Istraživačka studija indeksirana je u CEEOL – Central and Eastern European Online Library (www.ceeol.com)

UNIVERZITET U SARAJEVU
Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava

Aleja Bosne srebrene bb
71 000 Sarajevo
+387 33 561 350
info@iziz.unsa.ba
www.iziz.unsa.ba

Jasmin Medić - Hikmet Karčić - Muamer Džananović - Elvedin Mulagić

POLITIKA REVIZIONIZMA

Negiranje zločina i genocida u Bosni i Hercegovini 1992–2025.

(Istraživačka studija)

Sarajevo, 2025.

SADRŽAJ

UVOD 7

1. ZAŠTO SE NEGIRA? 13

2. SREBRENICA - STUDIJA SLUČAJA 17

2. 1. Uvod 17

2. 2. Negiranje 21

2. 3. Izvještaj Vlade Republike srpske o Srebrenici 27

2. 4. Osporavanje Rezolucije Ujedinjenih nacija o genocidu u Srebrenici 32

2. 5. Deklaracija „Svesrpskog sabora“: „Odbacivanje“ Rezolucije 36

3. PRIJEDOR - STUDIJA SLUČAJA 37

3. 1. Uvod 37

3. 2. Negiranje 38

4. SARAJEVO - STUDIJA SLUČAJA 45

4. 1. Uvod 45

4. 2. Negiranje 53

4. 3. Izvještaj Vlade Republike srpske o Sarajevu 56

5. TUZLA - STUDIJA SLUČAJA 59

5. 1. Uvod 59

5. 2. Negiranje 60

6. PROCESUIRANJE NEGIRANJA GENOCIDA 65

ZAKLJUČAK 67

PREPORUKE 69

SKRAĆENICE 72

BIBLIOGRAFIJA I IZVORI 73

UVOD

Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu i obimno sistematsko izvršavanje ratnih zločina[1] tokom 1992–1995. godine predstavljaju jedno od *najtragičnijih* poglavlja moderne evropske historije. Još tokom procesa raspada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) krajem devedesetih godina prošlog stoljeća političko rukovodstvo Srbije i Hrvatske vodilo je pregovore o podjeli Bosne i Hercegovine. Susret između Slobodana Miloševića i Franje Tuđmana u Karađorđevu u martu 1991. godine ostao je jedan od ključnih događaja koji svjedoči o dogovorima dviju strana da teritorijalno rascijepe i podijele Bosnu i Hercegovinu.[2] Ovi dogovori kasnije su potvrđeni kroz vojno-političke paradržavne aktivnosti. Već krajem 1991. godine Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine (SDSBiH/SDS) pod rukovodstvom Radovana Karadžića, uz podršku Srbije, implementirala je proces regionalizacije s ciljem uspostave "srpskih autonomnih oblasti" (SAO) unutar Bosne i Hercegovine. Cilj je bio da se dijelovi tadašnje Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine pod efektivnom kontrolom SDS-a, gdje je srpsko stanovništvo bilo u većini, kao i teritorije procijenjene od "strateške važnosti" u kojima su Bošnjaci bili u relativnoj ili apsolutnoj većini, otcijepe od Bosne i Hercegovine i pripoje tada "krnjoj Jugoslaviji". Kulminacija tog antiustavnog procesa desila se 9. januara 1992. godine kada je rukovodstvo SDS-a proglasilo "Srpsku republiku Bosnu i Hercegovinu", odnosno Republiku srpsku (RS). Ovo je bio politički preduvjet za agresiju i ratne zločine koji će uslijediti.[3]

Istovremeno, Hrvatska demokratska zajednica Bosne i Hercegovine (HDZBiH), u skladu sa smjernicama političkog rukovodstva Republike Hrvatske, na teritoriji Bosne i Hercegovine formira paradržavnu tvorevinu Hrvatsku zajednicu Herceg-Bosna (HZHB), čime suverenitet Bosne i Hercegovine ugrožava i njen zapadni susjed.[4]

---

[1] *Ratni zločini* je sintagma koja se koristi u ovom radu da u općem (generalnom) smislu označi sve kategorije zločina protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom (genocid, zločini protiv čovječnosti, povrede zakona i običaja ratovanja, povrede Ženvskih konvencija i dr.).

[2] Miloš Minić, *Dogovori u Karađorđevu o podjeli Bosne i Hercegovine*, Rabic, Sarajevo, 1998, 34; Jens-Martin Eriksen, Frederik Stjernfelt, *Scenografija rata: Nova putovanja u Bosnu i Srbiju*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2010, 104; Dušan Bilandžić, *Povijest izbliza: Memoarski zapisi 1945.-2005.*, Zagreb, 2006, 374-376.

[3] Detaljnije o tome vidi u: Muamer Džananović, Jasmin Medić, Hikmet Karčić, *Nastanak Republike srpske: Od regionalizacije do strateških ciljeva (1991–1992)*, Univerzitet u Sarajevu – Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava i Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Sarajevo, 2023.

[4] Robert Donia, "Kreiranje Republike Srpske 1990-1992", u: Sonja Biserko (ur.), *Bosna i Hercegovina – Jezgro velikosrpskog projekta,* Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2006, 190; Amir Kliko, *Rat u srednjoj Bosni 1994.–1995. godine*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2019, 59.

Krajem septembra 1993. godine, uz podršku i Hrvatske i Srbije, u Bosni i Hercegovini formirat će se i treća paradržavna tvorevina Autonomna pokrajina Zapadna Bosna (APZB) kojom je rukovodio Fikret Abdić.[5]

Nakon što je Bosna i Hercegovina proglasila nezavisnost 1. marta 1992. godine, političko i vojno rukovodstvo Jugoslavije, uz podršku SDS-a i Jugoslavenske narodne armije (JNA), organizovalo je blokadu glavnog grada Sarajeva i uskoro započelo vojnu agresiju na Republiku Bosnu i Hercegovinu. Republici Bosni i Hercegovini nije od pomoći bilo ni međunarodno priznanje niti članstvo u Organizaciji ujedinjenih nacija (OUN). Od aprila 1992. pa do kraja 1995. godine Republika Bosna i Hercegovina bila je izložena brutalnoj agresiji, dvama udruženim zločinačkim poduhvatima (UZP) kojima se rukovodilo iz susjednih zemalja Srbije i Hrvatske i izvršavanju zločina protiv čovječnosti širokih razmjera, koji su kulminirali genocidom nad Bošnjacima.

Tokom čitavog perioda agresije 1992–1995. godine glavni grad Republike Bosne i Hercegovine podvrgnut je vojnoj opsadi, koja po trajanju predstavlja najdužu opsadu glavnog grada u modernoj historiji. Tokom opsade snage JNA, a kasnije Vojske Republike srpske (VRS), ubile su pojedinačnim i masovnim zločinima desetine hiljada civila a ranile mnogostruko više od toga broja, nametnule mjere zabranjene međunarodnim humanitarnim pravom kojim su stanovništvu Sarajeva uskraćene osnovne životne potrepštine (hrana, voda, liječenje, toplotna energija i drugo). Ni proglašenje Sarajeva "sigurnom zonom" UN-a 6. maja 1993. godine nije spriječilo počinjenje ratnih zločina u masovnoj i obimnoj razmjeri, što se pokazalo i na primjeru drugih proglašenih "sigurnih zona" UN-a u Bosni i Hercegovini: Srebrenica, Žepa, Bihać, Tuzla i Goražde. Dakle, međunarodna zajednica nije uspjela zaštititi stanovništvo ni u drugim UN-ovim "sigurnim zonama". U Srebrenici i Žepi snage VRS-a u julu 1995. godine počinile su zločine enormnih razmjera – koje su Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju (ICTY) i Međunarodni sud pravde (ICJ) okvalifikovali genocidom, dok su u Sarajevu[6], Tuzli, Bihaću i Goraždu također zabilježeni teški zločini nad bošnjačkim i hrvatskim civilnim stanovništvom. Zločini u nabrojanim gradovima ukazuju na sistematski plan uništenja civilnog stanovništva što govori u prilog tezi da su civili na teritoriji pod kontrolom legalne vlasti Republike Bosne i Hercegovine kontinuirano bili izloženi granatiranju, snajperskom djelovanju, blokadi humanitarne pomoći i uskraćivanju osnovnih uslova za život, dok su na područjima koja je zaposjela JNA i VRS gotovo kao zakonitost počinjavana masovna zatočenja, masovna ubijanja, pokopavanje žrtava u sistem masovnih grobnica, sistemska silovanja, protjerivanje

[5] ICTY, Predmet protiv Jovice Stanišića i Franka Simatovića, dokaz br. D00040, Republika Bosna i Hercegovina, Autonomna pokrajina Zapadna Bosna, *Službeni list br. 2,* decembar 1993, 1-2;
Mujo Begić, *Nastanak i djelovanje Autonomne pokrajine Zapadna Bosna,* Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2021, 125-132, 159-197.

[6] U Sarajevu pod opsadom nalazio se i veliki broj srpskog stanovništva koje je također bilo podvrgnuto masovnim i pojedinačnim ratnim zločinima od strane JNA/VJ i VRS, dok u ostalim „sigurnim zonama" i područjima pod kontrolom ARBiH nije bio takav slučaj.

civilnog stanovništva, uništavanje svih vjerskih i drugih tragova postojanja Bošnjaka i drugi zločini.

Masovni zločini nad Bošnjacima i Hrvatima počinjeni su već u početnom periodu agresije Srbije i Crne Gore na Republiku Bosnu i Hercegovinu širom Bosne i Hercegovine, posebno u Podrinju, opkoljenom Sarajevu i Bosanskoj krajini. Slike iz logora u okolini Prijedora šokirale su svjetsku javnost, podsjećajući na nacističke logore iz Drugog svjetskog rata. Nakon toga su se nizale slike koje su ukazivale i Evropi i zapadnom svijetu da se historija zločina na njenom tlu ponavlja. Slike ubijenih civila na pijaci Markale i brojnim drugim lokalitetima u Sarajevu, na tuzlanskoj Kapiji i u Srebrenici samo su bile potvrde toga. Zbog činjenice da je svjetska javnost sve više bila upoznata s genocidom nad Bošnjacima, politički vrh Srbije i RS-a sve je više ulagao u negiranje zločina i genocida za koji su odgovorni. Sistemska kampanja negiranja počinjenja zločina, negiranja broja žrtava u zločinima, negiranja postojanja logora, negiranja da su srpske vojne i policijske snage uopće za cilj imale civilne ciljeve, uz kreiranje teorija zavjera prema kojima su za zločine odgovorne legalne vlasti Republike Bosne i Hercegovine, odnosno „muslimanski ekstremisti“, započelo je istovremeno s izvršenjem zločina nastavljajući se sve do danas i ne nazire se mogućnost da se osujeti. Nažalost, ova kampanja negiranja zločina uspjela je doprijeti do određenih medijskih i političkih krugova na Zapadu i u međunarodnoj javnosti.

Prema teoretičarima genocida negiranje počinjenih zločina započinje već u vrijeme njihovog izvršavanja.[7] Ovaj obrazac prisutan je i u slučaju Bosne i Hercegovine, gdje su negiranje genocida i sistemskih zločina postali ključni elementi političke strategije vlasti u Srbiji i RS. Negiranje je vidljivo kroz političke diskurse, revizionističke publikacije i institucionalno osporavanje sudski utvrđenih činjenica.

Donošenje *Odluke* visokog predstavnika u Bosni i Hercegovini Valentina Inzka, kojom je sredinom 2021. godine donio *Zakon o dopuni Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine* kojim se, između ostalog, zabranilo negiranje genocida i slavljenje presuđenih zločinaca, nažalost nije zaustavilo prakticiranje tih pojava.[8] U obrazloženju

[7] Jedan od njih je Gregory Stanton. Vidi detaljnije njegovu klasifikaciju zločina genocida na deset etapa, u kojoj je negiranje posljednja, kao etapa koja najduže traje. Gregory H. Stanton, The Ten Stages of genocide, https://www.genocidewatch.com/bs/tenstages.

[8] U Krivičnom zakonu Bosne i Hercegovine (“Službeni glasnik BiH”, br. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, 47/14, 22/15, 40/15 i 35/18), u članu 145a, iza stava (1), dodaju se novi stavovi (2) do (6), koji glase:

“(2) Ko javno podstrekne na nasilje ili mržnju usmjerenu protiv grupe osoba ili člana grupe određene s obzirom na rasu, boju kože, vjeroispovijest, porijeklo ili nacionalnu ili etničku pripadnost, ako takvo ponašanje ne predstavlja krivično djelo iz stava (1) ovog člana, kaznit će se kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godine.

(3) Ko javno odobri, porekne, grubo umanji ili pokuša opravdati zločin genocida, zločin protiv čovječnosti ili ratni zločin utvrđen pravosnažnom presudom u skladu s Poveljom Međunarodnog vojnog suda pridruženom uz Londonski sporazum od 8. avgusta 1945. ili Međunarodnog krivičnog suda za bivšu

Odluke, između ostalog, navodi se da su svjesni činjenice da pomirenja ne može biti bez priznanja zločina i odgovornosti, te da govor mržnje, veličanje ratnih zločinaca i revizionizam ili otvoreno negiranje genocida, zločinâ protiv čovječnosti i ratnih zločina utvrđenih pravosnažnim sudskim odlukama ugrožavaju vladavinu prava i predstavljaju direktnu prepreku miru, pomirenju i izgradnji povjerenja i na kraju ugrožavaju izglede za sigurnu, mirnu budućnost Bosne i Hercegovine.[9] Iako je podignuto više krivičnih prijava protiv lica koja su na različite načine negirala genocid, Tužilaštvo Bosne i Hercegovine nije još adekvatno reagovalo.

Sveprisutna su učestala crtanja murala, dijeljenje letaka, fotografija i drugi slični oblici veličanja i slavljenja presuđenih ratnih zločinaca.[10] Posebno je intenzivirano negiranje genocida na takav način u Srbiji, gdje je i policija stavljena u funkciju zaštite murala ratnih zločinaca.[11] I dalje se izdvaja veličanje i slavljenje Radovana Karadžića i Ratka Mladića, političkog i vojnog lidera RS-a, čija je vojska i policija počinila genocid nad Bošnjacima. Karadžić i Mladić su presuđeni ratni zločinci na doživotne kazne zatvora za, između ostalog, počinjeni genocid nad Bošnjacima.[12] Kontinuirana praksa slavljenja i veličanja presuđenih ratnih zločinaca dovela je do imenovanja aktuelne etape genocida nad Bošnjacima *trijumfalizmom*, kako ju je nazvao Hariz Halilovich.[13]

Jugoslaviju ili Međunarodnog krivičnog suda ili suda u Bosni i Hercegovini, a usmjereno je protiv grupe osoba ili člana grupe određene s obzirom na rasu, boju kože, vjeroispovijest, porijeklo ili nacionalnu ili etničku pripadnost, i to na način koji bi mogao potaknuti na nasilje ili mržnju usmjerenu protiv takve grupe osoba ili člana takve grupe, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.

(4) Ko krivično djelo iz stava (1) do (3) ovog člana izvrši tako da javnosti učini dostupnim ili joj distribuira letke, slike ili druge materijale, kaznit će se kaznom zatvora od najmanje jedne godine.

(5) Ako je krivično djelo iz stava (1) do (3) ovog člana počinjeno na način kojim se može poremetiti javni red i mir ili je prijeteće, zlostavljajuće ili uvredljivo, počinilac će se kazniti kaznom zatvora od najmanje tri godine.

(6) Ko dodijeli priznanje, nagradu, spomenicu, bilo kakav podsjetnik ili bilo kakvu privilegiju ili slično osobi osuđenoj pravosnažnom presudom za genocid, zločin protiv čovječnosti ili ratni zločin, ili imenuje javni objekat kao što je ulica, trg, park, most, institucija, ustanova, općina ili grad, naselje i naseljeno mjesto, ili slično, ili registrira naziv po ili prema osobi osuđenoj pravosnažnom presudom za genocid, zločin protiv čovječnosti ili ratni zločin, ili na bilo koji način veliča osobu osuđenu pravosnažnom presudom za genocid, zločin protiv čovječnosti ili ratni zločin,kaznit će se kaznom zatvora od najmanje tri godine." http://www.ohr.int/odluka-visokog-predstavnika-kojom-se-donosi-zakon-o-dopuni-kaznenog-zakona-bosne-i-hercegovine/

[9] Isto.

[10] https://balkaninsight.com/2021/11/15/vlasti-u-bih-nisu-uklonile-murale-ratnih-zlocinaca/?lang=sr

[11] https://balkans.aljazeera.net/opinions/2022/1/31/murali-i-grafiti-koji-velicaju-mladica-paradigma-srbije

[12] IRMCT, MICT-13-55-ES, *Drugostepena presuda protiv Radovana Karadžića*, 20. mart 2019; IRMCT, MICT-13-56, *Drugostepena presuda protiv Ratka Mladića*, 8. juni 2021.

[13] Za detaljnije obrazloženje ovog etape vidjeti: Hikmet Karčić, "Triumphalism: The final stage of the Bosnian genocide" in: *Denial: The Final Stage of Genocide?*, ed. John Cox et al, Routlegde, London, 2021, 99-112.

Ohrabreni trenutačnom geopolitičkom klimom u regionu, negiranje zločina i genocida postalo je ključno sredstvo u rukama društveno-političkih aktera u Srbiji i RS-u s ciljem destabilizacije pravno-političkog stanja u državama zapadnog Balkana.

Ova studija pruža integralni pregled strategije i metoda negiranja zločina i genocida počinjenih u Bosni i Hercegovini u periodu 1992–1995, od početka počinjenja zločina 1992. godine do danas. Studija je rezultat preliminarnog istraživanja provedenog s ciljem identifikovanja najvažnijih ideoloških aktera i najvažnijih diskursa prisutnih na ovim prostorima u zadnje tri decenije.

Smatramo da je neophodno analizirati navedene pojave zbog stava da su one jedan od generatora destabilizacije političkih prilika u Bosni i Hercegovini. Za potrebe ove studije istraživanjem su obuhvaćeni najpoznatiji i najčešći slučajevi negiranja genocida nad Bošnjacima uz fokus na negiranju genocida u „sigurnoj zoni" UN-a Srebrenica i zločina počinjenih u Prijedoru, Tuzli i Sarajevu. Iz negiranja postojanja logora na području prijedorske općine kao i negiranja dokazane činjenice da je nesrpsko stanovništvo prilikom kretanja gradom Prijedorom bilo primorano nositi bijele trake oko ruke; masakra na tuzlanskoj Kapiji, sarajevskih Markala i masakra nad civilima u redu za hljeb u sarajevskoj Ulici Vase Miskina, te brojnih drugih zločina i u konačnici negiranja genocida u Srebrenici i oko nje 1995. godine vidljiv je cjelokupan obrazac institucionalnog negiranja zločina koji traje u većem ili manjem intenzitetu u posljednjih trideset godina.

Slučajevi negiranja zločina predstavljeni u ovoj studiji samo su segmentarni uvid u kompleksan ideološki aparat koji sistematski decenijama nastoji revidirati, omalovažavati i negirati zločine i genocid u Bosni i Hercegovini. Ističemo da su njemački sudovi, pored spomenutih presuda međunarodnih sudova, donijeli nekoliko presuda kojima su zločini počinjeni u nekoliko drugih općina u Bosni i Hercegovini okvalifikovani genocidom. Fokus ovog rada je na strategiji negiranja od vodećih političkih struktura Srbije i RS-a, medija u službi ideologije negiranja i vladajućih struktura u Srbiji i RS-u te provedenih projekata u svrhu negiranja počinjenih zločina, a koje su finansirale vlasti Srbije i RS-a.

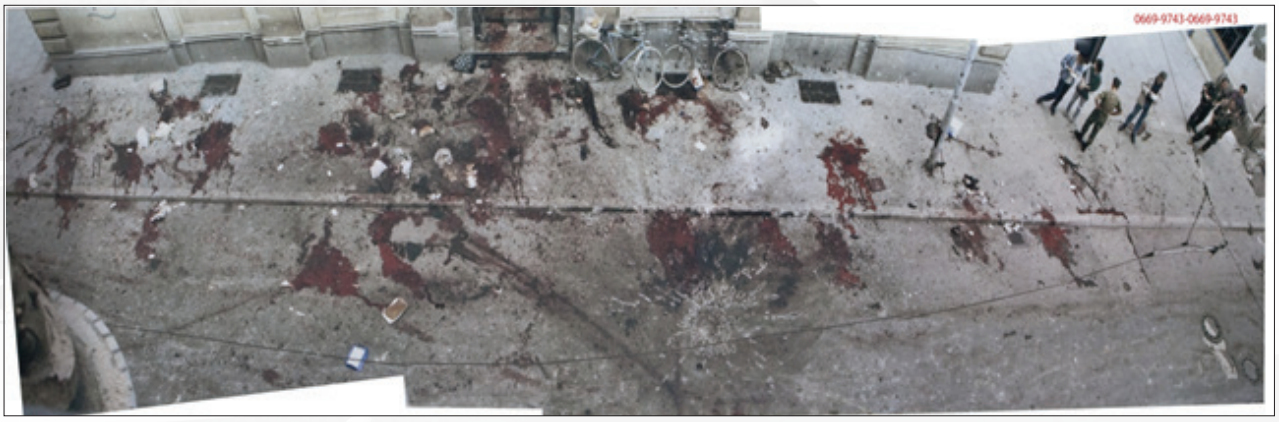

Posljedice granatiranja Markala 1995. godine (Izvor: ICTY, Predmet Karadžić, P1968)

1. ZAŠTO SE NEGIRA?

Israel Charny razlikuje četiri vrste individualnih motiva negiranja počinjenog zločina: izbjegavanje krivičnog gonjenja, aboliranje od odgovornosti za počinjene zločine, izbjegavanje odgovornosti za suzdržavanje od sprečavanja zločina i karijerizam.[14] Međutim, Stanley Cohen je ustvrdio da "ljudi mogu biti ohrabrivani da se ponašaju kao da ne znaju ništa o sadašnjosti. Čitava su društva zasnovana na oblicima nasilja, represije, diskriminacije i ekskluzivnosti koje su poznate ali nikada otvoreno priznate".[15]

Negiranje počinjenih zločina i genocida uglavnom se osmišljava u toku planiranja genocida, a provodi se tokom njegovog počinjenja i poslije toga. Tako je i negiranje genocida u Bosni i Hercegovini počelo već tokom njegovog počinjenja. Simon Massey to definiše kao "rastuće negiranje" u kojem su kreirani i razvijani planovi i strategije o tome kako negirati genocid.[16] Gregory Gordon je klasifikovao negiranje genocida kao "istovremeno i naknadno negiranje". Prema Gordonu: "Istovremeno negiranje je negiranje od strane direktnih počinilaca i njihovih pomagača kao završna faza genocida. Naknadno negiranje, za razliku od prethodnog, pojavljuje se onda kada je osnovni zločinački slučaj zaključen, negirajući diskurs mora biti analiziran kao historijski revizionistički projekt."[17] "Cilj istovremenog negiranja genocida je aboliranje vlada država i UN-a od odgovornosti da reaguju u skladu sa Konvencijom o kažnjavanju sprječavanju zločina genocida."[18]

Dok je na terenu izvršavan genocid nad Bošnjacima, međunarodni zvaničnici za opisivanje masovnih ubijanja Bošnjaka koristili su termine: "viševjekovna etnička/plemenska mržnja i netrpeljivost", "vjerski rat", "etnički rat", "plemenski rat", "građanski rat", "etničko čišćenje", ali ne i jedini validni termin – *genocid*.[19] McClosky je utvrdio da su zvaničnici Vlade SAD-a tokom genocida u Bosni i Hercegovini koristili

---

[14] Israel W. Charny, *Commonality in Denial: Classifying the Final Stage of the Genocide Process*, International Network on Holocaust and Genocide, 1997, 159.

[15] Stanly Cohen, *States of denial: Knowing About Atrocities and Suffering*, Blackwell Publisher Inc., Malden, USA, 2001, 11.

[16] Simon Massey, "The Bosnian Genocide and the "Continuum of Denial"', in *Denial: The Final Stage of Genocide?*, ed. John M. Cox, Amal Khoury, Sarah Minslow, Routledge, New York, 2022, 113.

[17] Gregory S. Gordon, "Speech in Pro-and Post-Genocidal Environments: Strategies for Preventing Critical Mass", u: Jean D. Gasanabo, D. J. Simon i M. M. Ensign (ur.), *Confronting Genocide in Rwanda-Dehumanization, Denial and Strategies for Prevention"*, Bogota Colombia: Apidama Adicions, 2014, 237, 238.

[18] Elvedin Mulagić, "Negiranje genocida nad Tutsima i genocida nad Bošnjacima – komparativni prikaz", u: Fikret Bečirović i Muamer Džananović (ur.), *Srebrenica 1995–2015: Evaluacija naslijeđa i dugoročnih posljedica genocida,* Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2016, 178-179.

[19] Adam Lebor, "Complicity with Evil: the United Nations in the age of modern genocide", R.R. Donelly, Harrisburg, 2006, 56; Sells, A. Michael, *Iznevjereni most: Religija i genocid u Bosni*, Sedam, Sarajevo, 2002, 3; L. Bryant, "The Betrayal of Bosnia", *Centre for the Study of Democracy - University of Westminster*, 1993, http://www.ciaonet.org.proxy.www.merln-europe.org/wps/brl01/brl01.html.

termine veoma slične genocidu ali ne i genocid, poput: "masakri", "masovno ubijanje", "ratni zločini", "teror" i sl.[20] U imenovanju zločina počinjavanih nad Bošnjacima u periodu 1992–1995. godine "najčešće korišten termin u vokabularu međunarodne javnosti bio je 'etničko čišćenje'... *očigledno je da je ovaj termin korišten kao sinonim za genocid u mnogim slučajevima, sve s ciljem eufemiziranja okrutnih i stravičnih zločina koji su počinjeni, prevashodno, nad Bošnjacima. Zamjenski termin bio je mnogo prihvatljiviji za međunarodne zvaničnike zbog toga što njegovo korištenje nije izazivalo velike reakcije međunarodne javnosti*".[21]

Tokom cijelog perioda agresije nosioci srpske velikodržavne politike u Bosni i Hercegovini bili su dosljedni u negiranju zločina. Čak i nakon što su 1992. godine otkriveni koncentracioni logori, a slike preplašenih i izmučenih ljudi u njima šokirale svjetsku javnost, nastavljeno je negiranje zločina.[22]

Uvid u presretnute razgovore političkih i vojnih lidera RS-a tokom rata ukazuje na čvrstu genocidnu namjeru Karadžića i njegovih ostalih političkih i vojnih saradnika, ali, posebno, i formulisanje njihove politike komuniciranja s javnošću tokom razvijanja planova. Potcrtavajući da će ono što planiraju uraditi biti genocid, Ratko Mladić je govorio: "Mi ne smijemo kazati - mi ćemo uništiti Sarajevo, ne, mi nećemo, mi hoćemo da sačuvamo Sarajevo, nama Sarajevo treba. Mi nećemo kazati da ćemo srušiti dalekovod ili vodu isključiti, ne, jer to Ameriku diže na noge, ali... jednog dana nema vode u cijelom Sarajevu. Šta je, ne znamo... Isto i sa strujom... Mi ćemo kazati svijetu da su oni pucali, pogodili dalekovod i da je nestalo struje, da su oni pucali u spremnike za vodu... To je diplomatija."[23]

U suštini, krajnji cilj negacije i relativizacije genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina je da RS, u čije ime su oni i počinjeni, bude predstavljena kao administrativna jedinica nastala slobodnom voljom srpskog naroda u Bosni i Hercegovini kroz demokratske procese, čime bi revizionizmom iz memorije potisnuli sjećanja na genocid koji je počinjen kroz taj proces. No, presude Međunarodnog rezidualnog mehanizma za krivične sudove (IRMCT), ICTY, ICJ kao i naučna istraživanja nedvosmisleno su pokazali da je karakter rata u Bosni i Hercegovini bio međunarodni, da su snage VRS-a počinile najveći broj zločina u Bosni i Hercegovini i genocid nad Bošnjacima, a bošnjački narod pretrpio najveće žrtve. Upravo zbog obilja dokaza, negatori i relativizatori imaju za cilj prekrajati prošlost.

---

[20] F. McClosky, "Stav Sjedinjenih Američkih Država i Kongresa", u: Čekić, S. (ur.), *Genocid u Bosni i Hercegovini 1992.-1995*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 1997, 542-547.

[21] Stanley Cohen, *Stanje poricanja: Znati za zlodela i patnje*, Samizdat B92, Beograd, 2003.

[22] Vidjeti: Hikmet Karčić, *Torture, Humilate, Kill: Inside the Bosnian Serb Camp System*, University of Michigan Press; Vulliamy, Ed, *Rat je mrtav, živio rat: Bosna - svođenje računa*, Buybook, Sarajevo – Zagreb, 2017; Tadeusz Mazowiecki, *Izvještaji 1992–1995*, Univerzitet u Tuzli, Istraživačko-dokumentacioni centar, Tuzla – Sarajevo, 2007.

[23] Edina Bećirević, "The Issue of Genocidal Intent and Denial of Genocide: A Case Study of Bosnia and Herzegovina", in: *East European Politics and Societies*, 24/4, SAGE Publications Ltd, 2010, 484.

*Masovna grobnica Tomašica kod Prijedora (*https://www.mojprijedor.com/kako-je-otkrivena-masovna-grobnica-tomasica/*)*

Širom Bosne i Hercegovine pronađeno je mnogo velikih masovnih grobnica Bošnjaka: Crni vrh, Tomašica, jezero Perućac, Koričanske stijene, dolina grobnica u Kamenici i mnoge druge primarne, sekundarne i tercijarne grobnice. One postaju trajnim indikatorom surovosti i brutalnosti planera i izvršilaca zločina nad Bošnjacima, te jednim od ključnih dokaza širokog sistema političkih, vojnih i civilnih struktura koje su učestvovale u skrivanju dokaza o počinjenim masovnim zločinima. Većina masovnih grobnica nalazila se i nalazi na prostoru RS-a, a njihovi lokaliteti bili su poznati tadašnjem političkom vrhu RS-a. Praksa kontinuiranog odbijanja da se otkriju te lokacije praktikovana je od kraja rata i traje do danas. Time se dodatno podstiče negiranje zločina i genocida. U drugoj polovini 1995. godine rukovodstvo RS-a naložilo je VRS-u da pokrene obimne aktivnosti na prekopavanju primarnih masovnih grobnica žrtava genocida u Srebrenici i okolini tokom jula 1995. godine i izmještanju posmrtnih ostataka žrtava. Posmrtni ostaci premještani su u sekundarne i tercijarne masovne grobnice uz pomoć teške mašinerije, zbog čega su često nasilno oštećivani ili uništavani posmrtni ostaci žrtava. Primarna svrha izmještanja bila je da se posmrtni ostaci trajno sakriju, vjerujući da bez tijela nema dokaza o žrtvama i zločinima, a bez dokaza zločini mogu lakše biti negirani.

2. SREBRENICA – STUDIJA SLUČAJA

Mezarje žrtava genocida u Memorijalnom centru Potočari–Srebrenica (Memorijalni centar Srebrenica)

2. 1. Uvod[24]

Nakon što su vojne snage Vlade Republike Bosne i Hercegovine 9. maja 1992. godine uspjele zauzeti Srebrenicu, ovaj su prostor u naredne tri godine snage VRS-a i Vojske Savezne Republike Jugoslavije (VJ) kontinuirano napadale. Kraj 1992. i početak 1993. godine obilježile su vojne operacije VJ i VRS-a na enklave Kamenicu (Zvornik), Cersku (Vlasenica) i Konjević-Polje (Bratunac) koje su činile integralnu teritorijalnu cjelinu zajedno s enklavama Srebrenica i Žepa. Ni protjerivanje podrinjskih Bošnjaka iz tih enklava u prvom kvartalu 1993. godine nije zadovoljilo velikosrpske rukovodioce i zaustavilo daljnje činjenje zločina nad Bošnjacima u Podrinju. Postoje brojni dokazi o aktivnom učešću jedinica JNA u zauzimanju gradova širom Bosne i Hercegovine u proljeće 1992. godine. Nakon transformacije JNA u VJ u maju 1992. godine, oružano djelovanje vojnih snaga iz Srbije protiv Republike Bosne i Hercegovine nije prestalo.

[24] Ovaj historijski pregled preuzet je iz: Jasmin Medić, Muamer Džananović, Hikmet Karčić, „Ratni zločini i genocid u Bosni i Hercegovini 1992–1995.“, u: *Historija Bosne i Hercegovine, Tom VI: Bosna i Hercegovina u XX stoljeću*, ur. Dženita Sarač Rujanac i Jasmin Medić, Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Sarajevo, 2023, 218-249.

Naprotiv, VJ je djelovala protiv Republike Bosne i Hercegovine do završetka rata 1995. godine. Tako su, naprimjer, rukovodioci velikosrpskog projekta u Bosni i Hercegovini, usljed nemoći snaga VRS-a da same slome otpor okruženih jedinica Armije Republike Bosne i Hercegovine (ARBiH) u bosanskom Podrinju, u januaru 1993. godine u ovo područje razmjestili jedinice Užičkog korpusa VJ da u sadejstvu s VRS-om okupiraju teritorije pod kontrolom snaga ARBiH u području Kamenice, Cerske, Konjević-Polja, Srebrenice i Žepe i istrijebe bošnjačko stanovništvo.[25] Agresorske formacije i nakon zauzimanja ovih područja nastavile su svoja dejstva ka Srebrenici u kojoj se situacija dodatno zakomplikovala usljed priliva dodatnih hiljada protjeranih iz okupiranih enklava. U Srebrenici je već do kraja 1992. godine, prema nekim procjenama, pristiglo preko 40.000 bošnjačkih izbjeglica iz istočne Bosne.[26] Srpske snage u aprilu 1993. godine nastavile su napredovanje ka enklavi Srebrenica. Artiljerijska djelovanja po civilnim ciljevima prouzrokovala su brojne masovne zločine u Srebrenici.

U narednom periodu vršeno je sistematsko granatiranje Srebrenice s bliskih razdaljina. Srpske snage (VJ i VRS) i krajem marta i u prvoj polovini aprila 1993, kao i kasnije, nastavile su s napadima i napredovanjem prema Srebrenici, vršeći brojne zločine nad civilnim stanovništvom. Prilikom granatiranja samog grada Srebrenice 12. aprila na školskom (betonskom) igralištu (ispred Srednjoškolskog centra) ubijeno je preko 70 i ranjeno preko 100 civila. I prilikom granatiranja Srebrenice 13. aprila „bilo je ubijenih i ranjenih“.[27]

Ni davanje Srebrenici statusa “sigurne zone” UN-a nije značajno popravilo status desetina hiljada Bošnjaka Podrinja koji su spas potražili (protjerani) u Srebrenici. Vijeće sigurnosti UN-a 16. aprila 1993. godine je, pozivajući se na Poglavlje VIII *Povelje Ujedinjenih nacija*, usvojilo *Rezoluciju 819* kojom je Srebrenicu i njenu okolinu proglasilo „sigurnom zonom“ Ujedinjenih nacija.[28] *Rezolucijom 824* 6. maja 1993. godine status “sigurne zone” UN-a proširen je i na Sarajevo, Tuzlu, Bihać, Žepu i Goražde. Položaj stanovništva u “sigurnim zonama” u narednom periodu nije se popravljao, a snage VRS-a nastavile su s napadnim dejstvima.[29] Zapravo, termin

[25] Pogledati o tome: Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu (AIIZ). Naprimjer: AIIZ, inv. br. 9-4995, *Redovni borbeni izvještaj*, 13. januar 1993; AIIZ, inv. br. 9-4999, *Borbeni izvještaj*, VRS, Drinski korpus, str. pov. br. 01/4-40, 21. januar 1993; AIIZ, inv. br: 8-1300, *Naredba o daljim dejstvima Užičkog korpusa Užičkog korpusa i saradnji sa Drinskim korpusom VRS,* VJ, Užički korpus, str. pov. br. 172-07/2, 26. januar 1993; AIIZ, inv. br: 2-4630, *Izvještaj o 'uspjesima' Užičkog korpusa tokom napada na slobodne prostore Srebrenice (Vlasenice i Zvornika),* VJ, Užički korpus VRS, Drinski korpus, str. pov. br. 1/4-26, pus, str. pov. br. 171-07/3, 26. januar 1993. itd.

[26] ICTY, Ujedinjene nacije, Vijeće sigurnosti, Rezolucija br. 824 (1993), 6. 5. 1993.

[27] Smail Čekić, *Genocid i istina o genocidu u Bosni i Hercegovini,* Univerzitet u Sarajevu i Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2012, 92–94.

[28] *Rezolucije Vijeća sigurnosti UN u Bosni i Hercegovini*, Press centar ARBiH, Sarajevo, 1995, 62–64.

[29] Primjer Goražda vidjeti: Muamer Džananović, *Zločini nad djecom u Goraždu tokom opsade 1992.–1995*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo,

"sigurna zona" u tom periodu u Bosni i Hercegovini imao je potpuno suprotno značenje. Spomenute sigurne zone bile su među najnesigurnijim mjestima na svijetu.[30] Na prostorima „sigurnih zona" izvršeni su brojni masovni zločini. Naprimjer, 25. maja 1995. s položaja Taktičke grupe (TG) *Ozren* VRS, čiji je komandant bio Novak Đukić, ispaljen je artiljerijski projektil koji je aktiviran u centru Tuzle, usmrtivši 71 civila i ranivši oko 140 uglavnom mladih ljudi.[31] Najbolji dokazi da statusi UN-ovih „sigurnih zona" nisu značili ništa jeste predaja Srebrenice i Žepe srpskim snagama u julu 1995. i počinjenje zločina širokih razmjera nad bošnjačkim stanovništvom u tim „sigurnim zonama", koji su prepoznati kao najmonstruozniji zločini na tlu Evrope od kraja Drugog svjetskog rata.

Radovan Karadžić je 8. marta 1995. godine izdao Direktivu op. br. 7 kojom je, zapravo, naređeno VRS-u "u vezi s njenom dugoročnom strategijom prema Srebrenici i Žepi, 'sigurnim zonama' Ujedinjenih nacija, a u cilju 'definitivnog oslobađanja Podrinja', odnosno zauzimanja Podrinja, po kojoj je, između ostalog, trebalo 'svakodnevnim planskim i osmišljenim borbenim aktivnostima stvoriti uslove totalne nesigurnosti, nepodnošljivosti i besperspektivnosti daljeg opstanka i života mještana u Srebrenici i Žepi'."[32] Na osnovu Direktive 7, kao i Direktive 7/1 koju je izdao GŠ VRS-a na osnovu prethodne Direktive, Komandant Drinskog korpusa VRS-a Milenko Živanović 2. jula 1995. godine naredio je: "iznenadnim napadom potpuno razdvojiti i suziti enklave Srebrenica i Žepa, popraviti taktički položaj snaga u dubini zone i stvoriti uslove za eliminisanje enklava." Operacija je nazvana "Krivaja 95".[33]

Nakon što su snage VRS-a 6. jula 1995. započele vojnu operaciju "Krivaja 95" a 11. jula 1995. zauzele "sigurnu zonu" Srebrenica, UN i Holandski bataljon UN-a prepustili su desetine hiljada Bošnjaka, koji su izbjegli nadomak Srebrenice u bazu UN-snaga u Potočarima, na milost i nemilost velikosrpskom agresoru. Snage VRS-a su u Potočarima pred očima i u prisustvu komandanta Holandskog bataljona i njegovih oficira i vojnika, a pod direktnim nadzorom Ratka Mladića, odvajale civile po spolu i starosnoj dobi. "Mnogi su pogubljeni po kratkom postupku po poljima i potocima oko Baze. Djeca su klana naočigled majki ... žene su silovane i ubijane."[34] U narednim

---

2015; Primjer Bihaća vidjeti: Mujo Begić, *U opsadi 1201 dan: Sigurna zona UN-a Bihać*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2013; Primjer Sarajeva vidjeti: Smail Čekić, Muhamed Šestanović, Merisa Karović, Zilha Mastalić Košuta, *Zločini nad djecom Sarajeva u opsadi*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2010.

[30] Laura Silber, Allan Little, *Smrt Jugoslavije*, Otokar Keršovani, Opatija, 1996, 230.

[31] Sud BiH, Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Novaka Đukića, X-KR-07/394, Presuda, Sarajevo, 2009.

[32] ICTY, Vrhovna komanda OS RS, dt. br. 2/2-11, *Direktiva za dalja dejstva op. br. 7*, 8. mart 1995, 8; Čekić, *Genocid i istina o genocidu u Bosni i Hercegovini*, 115.

[33] ICTY, Komanda Drinskog korpusa, str. pov. br. 04/156-2*, Zapovest za aktivna b/d op. br. 1-„Krivaja-95",* 2. juli 1995; Detaljnije o toku vojne operacije, odnosno o izvršenju genocida tokom jula 1995. godine, vidi: ICTY, Richard J. Butler, *Iskaz o vojnim događajima u Srebrenici – operacija 'Krivaja 95',* 15. maj 2000.

[34] Čekić, *Genocid i istina o genocidu u Bosni i Hercegovini*, 411.

danima, nakon 11. jula 1995. godine, Bošnjaci su po utvrđenom planu zarobljeni, odvođeni i ubijani na ranije određenim lokacijama. Kolona bošnjačkog stanovništva, pretežno civilnog karaktera, koje se odlučilo za pokušaj proboja „maršem smrti“ iz Srebrenice u pravcu Tuzle, postala je također predmetom stalnih zasjeda i masovnih zločina. Masovne egzekucije Bošnjaka vršene su u: Potočarima, Hajdučkom groblju, Kameničkom brdu, Jadru, Cerskoj dolini, skladištu u Kravici, Sandićima, Novoj Kasabi, Tišću, Orahovcu, brani kod Petkovaca, Vojnoj ekonomiji Branjevo, u Domu kulture u Pilici, Kozluku i drugim mjestima.[35] U genocidu tokom jula 1995. u Srebrenici i oko nje ubijeno je najmanje 8.372 Bošnjaka, od čega 694 djece.[36] U periodu 1992–1995. godine u Srebrenici, uključujući i genocid u Srebrenici i oko nje jula 1995. godine, ubijeno je najmanje 826 djece.[37] Među do danas ekshumiranom i sahranjenom djecom, koja su uglavnom ubijena od 12. do 19. jula 1995. godine, najviše je sedamnaestogodišnjaka i to 206, zatim šesnaestogodišnjaka 133, petnaestogodišnjaka 79, četrnaestogodišnjaka 19, trinaestogodišnjaka 5 itd. Najmlađa žrtva, i do sada jedino ukopano dijete ženskog spola, jeste tek rođena beba Fatima Muhić.[38] Od 1996. godine bosanskohercegovačka Federalna komisija za nestale osobe zajedno s Međunarodnom komisijom za nestale osobe (ICMP) i ICTY-em otkrila je 94 masovne grobnice i 336 površinskih lokacija povezanih s genocidom iz 1995. godine. Istrage masovnih grobnica i DNK-identifikacije žrtava mukotrpan su i težak posao koji traje do danas. Napori vlasti bosanskohercegovačkog entiteta RS da prikriju ove zločine samo otežavaju i produžavaju proces. Ipak, do 2024. identifikovano je 6.959 žrtava, a više od hiljadu žrtava još je uvijek zakopano na neotkrivenim lokacijama.[39]

[35] Isto, 338–504.

[36] Džananović, Muamer, “Dijete i porodica u genocidu – S posebnim osvrtom na genocid nad Bošnjacima u i oko Srebrenice jula 1995. godine”, u: *Monumenta Srebrenica, Istraživanja, dokumenti, svjedočenja – knjiga 9. – Srebrenica kroz minula stoljeća*, JU Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa, Tuzla–Srebrenica, 2020, 119–120.

[37] Isto.

[38] Isto.

[39] Podaci Memorijalnog centra Srebrenica i Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine; Vidi i: Hikmet Karčić, “Srebrenica: od opsade do genocida”, u: *Bosanski genocid Hrestomatija*, MC Srebrenica, 2022, 51.

2. 2. Negiranje

Jedan od prevladavajućih narativa negatora genocida, prisutan u radovima mnogobrojnih autora, jeste zastupanje navoda da je Srebrenica namjerno predata Srbima radi uzrokovanja masovnih ubijanja Bošnjaka i vojnog intervenisanja.[40] „Prethodni navodi negatora ukazuju da se u razvijanju teorije zavjere o genocidu u Srebrenici sastoji od centralne pseudoteorije 'da je Srebrenica namjerno žrtvovana ili servirana Srbima' kako bi se iznudila NATO intervencija, a što je navodno ponuđeno srebreničkoj delegaciji na razgovorima u Sarajevu krajem septembra 1993. godine."[41] Izvještaj Generalnog sekretara UN-a o zbivanjima u Srebrenici pouzdano opovrgava spomenute navode negatora: "Nijedan pregledani dokaz u toku sastavljanja ovog izvještaja ne navodi na to da je bilo koja strana, bosanska ili međunarodna, spretno uredila ili mirno prihvatila pad Srebrenice, osim onih koji su naredili i izvršili napad na nju."[42]

"Centralni dio strategije negiranja genocida u Srebrenici, pored relativizacije obima i intenziteta počinjenog zločina nad Bošnjacima Srebrenice kroz minimiziranje ukupnog broja ubijenih Bošnjaka, predstavlja uvećavanje broja ubijenih civila srpske nacionalnosti na području Srebrenice i njenom bližem okruženju."[43] S tim u vezi, Emil Vlajki navodi da "Zločin u Srebrenici ima dvije faze: zločini počinjeni nad Srbima i isprovocirani zločin Srba nad Muslimanima (sadašnjim Bošnjacima)".[44] James Bissett je predstavio kvaziteoriju o Srebrenici "sigurnoj zoni UN-a koja je bila korištena od Muslimana za invazije na okolna srpska sela", što je, navodno, uzrokovalo "3.000 ubijenih Srba".[45] Negatori genocida u Srebrenici kroz drastično uvećavanje broja civilnih žrtava Srba u području Srebrenice pokušavaju uspostaviti kvaziteorije da genocid u Srebrenici predstavlja retributivni zločin.

Nakon kontinuiranog negiranja počinjenih zločina u Srebrenici i opstruiranja uloženih napora da se zločini istraže, predstavnici međunarodne zajednice, konkretnije

---

[40] Emil Vlajki, "Mentalni genocid nad Srbima", *Nezavisne novine*, 13. 1. 2010, http://www.nezavisne.com/komentari /kolumne/Mentalni-genocid-nad-Srbima-51612.html; Edward S. Herman, "The Srebrenica Massacre – Evidence, Context, Politics", Alphabet Soup, 2011, 284; Ljiljana Bulatović, "Istinita Srebrenica", *Neofarmis Beograd* i *IKP Nikola Pašić*, Beograd, 2005, 33, 49; Nikola Koljević, *Stvaranje Republike Srpske: Dnevnik 1993-1995*, Službeni glasnik Republike Srpske, Banja Luka, 2008, 213.

[41] Elvedin Mulagić, *Negiranje genocida nad Bošnjacima,* Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2014, 147.

[42] "Izvještaj o Srebrenici", Izvještaj Generalnog sekretara prema rezoluciji Generalne skupštine UN-a 53/35 (1998.), 15.11.1999., član 485, http://www.refworld.org/docid/3ae6afb34.html.

[43] Mulagić, *Negiranje genocida nad Bošnjacima,* 153.

[44] Vlajki, "Mentalni genocid nad Srbima", *Nezavisne novine*, 13. 1. 2010, http://www.nezavisne. com/komentari/kolumne/Mentalni-genocid-nad-Srbima-51612.html

[45] James Bissett, "Don't forget all victims of Srebrenica", *The Ottawa Citizen*, 27. 6. 2008, http://www.canada. com/ottawacitizen/news/letters/story.html?id=053ec8dd-76e6-42c0-b537-d703bea7657c

visoki predstavnici u Bosni i Hercegovini, osnovali su Memorijalni centar na prostoru nekadašnje Fabrike akumulatora u Potočarima. To je mjesto gdje su holandski vojnici predali Bošnjake vojnim i policijskim snagama RS-a, da bi poslije bili ubijeni. Nakon upornog pritiska udruženja porodica žrtava, visoki predstavnik u Bosni i Hercegovini 2000. godine svojom je odlukom trajno odredio zemljišnu lokaciju u Potočarima kao mezarje, dok su njegovi nasljednici poduzeli dodatne korake kako bi Memorijalni centar postao državna institucija, čime je, između ostalog, pružen odgovor na kontinuirano negiranje genocida koje je i tada bilo prisutno.

Nakon što je Dražen Erdemović, jedan od egzekutora masovnih pogubljenja žrtava genocida u Srebrenici, priznao učešće u masovnim ubijanjima, Edward Herman, Želimir Čivkova i drugi negatori razvili su kvaziteoriju da je Dražen Erdemović bio usamljeni svjedok masovnih pogubljenja, što je naravno bilo drastično daleko od istine.[46]

Kada je broj ekshumiranih i identifikovanih žrtava genocida u Srebrenici već značajno narastao, onda su negatorske metode postale suptilnije. U tom suptilnom pristupu negatori pokušavaju osporiti rezultate DNK-identifikacije žrtava genocida. S tim u vezi, Stefan Karganović je naveo da: "DNK procedura može utvrditi, sa različitim stepenom pouzdanosti, moguć identitet nastradalih. Ali, u pogledu relevantnosti ona ne može raditi ništa više. Ona ne može pomoći u determinisanju vremena i načina izvršenja ubijanja."[47] Edward Herman navodi: "Preduzet je sistematski pokušaj korišćenja DNK u pokušaju povezivanja sa Srebrenicom, ali ovaj postupak je veoma problematičan jer čak i ako ostavimo po strani pitanja o autentičnosti proučavanog materijala i samom procesu istraživanja, on nam ne može pomoći da napravimo razliku između onih koji su pogubljeni i onih koji su poginuli u borbi."[48]

Zahvaljujući radu ICTY-a i brojnim dokazima, postupcima i presudama utvrđene su pravne činjenice, odnosno sudska istina o počinjenom genocidu. No, negiranje se nastavilo u istim centrima srpskih vlasti u Bosni i Hercegovini i Srbiji. Razvijalo se "izravno negiranje", ali i "omeđena forma" – "uzdržano i obeshrabreno vanjskim pritiscima",[49] pri čemu se ne negira da su počinjeni zločini u Srebrenici, ali s vidljivom tendencijom prema prekrajanju i negiranju dokazanog genocida. Najznačajniji pokazatelj toga je nekoliko izvještaja Vlade RS-a, sačinjenih pod pritiskom međunarodne zajednice, o događajima u Srebrenici, koji navodno "otkrivaju istinu". Takvog je sadržaja i izvještaj Kancelarije Republike Srpske za vezu s ICTY-em

[46] Herman, "The Srebrenica Massacre – Evidence, Context, Politics", Alphabet Soup, 2011, 185-19; Žerminal Čvikov, *Srebrenica - krunski svjedok*, Albatros plus, Beograd, 2009, 6.

[47] Stefan Karganović, "DNA Testing and the Srebrenica Lobby", *The Lord Byron Foundation for Balkan Studies*, 13.7.2010, http://www.balkanstudies.org/articles/dna-testing-and-srebrenica-lobby

[48] Herman, "The Srebrenica Massacre – Evidence, Context, Politics", 280.

[49] Massey, "The Bosnian Genocide and the "Continuum of Denial"', 120.

"Izvještaj o slučaju Srebrenica" autora Darka Trifunovića. U izvještaju se navodi da nije počinjen masakr u Srebrenici te se optužuje Međunarodni odbor Crvenog krsta za "lažiranje" saznanja o ubistvima te stoji da je ubijeno 2000 bošnjačkih vojnika, od kojih je 1600 njih ubijeno u borbi.[50] Sudsko vijeće ICTY-a pregledalo je ovaj dokument i ocijenilo ga kao "jedan od najgorih primjera revizionizma".[51]

"Izvještaj o slučaju Srebrenica" autora Darka Trifunovića iz 2002. godine u izdanju Biroa za odnose s Međunarodnim tribunalom za ratne zločine u bivšoj Jugoslaviji u RS (www.slobodan-milosevic.org/documents/srebrenica.pdf)

Pod međunarodnim pritiskom 2004. godine RS je formirao specijalnu istražnu komisiju za Srebrenicu i pod kontinuiranim pritiskom konačno je izrađen izvještaj u kojem se priznaje da su vojne i policijske snage RS-a počinile zločin genocida. Također, identifikovano je nekoliko hiljada učesnika u vojnim i policijskim operacijama u julu 1995. godine tokom kojih je počinjen genocid u Srebrenici i oko nje.[52] No, to je bilo tek malo odstupanje od kontinuiranog negiranja genocida, a s druge strane osnažilo je animozitet vladajućih struktura u Srbiji i RS-u spram međunarodne zajednice i njihovo izigravanje žrtve. Čak dvanaest godina kasnije 2018. godine Milorad Dodik, politički lider iz RS-a, negirao je Izvještaj Komisije o Srebrenici iz 2004. i insistirao na

[50] "Imaginary Massacres?" *Time,* 11.9.2002, https://content.time.com/time/subscriber/article/0,33009,349957,00.html

[51] ICTY, *Tužilac protiv Miroslava Deronjića*, IT-02-61-S, Pretresno vijeće, Presuda, Den Haag, 30. 3. 2004, par. 257.

[52] Hikmet Karčić, "From the Selimović Case to the Srebrenica Commission: The Fight to Recognize the Srebrenica Genocide", in: *Journal of Muslim Minority Affairs*, 35:3, 2015, 370-379.

novoj istrazi. Kazao je da Izvještaj sadrži "lažne podatke" te da je "zločin u Srebrenici priređena tragedija sa ciljem satanizacije Srba".[53]

Pored uloge srpskih akademika, naučnika i istraživača u procesu negiranja genocida nad Bošnjacima ne smije se zanemariti utjecaj institucija vlasti u RS-u i Srbiji. Naprimjer, *Srebrenica Historical Project* (SHP - Fond Istorijski projekat Srebrenica), koji je vodio američko-srpski advokat Stefan Karganović, osnovan je prvenstveno kao nezavisna nevladina organizacija, ali finansirana iz budžeta RS-a u iznosu od skoro milion eura u periodu od 2008. do 2014. godine. Finansiranje je prestalo zbog navodne zloupotrebe sredstava, ali uprkos spomenutim malverzacijama, Karganović je u ovom periodu bio vrlo aktivan u projektu negiranja genocida te je 2011. i 2021. godine objavio još dvije knjige.[54]

Logo Fonda Istorijski projekat Srebrenica (http://srebrenica-project.org/)

Fond Istorijski projekat Srebrenica pokrenuo je i finansiranje drugih knjiga u kojima se negira genocid. Karganovićeva posljednja knjiga sadrži dijelove prvenstveno njegovih tekstova, ali i tekstova drugih autora: Edwarda Hermana, Georgea Pumphreya and J. P. Mahera i predstavlja još jedan grubi način revizionizma s "holističkim" pristupom, sada iznimno popularnim među srpskim revizionistima. Riječ je o pozivu da se razmotre sve patnje srpskog naroda pored Srebrenice, što bi bila neka vrsta traženja alibija za, kako kažu "strašni zločin" počinjen u julu 1995. godine. I drugi istraživači bavili su se temama genocida i rata i negirali zločine VRS-a. Primjer toga je srpski historičar Bojan Dimitrijević koji u svojim knjigama posvećenim Ratku Mladiću

[53] Vidjeti: Documentation Centre of Republic of Srpska – Bureau of Government of RS for Relation with ICTY, Report about Case Srebrenica (the first part), dostupno na www.slobodan-milosevic.org

[54] 'Kovačević, Danijel, 'Bosnian Serbs Probe Srebrenica Lobbyist's Alleged Fraud', *Balkan Insight*, 8. 4. 2016, https://balkaninsight.com/2016/04/08/bosnian-serb-police-investigates-us-lobbyist-for-embezzlement-04-08-2016/

pozitivno govori o generalu VRS-a.[55] Vojni historičar i bivši oficir VRS i VJ Ratko Škrbić objavio je dvije knjige: "Srebrenička podvala"[56] i "Srebrenica - Raskrinkavanje lažnog samooptuživanja"[57] u koautorstvu sa Stefanom Karganovićem. Među ostalim autorima su Aleksandar Pavić,[58] Slobodan Stojanović,[59] Žerminal Čivikov,[60] Dragan Vujičić[61] i Ljubiša Simić.[62]

Godine 2009. SHP je održao konferenciju u Moskvi pri Ruskoj akademiji nauka gdje je grupa srpskih akademika i naučnika negirala genocid nad Bošnjacima. Fond Istorijski projekat Srebrenica i 2015. godine održao je konferenciju u Banjoj Luci pod nazivom "Srebrenica – od političkog oružja do sredstva za postizanje mira u BiH". Iste godine beogradski "Muzej žrtava genocida" organizovao je konferenciju s Ruskim strateškim kulturnim fondom negirajući genocid, istovremeno za sva zbivanja kriveći Bošnjake i aktere iz međunarodne zajednice, posebno američke.[63] Nakon toga, 2016. godine organizovana je i konferencija "Stradanje Srba srebreničkog kraja u 20 veku".[64] Konferenciji je prisustvovao i Vinko Pandurević, osuđeni ratni zločinac pred ICTY-em, komandant Zvorničke brigade VRS, nakon što je prijevremeno pušten s odsluženja trinaestogodišnje kazne. Osim spomenutih, 2019. godine održana je konferencija u Banjoj Luci nazvana "Međunarodna konferencija: Srebrenica, stvarnost i manipulacije", koja je rezultirala zbornikom radova od 786 stranica.[65] S 49 održanih prezentacija zaključeno je da u Srebrenici nije počinjen genocid, a za zločin su okrivljeni Bošnjaci i "velike sile". Pregledom bibliografije uočljivo je referisanje na Chomskog, Shabasa, Hermana i druge međunarodne ličnosti poznate po negiranju genocida u Srebrenici, baziranog na ideološkim stavovima o hegemoniji SAD-a. Uvrštena su i poglavlja Edwarda Hermana i komandanta bataljona UNPROFOR-a kontingenta Srebrenica Thomasa Karremansa.

---

[55] Bojan B. Dimitrijević, *Komandant: Vojnički Put Generala Ratka Mladića*, Vukotić media, Beograd, 2018; Isti, *General Mladić i Vojska Republike Srpske*, Catena mundi, Beograd, 2019.

[56] Ratko Škrbić, *Srebrenička podvala: sa osvrtom na izveštaj Vlade Republike Srpske 2004*, Istorijski projekat Srebrenica, Beograd, 2013.

[57] Stefan Karganović, Ratko Škrbić, *Srebrenica - Raskrinkavanje lažnog samooptuživanja*, Biblioteka Hronogram, Beograd, 2018.

[58] Aleksandar Pavić, *Zabranjena Istina o Srebrenici*, Legenda KD, Beograd, 2009.

[59] Slobodan Stojanović, *Blasfemija genocida,* Dosije studio, Beograd, 2021.

[60] Žerminal Čivikov, *Srebrenica: Krunski svedok*, Albatros plus, Beograd, 2009.

[61] Dragan Vujičić, *Srebrenički krug,* Fond Istorijski projekat Srebrenica, Beograd, 2015.

[62] Ljubiša Simić, *Mučeništvo srpske Srebrenice, 1992-1995: Fotografsko putovanje kroz zemlju bijede i tuge* Istorijski projekat Srebrenica, Beograd, 2010; Ljubiša Simić, *Bukvik: Zločin bez kazne*, Istorijski projekat Srebrenica, Beograd, 2012.

[63] "Konferencija o Srebrenici: Istina tek treba da bude utvrđena", *rtrs.tv*, 4. 7. 2015, http://www.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=157740

[64] Muzej žrtava genocida, Konferencija: „Stradanje Srba srebreničkog kraja u 20. veku", *muzejgenocida.rs*, 6. 6. 2016, https://bit.ly/40w7spS

[65] *Srebrenica: stvarnost i manipulacija*, (ur. Milovan Milutinović), Organizacija starešina Vojske Republike Srpske, Samostalni univerzitet Banja Luka, Institut za istraživanje stradanja Srba u XX veku Beograd, Banja Luka, 2019.

Identifikujemo da je, pored ranije elaborirane metode negiranja teorije zavjere, sve prisutnija metoda negiranja *međunarodna teorija zavjere*. U skladu s tom kvaziteorijom, prominentni negatori genocida nad Bošnjacima Edward Herman i David Peterson tvrde da su svi genocidi počinjeni na kraju dvadesetog stoljeća bili implementacija *imperijalne doktrine humanitarnog interveniranja* ili *doktrine odgovornosti na zaštitu*.[66]

Boris Malagurski, novinar Sputnika, ruskog kanala na srpskom jeziku, 2017. godine komemoraciju u Potočarima nazvao je "Srebrenica Fest". Konstatovao je da je to što su "srpski vojnici uradili tamo, jezivo, gnusno, nedopustivo i za sve to nema opravdanja", ali u nastavku je kazao: "Za mene su ljudi ili dobri ili loši. Kad umremo, nećemo umreti kao Srbi, Hrvati ili Bošnjaci, već kao ljudi od krvi i mesa i sve svađe na društvenim mrežama i van njih će da se utope u more gluposti na koje smo trošili dragocene trenutke života. Odrastimo već jednom i prestanimo da dozvoljavamo moćnima da nam nameću šta je važno, dok samo za sebe grade bolju budućnost. Budućnost pripada svima nama, vreme je da se okrenemo sebi!"[67] Ovakav način prikrivenog negiranja genocida Malagurski je nastavio i svojim popularnim filmom *Težina lanaca* te posljednjim filmom *Republika Srpska: Borba za slobodu.*[68] U filmu *The Weight of Chains* navodi se da je raspad Jugoslavije rezultat umiješanosti zapadnih sila te da je Srebrenica scenaristički isplanirani trik Bosanaca i Amerikanaca da opravdaju NATO-ovu vojnu intervenciju protiv Srbije.[69] Važno je spomenuti da je njegov posljednji film *Republika Srpska: Borba za slobodu* izazvao velike reakcije i zabrane širom Sjeverne Amerike i Evrope, dok je u Bosni i Hercegovini bilo nekoliko prikazivanja u bh. entitetu Republika srpska.[70]

---

[66] Edward S. Herman i David Peterson, "George Monbiot and the *Guardian* on 'Genocide Denial' and 'Revisionism'", http://mrzine.monthlyreview.org/2011/hp020911.html

[67] "Malagurski: 'Srebrenica Fest 2017'", *Sputnik Srbija*, 7.7.2017, https://lat.sputnikportal.rs/20170707/Malagurski-Srebrenica-video-1111838594.html

[68] The Weight of Chains: Srebrenica, *YouTube Video*, 2010, https://www.youtube.com/watch?v=VZ1Yc2a-MY1M

[69] "Simpatični fašizam i duhovite laži Borisa Malagurskog", *tacno.net*, 30.8.20217, https://arhiva.tacno.net/kultura/simpaticni-fasizam-i-duhovite-lazi-borisa-malagurskog/; "Težina laži B. Malagurskog – III deo: Bosanski Lebensraum", *NoviPlamen.net*, 21.3.2017, https://www.noviplamen.net/glavna/tezina-lazi-borisa-malagurskog-iii-deo-bosanski-lebensraum/

[70] Važno je spomenti da je novinar sarajevskog „O Kanal" odnosno *Oslobođenje* Kenan Ćosić dao prostora ovom negatoru genocida. Vidjeti: Intervju – Boris Malagurski: O kontroverznom filmu, genocidu, Majkama Srebrenice: https://www.youtube.com/watch?v=K5uGgXMl7G8

POLITIKA

Ana Brnabić: „U Srebrenici nije bio genocid“

Tim Sebastian
15.11.2018

Premijerka Srbije gostovala je u emisiji Zona konflikta DW u kojoj sagovornike očekuju neugodna pitanja. Brnabić je izjavila da se u Srebrenici desio zločin, ali ne i genocid.

Foto: DW

Premijerka Srbije negira genocid (https://www.dw.com/bs/ana-brnabi%C4%87-u-srebrenici-nije-bio-genocid/a-46294469)

Ana Brnabić, premijerka Srbije, 2018. godine u intervjuu za *Deutsche Welle* negirala je genocid počinjen u Srebrenici pri tome kazavši, kao i većina negatora, da se desio strašan zločin. “To je bio gnusni zločin. Ratni zločin. Nisam ponosna na to. To nije urađeno u ime srpskog naroda i Srbija ne može kolektivno biti okrivljena za ono što se tamo desilo”, izjavila je Brnabić.[71]

2. 3. Izvještaj Vlade Republike srpske o Srebrenici

Vlada RS-a je 2019. formirala tzv. “Nezavisnu međunarodnu komisiju” s misijom istraživanja “stradanja svih naroda u srebreničkoj regiji u periodu 1992–1995. godine”.[72]

[71] “Ana Brnabić: ‘U Srebrenici nije bio genocid’”, *Deutsche Welle*, 15.11.2018, https://www.dw.com/bs/ana-brnabić-u-srebrenici-nije-bio-genocid/a-46294469

[72] Nevenka Tromp, “Tranzicijski, posttranzicijski i strateški naratovi o genocidu u Bosni i Hercegovini”,

Izvještaj koji je sačinila spomenuta komisija predstavlja revizionističku perspektivu događaja u Srebrenici tokom rata u Bosni i Hercegovini. Izvještaj, koji je naručila vlada Republike srpske, tvrdi da dominantni narativ, zasnovan na sudskim činjenicama, ne uzima u obzir šire ratne patnje, uključujući zločine počinjene nad Srbima u regiji.[73]

Izvještaj navodi da je zapadno medijsko izvještavanje o ratu bilo jednostrano, prikazujući Bošnjake kao nevine žrtve, dok su Srbi demonizirani. Komisija sugeriše da su snage iz Srebrenice aktivno učestvovale u vojnim operacijama, uprkos tome što je enklava imala zaštićeni status UN-a. Nadalje, komisija tvrdi da su i srpski civili bili žrtve "etničkog čišćenja" i masovnih ubistava, koje su, prema ovom izvještaju, počinile snage pod komandom Nasera Orića. Ove tvrdnje često se koriste u srpskom nacionalističkom revizionizmu kako bi se relativizirali zločini koje su počinile srpske snage.

Izvještaj osporava kategorisanje zločina u Srebrenici i oko nje genocidom, tvrdeći da su mnoge bošnjačke žrtve poginule u borbi, a ne usljed sistematskih egzekucija. Komisija kritikuje istragu ICTY-a, tvrdeći da je tužilaštvo selektivno koristilo dokaze i oslanjalo se na pristrasne izvore. Također, izvještaj navodi da je povlačenje bošnjačkih snaga iz Srebrenice bio strateški vojni manevar, a ne evakuacija civila, te da su hiljade naoružanih vojnika pokušale proboj prema Tuzli.

Historijski dio izvještaja sadrži opsežan i izrazito politiziran prikaz historije Bosne i Hercegovine, pri čemu se bošnjački nacionalni identitet prikazuje kao vještački konstrukt, dok se rat predstavlja kao nastavak historijskog srpskog stradanja. Poseban naglasak stavljen je na zločine ustaša nad Srbima tokom Drugog svjetskog rata, uz tvrdnje o navodnoj saradnji Bošnjaka s nacističkim snagama, čime se dodatno učvršćuje narativ Srba kao historijskih žrtava genocida.

"Istraživanje" je proveo *Republički Centar za istraživanje rata, ratnih zločina i traženje nestalih lica* RS-a. Jedan od glavnih ciljeva Centra je negiranje genocida nad Bošnjacima i uvećavanje zločina nad Srbima tokom rata u Bosni i Hercegovini i njihove viktimizacije. Stoga, niti jedna od 137 knjiga, dostupnih na web-stranici Centra, ne tretira zločine koje je počinila vojska ili policija RS-a. U rezultatima se amnestira vojska RS-a od zločina, negira se opsada Sarajeva. Također, negira se genocid nad Bošnjacima u Srebrenici i oko nje jula 1995. godine i svodi na nivo "ratnog zločina". Broj žrtava genocida ograničavaju na brojku od 3000 vojnika Armije RBiH te se ističe da su Bošnjaci ubili veliki broj Srba oko Srebrenice tokom rata.[74]

---

u: *Genocid nad Bošnjacima, Srebrenica 1995–2020: Uzroci, razmjere i posljedice - Tom 2,* Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Univerzitet u Sarajevu, Univerzitet u Tuzli i Institut za historiju Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo–Tuzla, 2021, 553.

[73] *Izvještaj "Nezavisne međunarodne komisije za istraživanje stradanja svih naroda u srebreničkoj regiji u periodu od 1992. do 1995. godine" iz 2020. godine*, Banja Luka, 2020.

[74] "Komisija RS-a kaže da u Srebrenici nije počinjen genocid", *N1,* 24. 8. 2021, https://n1info.rs/english/news/rs-commission-says-genocide-not-committed-in-srebrenica/

Uporedo s navedenim kontinuirano traje institucionalno lobiranje i ulaganje velikih sredstava s ciljem uključenja što većeg broja naučnika i istraživača na međunarodnom nivou koji će učestvovati u negiranju genocida nad Bošnjacima.[75]

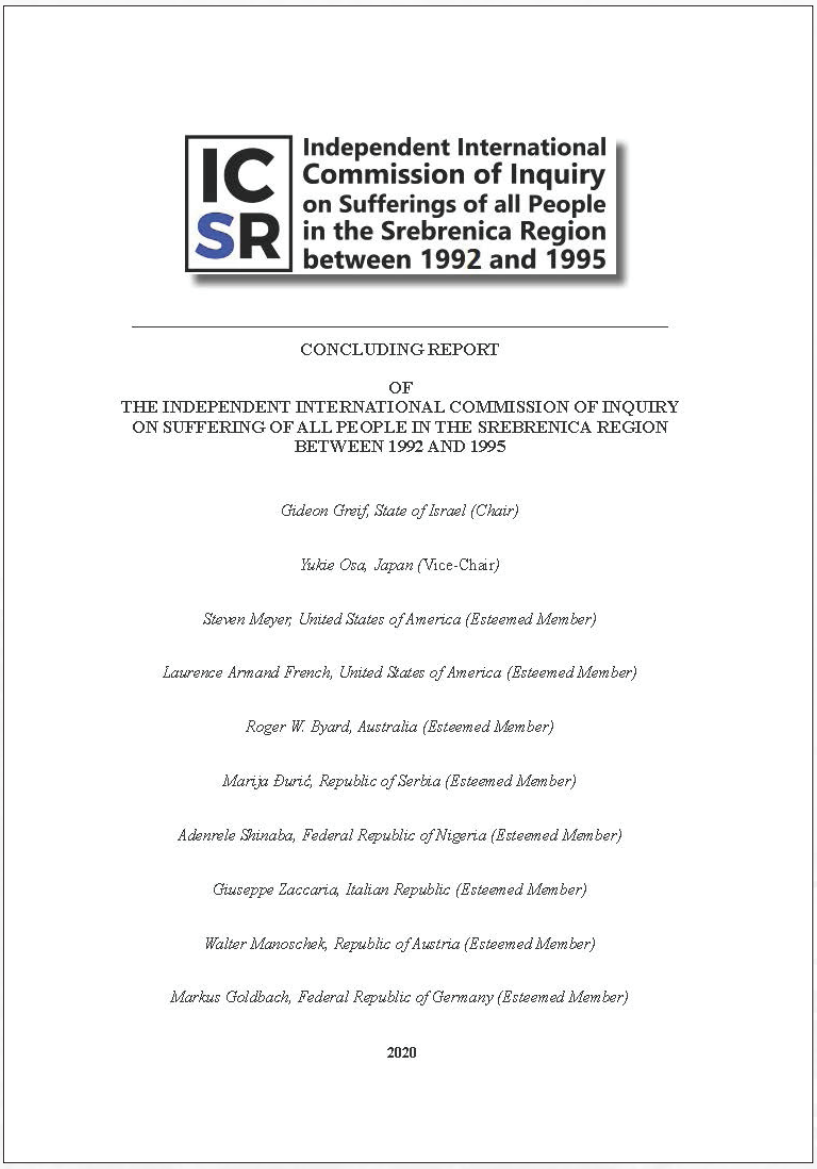

Independent International Commission of Inquiry on Sufferings of all People in the Srebrenica Region between 1992 and 1995

CONCLUDING REPORT

OF
THE INDEPENDENT INTERNATIONAL COMMISSION OF INQUIRY
ON SUFFERING OF ALL PEOPLE IN THE SREBRENICA REGION
BETWEEN 1992 AND 1995

Gideon Greif, State of Israel (Chair)

Yukie Osa, Japan (Vice-Chair)

Steven Meyer, United States of America (Esteemed Member)

Laurence Armand French, United States of America (Esteemed Member)

Roger W. Byard, Australia (Esteemed Member)

Marija Đurić, Republic of Serbia (Esteemed Member)

Adenrele Shinaba, Federal Republic of Nigeria (Esteemed Member)

Giuseppe Zaccaria, Italian Republic (Esteemed Member)

Walter Manoschek, Republic of Austria (Esteemed Member)

Markus Goldbach, Federal Republic of Germany (Esteemed Member)

2020

Izvještaj "Nezavisne međunarodne komisije za istraživanje stradanja svih naroda u srebreničkoj regiji u periodu od 1992. do 1995. godine" iz 2020. godine (https://incomfis-srebrenica.org/)

Premda je bio predsjednik Komisije iz RS-a koja je sačinila Izvještaj, izraelski historičar Gideon Greif revidirao je svoje stavove kazavši da je pogriješio u broju ubijenih Bošnjaka i da se slaže da su snage bosanskih Srba u julu 1995. godine ubile preko 8000 Bošnjaka.[76]

[75] Detaljnije u: Mulagić, *Negiranje genocida nad Bošnjacima*, 178-200.

[76] "Israeli Historian to 'Correct' Controversial Bosnia Report After Being Accused of Genocide Denial", *Haaretz*, 19.1.2022, https://www.haaretz.com/israel-news/2022-01-19/ty-article/.premium/israeli-his-

Izvještaji o negiranju genocida u Srebrenici, koje objavljuje Memorijalni centar u Srebrenici od 2020. godine, identifikovali su u periodu od 1. maja 2020. do maja 2022. godine više od 900 javnih negiranja genocida, primarno u Srbiji, Crnoj Gori i bosanskohercegovačkom entitetu RS. Riječ je o negiranju koje čini i politički vrh u Srbiji i u Bosni i Hercegovini, a među negatorima su predsjednik Srbije Aleksandar Vučić, premijerka Srbije Ana Brnabić i predsjednik RS-a Milorad Dodik. Među ostalima su i ratni zločinac i političar Vojislav Šešelj ili tadašnji ministar odbrane Srbije Aleksandar Vulin i brojni drugi.[77]

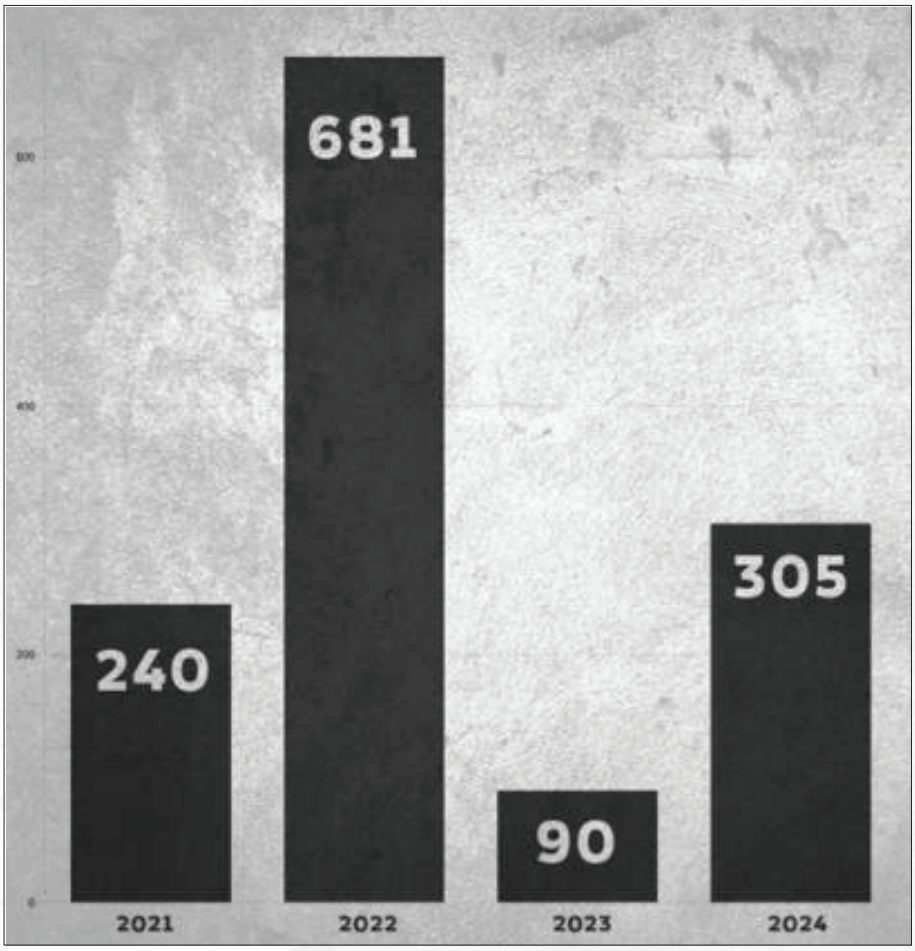

Slučajevi negiranja genocida u Srebrenici 2021–2024. (Memorijalni centar Srebrenica)

torian-to-correct-bosnia-report-after-being-accused-of-genocide-denial/0000017f-ef79-d223-a97f-effd840f0000

[77] Monica Hanson-Green, *Izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici 2020*, Memorijalni centar Srebrenica, Srebrenica, 2020, https://srebrenicamemorial.org/assets/photos/editor/Izvjestaj_o_negiranju_genocida_2.pdf; Tijana Cvjetićanin et al., *Izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici 2021*, Memorijalni centar Srebrenica, Srebrenica, 2021, https://srebrenicamemorial.org/assets/files/1625819630-izvjestaj-o-negiranju-genocida-za-2021-godinu-bosanski-jezik.pdf; Adem Mehmedović et al., *Izvještaj o Negiranju Genocida u Srebrenici 2022*, Memorijalni centar Srebrenica, Srebrenica, 2022, https://srebrenicamemorial.org/assets/photos/editor/_mcs_izvjestaj_BOS_2022_FINAL_ko.71.pdf; Muamer Džananović et al., *Izvještaj o negiranju Genocida u Srebrenici 2023*, Srebrenica, 2023, https://srebrenicamemorial.org/assets/photos/editor/_MCS_izvjestaj_2023_BOS.pdf

S obzirom na veze medija i vlada u regionu, ne iznenađuje široko prisutno učešće medija u Srbiji u negiranju genocida. Najprisutniji način učešća medija u negiranju jeste nekritičko izvještavanje o izjavama političara negatora genocida. Takav je primjer i članak u novinama *Politika*, gdje bivši premijer Srbije Nebojša Čović tvrdi da je ono što se dogodilo u Srebrenici počinio NATO, odnosno Amerikanci.[78] Mediji često uredničkim intervencijama kreiraju sadržaj negiranja genocida. Izvještaj Memorijalnog centra Srebrenica o negiranju genocida za izvještajni period 2021. godine bilježio je 240 direktnih incidenata negiranja genocida, za 2022. godinu 681 slučajeva, 2023. godine zabilježeno je 90, dok je 2024. godine zabilježeno 305 slučajeva.[79]

Prije nekoliko godina, režimski mediji u bosanskohercegovačkom entitetu Republika srpska i u Srbiji posegnuli su za navodnim „islamskim stručnjacima" kako bi negirali genocid u Srebrenici i promovisali proruske interese u regionu. U tu svrhu odabrali su samoprozvanog šejha Imrana Huseina, kontroverznu ličnost poznatu po populističkim vjerskim tumačenjima i upitnom kredibilitetu, ali s velikim brojem sljedbenika širom svijeta.[80]

[78] "Ko srpsku javnost plaši batinom", *Politika*, 27. 10. 2022, https://www.politika.rs/scc/clanak/522581/Ko-sccpsku-javnost-plasi-batinom

[79] Almir Maljević, *Izvještaj o negiranju genocida 2024: (ne)procesuiranje negatora genocida*, Memorijalni centar Srebrenica, 2024.

[80] "Šeih Imran Hosein za RTRS: U Srebrenici se nije desio genocid", *RTRS*, 14. 10. 2015, https://www.youtube.com/watch?v=YQZkvooXfgk

2. 4. Osporavanje Rezolucije Ujedinjenih nacija o genocidu u Srebrenici

Generalna skupština UN-a 23. maja 2024. godine izglasala je Rezoluciju kojom se 11. juli proglašava Međunarodnim danom sjećanja na genocid u Srebrenici te se osuđuje negiranje genocida i veličanje ratnih zločinaca.[81] Za usvajanje Rezolucije glasale su 84 države, 19 je bilo protiv, a 68 suzdržano.[82]

Rezultati glasanja za Rezoluciju o genocidu u Srebrenici, Generalna skupština UN, 23. maj 2024. (https://n1info.ba/)

Protiv Rezolucije glasali su: Antigua i Barbuda, Bjelorusija, Kina, Komoros, Kuba, Sjeverna Koreja, Kongo, Dominika, Eritreja, Eswatini, Grenada, Mađarska, Mali, Nauru, Nikaragva, Rusija, Sao Tome i Principe, Srbija i Sirija. Među njima su Rusija i Mađarska koje otvoreno podržavaju Milorada Dodika i njegovo neustavno djelovanje unutar Bosne i Hercegovine[83] Među suzdržanim evropskim državama bile su: Slovačka, Grčka i Kipar. Rezoluciju su podržale sve ostale evropske zemlje, kao i SAD i Kanada.[84] Pojavljivale su se razne informacije o tome koliko je Srbija uložila

[81] Tekst Rezolucije: UN, https://docs.un.org/en/A/RES/78/282

[82] "Genocid u Srebrenici: Generalna skupština UN usvojila Rezoluciju o Danu sećanja", *bbc.com*, 23. 5. 2024, https://www.bbc.com/serbian/lat/balkan-69055449

[83] "Orban podržao Dodika: RS je počasni komšija Mađarske", https://avaz.ba/vijesti/region/775647/orban-podrzao-dodika-rs-je-pocasni-komsija-madarske, 29. 9. 2022; "Rusija podržava vlast u Srbiji i RS, izjavio Vučić posle razgovora sa Putinom i potvrdio da ide u Moskvu", https://www.slobodnaevropa.org/a/vucic-putin-rusija-srbija/33339902.html, 7. mart 2025.

[84] "Ovo je spisak zemalja koje su glasale protiv Rezolucije o genocidu u Srebrenici", https://n1info.ba/vijesti/ovo-je-spisak-zemalja-koje-su-glasale-protiv-rezolucije-o-genocidu-u-srebrenici/, 23. 5. 2024.

u lobiranje da Rezolucija ne bude usvojena. Naprimjer, opozicija režimu Aleksandra Vučića u Srbiji iznijela je podatak da je suzdržan glas Hondurasa plaćen 500.000 američkih dolara kojim je Srbija finansirala obnovu bolnice Roatán.[85]

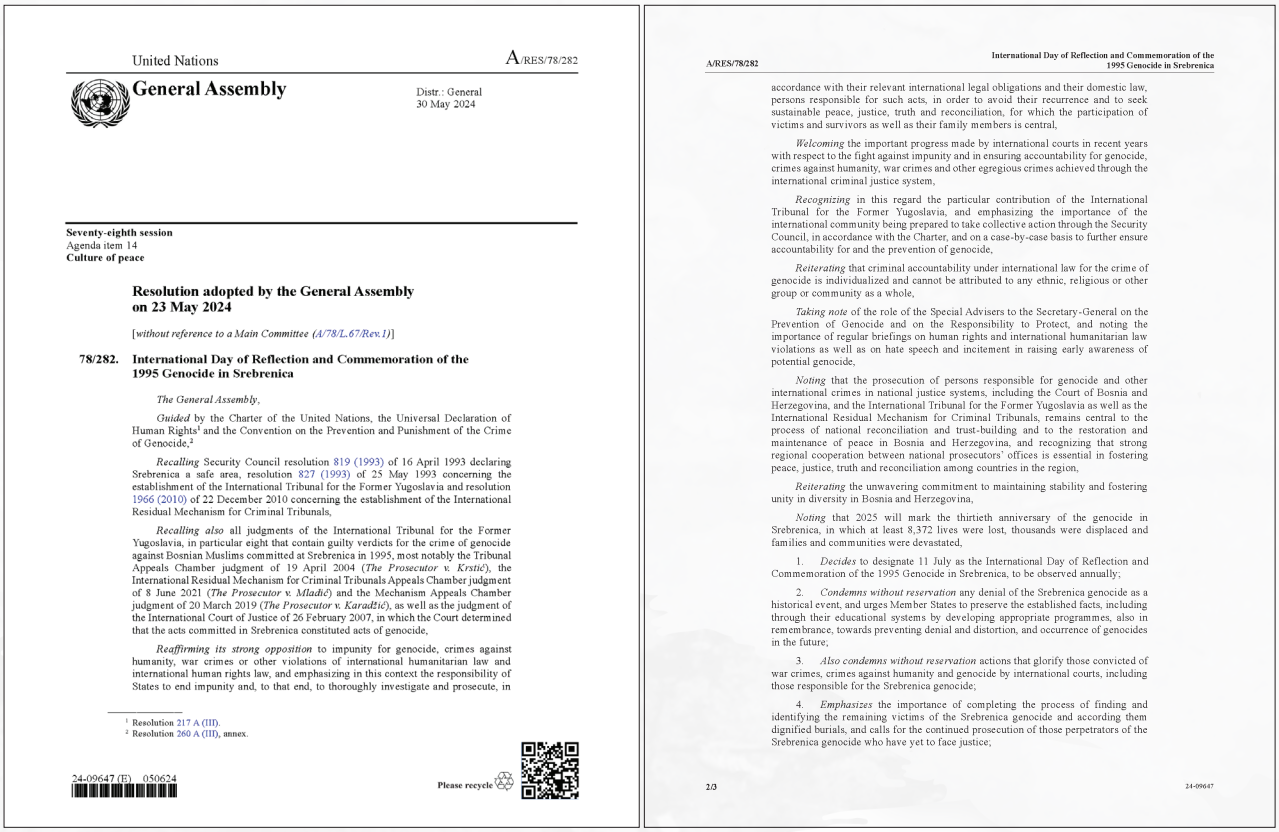

United Nations A/RES/78/282

General Assembly

Distr.: General
30 May 2024

Seventy-eighth session
Agenda item 14
Culture of peace

Resolution adopted by the General Assembly on 23 May 2024

[*without reference to a Main Committee (A/78/L.67/Rev.1)*]

78/282. International Day of Reflection and Commemoration of the 1995 Genocide in Srebrenica

The General Assembly,

Guided by the Charter of the United Nations, the Universal Declaration of Human Rights[1] and the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide,[2]

Recalling Security Council resolution 819 (1993) of 16 April 1993 declaring Srebrenica a safe area, resolution 827 (1993) of 25 May 1993 concerning the establishment of the International Tribunal for the Former Yugoslavia and resolution 1966 (2010) of 22 December 2010 concerning the establishment of the International Residual Mechanism for Criminal Tribunals,

Recalling also all judgments of the International Tribunal for the Former Yugoslavia, in particular eight that contain guilty verdicts for the crime of genocide against Bosnian Muslims committed at Srebrenica in 1995, most notably the Tribunal Appeals Chamber judgment of 19 April 2004 (*The Prosecutor v. Krstić*), the International Residual Mechanism for Criminal Tribunals Appeals Chamber judgment of 8 June 2021 (*The Prosecutor v. Mladić*) and the Mechanism Appeals Chamber judgment of 20 March 2019 (*The Prosecutor v. Karadžić*), as well as the judgment of the International Court of Justice of 26 February 2007, in which the Court determined that the acts committed in Srebrenica constituted acts of genocide,

Reaffirming its strong opposition to impunity for genocide, crimes against humanity, war crimes or other violations of international humanitarian law and international human rights law, and emphasizing in this context the responsibility of States to end impunity and, to that end, to thoroughly investigate and prosecute, in

[1] Resolution 217 A (III).
[2] Resolution 260 A (III), annex.

24-09647 (E) 050624

Please recycle

A/RES/78/282 International Day of Reflection and Commemoration of the 1995 Genocide in Srebrenica

accordance with their relevant international legal obligations and their domestic law, persons responsible for such acts, in order to avoid their recurrence and to seek sustainable peace, justice, truth and reconciliation, for which the participation of victims and survivors as well as their family members is central,

Welcoming the important progress made by international courts in recent years with respect to the fight against impunity and in ensuring accountability for genocide, crimes against humanity, war crimes and other egregious crimes achieved through the international criminal justice system,

Recognizing in this regard the particular contribution of the International Tribunal for the Former Yugoslavia, and emphasizing the importance of the international community being prepared to take collective action through the Security Council, in accordance with the Charter, and on a case-by-case basis to further ensure accountability for and the prevention of genocide,

Reiterating that criminal accountability under international law for the crime of genocide is individualized and cannot be attributed to any ethnic, religious or other group or community as a whole,

Taking note of the role of the Special Advisers to the Secretary-General on the Prevention of Genocide and on the Responsibility to Protect, and noting the importance of regular briefings on human rights and international humanitarian law violations as well as on hate speech and incitement in raising early awareness of potential genocide,

Noting that the prosecution of persons responsible for genocide and other international crimes in national justice systems, including the Court of Bosnia and Herzegovina, and the International Tribunal for the Former Yugoslavia as well as the International Residual Mechanism for Criminal Tribunals, remains central to the process of national reconciliation and trust-building and to the restoration and maintenance of peace in Bosnia and Herzegovina, and recognizing that strong regional cooperation between national prosecutors' offices is essential in fostering peace, justice, truth and reconciliation among countries in the region,

Reiterating the unwavering commitment to maintaining stability and fostering unity in diversity in Bosnia and Herzegovina,

Noting that 2025 will mark the thirtieth anniversary of the genocide in Srebrenica, in which at least 8,372 lives were lost, thousands were displaced and families and communities were devastated,

1. *Decides* to designate 11 July as the International Day of Reflection and Commemoration of the 1995 Genocide in Srebrenica, to be observed annually;

2. *Condemns without reservation* any denial of the Srebrenica genocide as a historical event, and urges Member States to preserve the established facts, including through their educational systems by developing appropriate programmes, also in remembrance, towards preventing denial and distortion, and occurrence of genocides in the future;

3. *Also condemns without reservation* actions that glorify those convicted of war crimes, crimes against humanity and genocide by international courts, including those responsible for the Srebrenica genocide;

4. *Emphasizes* the importance of completing the process of finding and identifying the remaining victims of the Srebrenica genocide and according them dignified burials, and calls for the continued prosecution of those perpetrators of the Srebrenica genocide who have yet to face justice;

2/3 24-09647

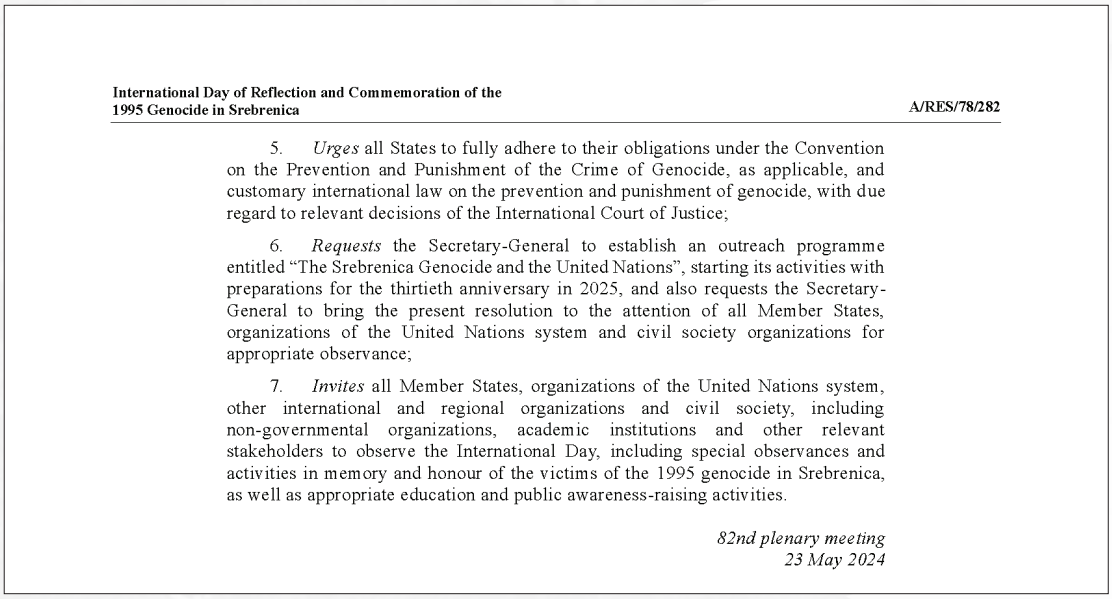

International Day of Reflection and Commemoration of the 1995 Genocide in Srebrenica **A/RES/78/282**

5. *Urges* all States to fully adhere to their obligations under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, as applicable, and customary international law on the prevention and punishment of genocide, with due regard to relevant decisions of the International Court of Justice;

6. *Requests* the Secretary-General to establish an outreach programme entitled "The Srebrenica Genocide and the United Nations", starting its activities with preparations for the thirtieth anniversary in 2025, and also requests the Secretary-General to bring the present resolution to the attention of all Member States, organizations of the United Nations system and civil society organizations for appropriate observance;

7. *Invites* all Member States, organizations of the United Nations system, other international and regional organizations and civil society, including non-governmental organizations, academic institutions and other relevant stakeholders to observe the International Day, including special observances and activities in memory and honour of the victims of the 1995 genocide in Srebrenica, as well as appropriate education and public awareness-raising activities.

82nd plenary meeting
23 May 2024

Tekst UN-ove Rezolucije o Međunarodnom danu komemoracije i sjećanja na genocid u Srebrenici 1995. godine (https://digitallibrary.un.org/record/4048673?ln=en)

[85] "Opozicija optužila Vučića da je neutralni glas Hondurasa u UN-u platio 500.000 dolara, imaju i 'dokaz'", https://www.klix.ba/vijesti/bih/opozicija-optuzila-vucica-da-je-neutralni-glas-hondurasa-u-un-u-platio-500-000-dolara-imaju-i-dokaz/240525108, 25. 5. 2024.

U procesu donošenja Rezolucije, ona je postala žarišnom društvenom temom u Srbiji i Bosni i Hercegovini. Protivnici usvajanja Rezolucije činili su političko rukovodstvo Srbije i bosanskohercegovačkog entiteta RS-a na čelu s predsjednicima Aleksandrom Vučićem i Miloradom Dodikom, ali i većinski dio opozicije u Srbiji i RS-u. Putem medija protivnici Rezolucije "upozoravali su" na to da se donošenjem Rezolucije srpski narod želi označiti genocidnim, da će se nakon usvajanja Rezolucije izaći s inicijativom za ukidanje RS-a, da će se nakon usvajanja Rezolucije tražiti ratna odšteta od RS-a i sl.[86]

Članak Russia Today *nekoliko dana nakon usvajanja Rezolucije u Ujedinjenim nacijama u kojem predsjednik bosanskohercegovačkog entiteta RS Milorad Dodik govori da je 109 država bilo protiv Rezolucije o genocidu (*https://lat.rt.rs/srbija-i-balkan/93357-dodik-109-84-rezolucija-srebrenica-ujedninjenje-nacije-autorski-tekst/*)*

[86] "Tvrdnje Srbije i činjenice oko Rezolucije o Srebrenici", *Radio Slobodna Evropa*, 17. 4. 2024, https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-rezolucija-genocid-srebrenica-vucic/32909543.html

Nakon što je usvojena Rezolucija, u Srbiji i RS-u narativ se nije mijenjao. Milorad Dodik, predsjednik RS-a, odmah je nakon donošenja Rezolucije rekao da je neće prihvatiti i nju iskoristio za politički populizam najavljujući predlaganje razdruživanja. "Zato ćemo pristupiti izradi informacije o kršenju Dejtonskog sporazuma, predočiti je Skupštini u narednih 30 dana i predočiti naš prijedlog Sporazuma o razdruživanju. Želimo da na miran način razgovaramo sa partnerima u Federaciji da kažemo razloge zbog kojih želimo da se raziđemo i da se vratimo suverenitetu RS", poručio je on. Sličan stav iznio je i premijer RS-a Radovan Višković. Na pitanje o donesenoj Rezoluciji rekao je sljedeće: "Ne želimo sukobe. Ovo nije secesija, mirno razdruživanje nije secesija. Ako nas neko smatra genocidnim narodom, nema razloga za suživot."[87]

Bez obzira na presude međunarodnih sudova, naučne dokaze, usvojenu Rezoluciju, politički lideri Srbije i bosanskohercegovačkog entiteta RS Aleksandar Vučić i Milorad Dodik nastavljaju negirati genocid nad Bošnjacima.

*Predsjednik Srbije Aleksandar Vučić nastavlja negirati genocid nad Bošnjacima (*https://n1info.ba/vijesti/aleksandar-vucic-u-intervjuu-za-bbc-ponovo-negirao-genocid-u-srebrenici-pa-branio-milorada-dodika/)

[87] "Dodik: Ne prihvatamo rezoluciju, predložićemo razdruživanje", *RTS*, 24. 5. 2024, https://www.rts.rs/lat/vesti/region/5447819/dodik-viskovic-rezolucija-srebrenica.html

2. 5. Deklaracija „Svesrpskog sabora“: „Odbacivanje“ Rezolucije

Deklaracija o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda (Deklaracija “Svesrpskog sabora”) usvojena je 8. juna 2024. godine u Beogradu od strane Predsjednika Republike Srbije i predsjednika Republike srpske, predsjednika, potpredsjednika i članova vlade Republike Srbije i vlade Republike srpske, predsjednika, potpredsjednika i narodnih poslanika Narodne skupštine Republike Srbije i Narodne skupštine Republike srpske kao i uz učešće najviših dužnosnika Srpske pravoslavne crkve.[88]

„Svesrpski sabor“, zamišljen kao „naddržavni“ organ za okupljanje srpskih političkih, vjerskih i akademskih predstavnika iz Republike Srbije i bosanskohercegovačkog entiteta RS, ukazuje na trend centralizacije nacionalne politike izvan institucionalnih okvira države Bosne i Hercegovine. Institucionalizacija koncepta „srpskog sveta” usmjerena je na stvaranje homogenog prostora kroz identitarno ujednačavanje, pri čemu ključnu ulogu imaju simbolički, kulturni i obrazovni elementi, kao i sektori energetike i saobraćaja, gdje se kroz institucionalnu i infrastrukturnu povezanost nastoji dodatno homogenizirati prostor Srbije i manjeg bosanskohercegovačkog entiteta Republike srpske. Usvajanje i implementacija Deklaracije pruža ovim velikodržavnim ideološkim okvirima institucionalnu podršku, čime se ugrožavaju regionalna stabilnost i proces izgradnje mira, te dodatno narušava teritorijalni integritet i suverenitet države Bosne i Hercegovine.

Deklaracijom u 49 tačaka definiše se zajedničko političko djelovanje Srbije i RS-a. U dvije tačke (16. i 17) govori se i o Rezoluciji UN-a o Srebrenici. U tački 16. kaže se da “Svesrpski sabor ne podržava Rezoluciju o Srebrenici za koju su glasale 84 države u Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija, dok je 109 država bilo protiv, uzdržano ili nije glasalo. Pomenutom Rezolucijom izvršen je pokušaj kolektivnog okrivljavanja celog srpskog naroda, koji je neprihvatljiv i ne može biti proveden u djelo”, a u tački 17. navodi se da “Svesrpski sabor pozdravlja napore Republike Srbije i Republike Srpske da doprinesu rasvetljavanju istorijskih činjenica u vezi sa događajima devedesetih godina, a posebno kada je reč o događajima u Srebrenici i okolini od 1992. do 1995. godine”.[89] Jedan od ključnih poteza institucionalizacije historijskog revizionizma i prekrajanja historijskih činjenica, a koja je odlučena na Svesrpskom saboru, predstavlja odluka o formiranju Memorijalnog centra Republike srpske.[90] Odluka o formiranju navedenog centra donesena je i očekuje se njena implementacija u 2025. godini.

---

[88] *Svesrpski sabor: Deklaracija o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda*, Beograd, 8. juni 2024. godine, https://www.narodnaskupstinars.net/?q=la/akti/ostali-akti/deklaracija-o-za%C5%A1titi-nacionalnih-i-politi%C4%8Dkih-prava-i-zajedni%C4%8Dkoj-budu%C4%87nosti-srpskog-naroda

[89] Isto, 7.

[90] “Вишковић: Крајње вријеме да Српска има меморијални комплекс за српске жртве у Подрињу”, *Radio Televizija Republike Srpske*, 12.7.2024., https://www.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=562363

3. PRIJEDOR – STUDIJA SLUČAJA

Logoraš Fikret Alić u prijedorskom logoru Trnopolje (ICTY, Predmet Krajišnik, P1271)

3. 1. Uvod[91]

U Prijedoru su od ukupnog stanovništva skoro pola bili Bošnjaci (44% od ukupno 112.000 stanovnika) i činili su relativnu većinu u ovoj općini. Dana 30. aprila 1992. godine JNA i srpske policijske formacije preuzele su kontrolu nad gradom i instalirale vlast koju su formirali rukovodioci SDS-a. Svi Bošnjaci i Hrvati smijenjeni su sa svojih funkcija u općinskim službama, policiji i društvenim firmama, a Srbi postavljeni na njihove pozicije. Istovremeno su srpske snage činile zločine i kontinuirano od konca maja do augusta 1992. godine dovodile nove zatočenike u formirane logore Omarska, Keraterm i Trnopolje. Kroz ove logore prošlo je više od 31.000 bošnjačkih i hrvatskih civila. Prema rezultatima istraživanja, u logoru Omarska ubijeno je 458, a u Keratermu

[91] Ovaj historijski pregled preuzet je iz: Medić, Džananović, Karčić, "Ratni zločini i genocid u Bosni i Hercegovini 1992–1995.", 218-249.

362 civila.[92] Premda su strani novinari posjetom logora Omarska i Trnopolje 5. augusta 1992. godine i upoznali svjetsku javnost s postojanjem logora pod kontrolom vojnih i policijskih struktura RS-a, organi RS-a to su na sve načine pokušali demantirati, a Srpska pravoslavna crkva čak je održala tematsku konferenciju za štampu kako bi negirala postojanje logora i optužila zapadne medije za antisrpsku pristrasnost.[93] Dosadašnjim provedenim istraživanjima utvrđeno je da je na području općine Prijedor ubijeno 3176 civila, od čega su velika većina bošnjačke nacionalnosti.[94]

3. 2. Negiranje

Neposredno nakon što su britanski novinari otkrili logore u okolini Prijedora (Omarska i Trnopolje) u kojima su bili zatočeni bošnjački i hrvatski civili, otpočela je kampanja negiranja postojanja tih logora. Logori su nazivani „sabirnim centrima" u koja su civili dolazili da bi se „klonili od ratnih sukoba".[95]

U beogradskom listu *Politika* 9. augusta 1992. godine, tri dana nakon što su britanski novinari otkrili logore na području općine Prijedor, osvanuo je tekst pod naslovom "Sa zarobljenicima se postupa po zakonu" u kojem se, između ostalog, navodi da je "u istražnom centru u Omarskoj, u sabirnom centru u Trnopolju kao i zarobljeničkom logoru na Manjači novinarima saopšteno da se prema svim zarobljenicima postupa u skladu sa zakonom i međunarodnim pravom. Mada se te izjave ne mogu uzimati bez rezerve, i sami zarobljenici su ponavljali da imaju korektan tretman" kao i da se "u upravnoj zgradi rudnika železne rude u Omarskoj dvadesetak kilometara od Prijedora trenutno nalazi 175 osoba. Iz ovoga istražnog centra do sada je upućeno na Manjaču u zarobljenički logor 1.250 lica, a 1.405, za koje se tokom istrage utvrdilo da nisu krivi, prebačeno je u sabirni centar otvorenog tipa u Trnopolje. Niko od zarobljenika, ni na jednom mestu, nije mogao da potvrdi da se radi o koncentracionom logoru, a i novinari nisu videli ništa što bi se moglo nazvati takvim imenom. U Trnopolju uslovi smeštaja su loši, nema dovoljno vode i lekova. Za razliku od Trnopolja i Omarske na Manjači zarobljenici imaju radnu obavezu ali su njihovi uslovi smeštaja nešto bolji. Smešteni su u paviljonima, ponašaju se po pravilima koja važe za ratne zarobljenike, imaju svoje poverenike, lekarsku zaštitu, sami pripremaju i kuvaju hranu, omogućen im je kontakt sa porodicama preko Crvenog krsta".[96]

---

[92] *Knjiga nestalih opštine Prijedor – Ni krivi ni dužni*, Udruženje Prijedorčanki "Izvor", Prijedor, 2012, 4.

[93] Michael Sells, "Kosovo Mythology and the Bosnian Genocide", in: *In God's Name: Genocide and Religion in the Twentieth Century*, Omer Bartov, Phyllis Mack (ed.), Berghahn, 2001, 190.

[94] *Knjiga nestalih opštine Prijedor*.

[95] "Criminal Complaint for Denial of Genocide", *Justice Report*, 19. april 2010, http://www.justice-report.com/en/articles/criminal-complaint-for-denial-of-genocide

[96] „Sa zarobljenicima se postupa po zakonu", *Politika*, 9. 8. 1992.

Ova revizionistička percepcija aktuelna je u većini medija u Srbiji i RS-u, ali i kod većeg dijela svjedoka odbrane optuženih (kasnije i osuđenih) za ratne zločine. Zastrašujuće slike logoraša Fikreta Alića, koje su obišle svijet, kako pruža ruku preko bodljikave žice novinaru bila je primarna meta revizionistima i negatorima zločina u pokušaju opovrgavanja prezentovanih dokaza o postojanju logora i u nekim krugovima u zapadnoj Evropi. Među najpoznatijim negatorima bio je njemački novinar Thomas Deichmann prema kojem „Trnopolje nije bio logor nego izbjegličko-tranzitni centar u kojem su civili boravili dobrovoljno i bez prisile te da se prema njima dobro postupalo“. Britanski novinari su, kako tvrdi Deichmann, tokom snimanja bili unutar malog ograđenog prostora kompleksa logora što znači da zatočenici nisu bili zatvoreni nego su se mogli slobodno kretati.[97] Svoje zapažanje Deichmann je objavio u ljevičarskom britanskom trockističkom časopisu *Living Marxism*. Zbog netačnog izvještavanja i negiranja postojanja logora a time i počinjenih zločina, britanski novinari su pokrenuli tužbe protiv *Living Marxisma*. Nakon održanog suđenja u kojem je dokazano da su teorije o nepostojanju logora i bodljikave žice samo rezultat negiranja počinjenog zločina, *Living Marxism* bio je dužan isplatiti ogromno novčano obeštećenje britanskim novinarima koji su snimili prijedorske logore. Presuda je bila povod da *Living Marxism* bankrotira i bude ugašen.[98]

Članak Thomasa Deichmanna u Living Marxism *iz 1997. godine (LM Archives)*

[97] ”Die Stunde der Geschichtsfälscher”, *taz.de*, https://taz.de/Die-Stunde-der-Geschichtsfaelscher/!1410329/
[98] Tanja Zimmermann, *Der Balkan zwischen Ost und West*, Bohlau Verlag, Koln, 2014, 381.

Bez obzira na presudu protiv *Living Marxisma* i niz presuda pred ICTY-em i sudovima u Bosni i Hercegovini u kojima su dokazani zločini počinjeni u ovome logoru, pojedini mediji u Srbiji ostali su dosljedni u negiranju postojanja logora u Prijedoru. Najpoznatiji negator među novinarima je Milomir Marić koji je u svojstvu voditelja na programu Happy TV u nekoliko navrata za logor Trnopolje (koji naziva "Omarska", op.a.) rekao da je to bio sabirni centar iz kojeg su ljudi mogli izaći kada su htjeli. Kao voditelj u jednoj emisiji, ponavljajući ranije teze, za najpoznatijeg logoraša Fikreta Alića kazao je da je bolovao od tuberkuloze. Njegov gost, režiser Predrag Antonijević potvrdio je ono što je izrekao Marić. Prema obojici prijedorski logori samo su rezultat "cijele svjetske propagande kojom se htjelo dokazati su se pojavili nacisti novog doba".[99]

Posebno je upadljivo, kada se i pored svega dokazanog, neki „naučnici" danas pozivaju na Deichmannove tekstove kao i na tekst objavljen u *Living Marxismu* u cilju negiranja postojanja logora Trnopolje. U članku "Zloupotreba holokausta u muslimanskoj ratnoj propagandi: studija slučaja 'Prijedor '92'",[100] uz upadljivo subjektivan pristup prema prošlosti i s vidljivim nedostatkom naučnog aparata, autor se poziva na tekst iz *Living Marxisma* ne uzimajući u obzir – namjerno ili ne – da je Deichmannova teorija oborena, što je primjer kako izdavači koji se čak finansiraju iz budžeta RS-a nemaju nikakve kriterije (osim onih političkih i u ovome slučaju revizionističkih) da objavljuju takve tekstove. Spomenuti članak objavljen je u zborniku *Trideset godina Republike Srpske (1992–2022): iskustva prošlosti i izazovi budućnosti*,[101] čiji je izdavač i Centar za društveno-politička istraživanja Republike Srpske.[102]

Još jedan u nizu dokaza negiranja, relativiziranja zločina ili namjernog provociranja žrtava i njihovih porodica je izgradnja spomen-obilježja u obliku dvoglavog orla u čast poginulim srpskim borcima ispred nekadašnjeg logora Trnopolje 2000. godine. Na spomeniku u sredini piše: „Borcima koji svoje živote ugradiše u temelje Republike Srpske". S lijeve strane spomenika je stih Petra Kočića: "Mnogi su vijekovi, mnoga pokoljenja i pjesnici slavili tebe. Mnoga se svježa krv lila za te i u ime tvoje." Na desnoj strani spomenika su stihovi ukrajinskog pjesnika Tarasa Ševčenka.[103] Godine

[99] "Bosnian Camp Detainess Demand Apology for Serbian TV 'Untruths'", 11.3.2021, *detektor.ba*, https://n1info.ba/english/news/serbian-filmmakers-comments-on-prison-camps-in-bih-spark-reactions-among-pows/

[100] Boris Radaković, „Zloupotreba holokausta u muslimanskoj ratnoj propaganda: studija slučaja ‚Prijedor 1992'", u: *Trideset godina Republike Srpske (1992-2022): iskustva prošlosti i izazovi budućnosti*, Centar za društveno-politička istraživanja Republike Srpske, Banja Luka, 2023, 41-70.

[101] *Trideset godina Republike Srpske (1992–2022): iskustva prošlosti i izazovi budućnosti*, Centar za društveno-politička istraživanja Republike Srpske, Banja Luka, 2023.

[102] Na zvaničnoj web-stranici Centra navodi se da je osnovan 2022. godine odlukom Vlade RS te da "obavlja poslove od opšteg interesa i značaja za Republiku Srpsku". https://cdpirs.org/o-centru/

[103] Kultura sjećanja. (n.d.). "Prijedor: Spomen-obilježje palim borcima RS iz Trnopolja", https://kulturasjecanja.org/prijedor-spomen-obiljezje-palim-borcima-rs-iz-trnopolja/

2016. unutar nekadašnjeg logora otvorena je spomen-soba vojnicima VRS-a.[104] Spomenik ispred kompleksa nekadašnjeg logora i spomenuta spomen-soba izgrađeni su pod pokroviteljstvom Boračke organizacije RS (BORS) iz Prijedora.

Istovremeno, prijedorska općinska administracija sprečava postavljanje spomen-obilježja žrtvama genocida na lokacijama počinjavanja zločina u Prijedoru, te zabranjuje korištenje termina genocid prilikom obilježavanja godišnjice zločina nad Bošnjacima i Hrvatima Prijedora.[105]

U medijima i pisanim publikacijama u RS-u autori svojim nenaučnim tekstovima fokusirani su na relativiziranje počinjenih zločina i negiranje postojanja logora u Prijedoru. Obilježavanje Dana bijelih traka na godišnjicu zločina počinjenih nad Hrvatima i Bošnjacima Prijedora 31. maja po relativizatorima i negatorima zapravo je samo "pokušaj da se stradanje Muslimana izjednači sa holokaustom". Obilježavanje Dana bijelih traka, koje je započelo 2012. godine u Prijedoru a zatim u cijeloj Bosni i Hercegovini, izazvalo je reakcije kod predstavnika vlasti u RS-u. Policija RS-a te je godine na Dan obilježavanja „bijelih traka" tragala za osobama koje nose bijele trake da bi ih sankcionisala i zabranila obilježavanje jedne od godišnjica zločina nad prijedorskim Bošnjacima i Hrvatima.[106] Vlasti su se protivile obilježavanju Dana bijelih traka pa je tadašnji prijedorski gradonačelnik Marko Pavić obilježavanje nazvao "slavljem" i "običnom gay paradom".[107]

---

[104] RECOM. (n.d.). "U nekadašnjem logoru Trnopolje otvorena spomen soba vojnicima Vojske Republike Srpske", https://www.recom.link/bhsc/u-nekadasnjem-logoru-trnopolje-otvorena-spomen-soba-vojnicima-vojske-republike-srpske/

[105] Vidi: Buka. (n.d.). "Prijedor: Zabranjena riječ", http://www.6yka.com/novost/24204/prijedor-zabranjena-rijec i Oslobođenje. (n.d.). "Bivši logoraši iz Prijedora gradonačelniku uputili zahtjev za izgradnju Memorijalnog centra u bivšem logoru Omarska", http://www.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/bivsi-logorasi-iz-prijedora-gradonacelniku-uputili-zahtjev-za-izgradnju-memorijalnog-centra-u-bivsem-logoru-omarska

[106] "Policija RS-a tragala ko nosi bijele trake", *Al Jazeera Balkans*, 31. 5. 2012, https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2012/5/31/policija-rs-tragala-ko-nosi-bijele-trake

[107] "Marko Pavić Dan bijelih traka nazvao gej paradom", *Nezavisne novine*, 1. 6. 2013, https://www.nezavisne.com/novosti/gradovi/Marko-Pavic-Dan-bijelih-traka-nazvao-gej-paradom/194526

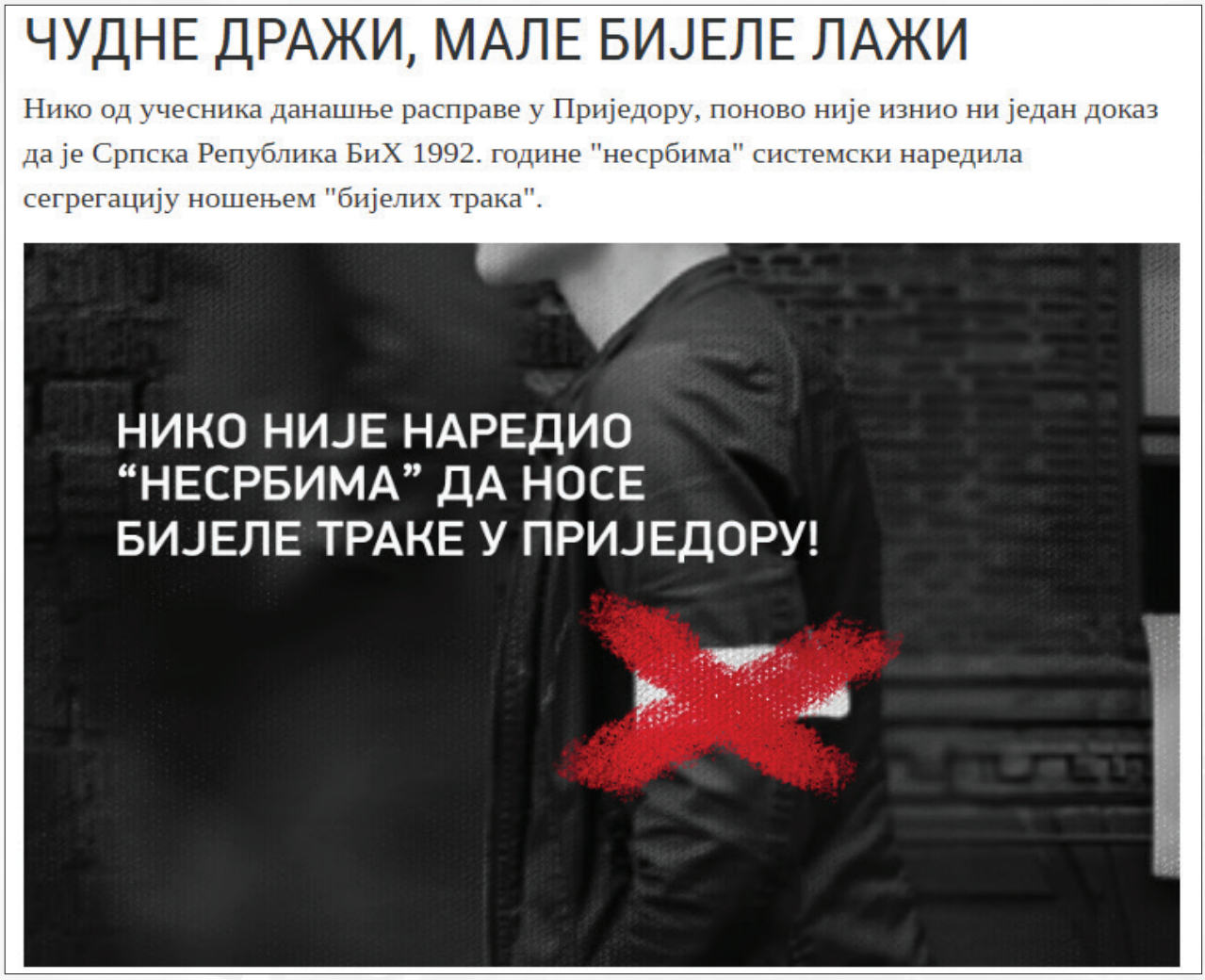

*Negiranje „bijelih traka“ u Prijedoru (*https://www.frontal.rs/danijel-simic-cudne-drazi-male-bijele-lazi/)

Boris Radaković navodi da u proglasu putem Radija Prijedor nošenje bijelih traka nije eksplicitno naloženo.[108] Na sličan su način i prije Radakovića pojedini negatori pokušali opovrgnuti dokaze o bijelim trakama.[109] Međutim, negatori u svojim naporima zanemaruju pouzdano utvrđene činjenice u postupcima pred ICTY-em, a što je zasnovano na brojnim vjerodostojnim svjedočenjima da su u Prijedoru od kraja maja 1992. godine Hrvati i Bošnjaci bili primorani nositi bijele trake, a što je potvrđeno u nekoliko presuda istog suda.[110]

[108] Radaković, „Zloupotreba holokausta u muslimanskoj ratnoj propaganda...“, 41-70.

[109] “Čudne draži, male bijele laži”, *frontal.rs*, https://www.frontal.rs/danijel-simic-cudne-drazi-male-bijele-lazi/ ; “Izumevanje zločina - ‘bijele trake’”, *sveosrpskoj.com*, https://sveosrpskoj.com/komentari/antonic-izumevanje-zlocina-bijele-trake/

[110] ICTY, *Tužilac protiv Duška Tadića*, IT-94-1, Pretresno vijeće, Presuda, Den Haag, 7. 5. 1997, paragrafi 150-152; ICTY, *Tužilac protiv Miće Stanišića i Stojana Župljanina*, IT-08-91, Pretresno vijeće, Presuda, Den Haag, 27. 3. 2013, paragraf 523; ICTY, *Predmet „Kvočka i dr.“*, IT-98-30/1-T, Pretresno vijeće, Presuda, Den Haag, 2. 11. 2001, paragraf 14; ICTY, *Tužilac protiv Radovana Karadžića*, IT-95-5/18-T, Pretresno vijeće, Presuda, Tom III, Den Haag, 24. 3. 2016, paragraf 1607.

Utvrđene činjenice i svjedočenja u potpunosti su zanemarene i u knjizi Radovana Jovića *Monografija prijedorskih ratnih jedinica u odbrambeno-oslobodilačkom ratu (1991–1995)*.[111] Cjelokupna je knjiga klasičan primjer falsifikovanja historijskih činjenica, prešućivanja zločina i revizionizma. U knjizi se uopće ne spominju zločini počinjeni nad Bošnjacima i Hrvatima na području prijedorske općine pa se tako ne spominju ni logori Omarska i Keraterm dok se za Trnopolje tek kaže da je sabirni centar. Čak su prešućeni i oni zločini za koje su neki prijedorski Srbi pred domaćim i stranim sudovima priznali krivicu. Tako je, pored percepcije da su snage VRS-a i policijske strukture iz MUP-a RS-a u Prijedoru ratovale protiv navodnih vojnih struktura iz bošnjačkog i hrvatskog naroda, najmorbidniji primjer u kojem je tobože 11. maja 1992. godine u 11 sati na sastanak kod majora Radmila Zeljaje došao dr. Esad Sadiković koji je tokom tog razgovora za sebe rekao da je šef Patriotske lige i da ga zbog toga mogu uhapsiti ako to žele. Zeljaja odbija da ga hapsi, govori mu da je slobodan čovjek i da mu garantuje bezbjednost.[112] U knjizi se u nastavku kaže: "Doktora 4, nismo čuli ni vidjeli jer je otišao u inostranstvo."[113] Podsjećanja radi, dr. Esad Sadiković ubijen je na lokalitetu Hrastova glavica sa 123 zatočenika Keraterma i Omarske, a posmrtni ostaci ukopani su 2007. godine u mezarju Skela u Prijedoru.

Jovićeva knjiga, uprkos revizionizmu, falsifikovanju prošlosti i činjenici da se u njoj prešućuju počinjeni zločini u Prijedoru 1992. godine, ipak ima i svoju vrijednost. Ona obiluje detaljnim informacijama o pripadnicima vojnih i policijskih struktura iz Prijedora, te će neminovno u budućnosti olakšati ne samo istraživačima i naučnicima nego i onim istražnim organima koji se bave pitanjima počinjenih zločina u ovoj općini tokom 1992. godine.

[111] Radovan Jović, *Monografija prijedorskih ratnih jedinica u odbrambeno-oslobodilačkom ratu (1991–1995)*, Boračka organizacija Grada Prijedora, Republički centar za istraživanje rata, ratnih zločina i traženje nestalih lica, Prijedor, 2022.

[112] Isto, 87.

[113] Isto.

4. SARAJEVO – STUDIJA SLUČAJA

Sarajevo tokom opsade (Foto: AFP)

4. 1. Uvod[114]

Sarajevo su, pored statusa glavnog grada Bosne i Hercegovine, njegova različitost i uspješan zajednički život različitih etničkih grupa učinili glavnom simboličnom temom i opsesijom rukovodstva RS-a. Osnovni cilj rukovodstva RS-a u Sarajevu bio je da se uništi tradicija multietničke zajednice podjelom na srpski i muslimanski dio Sarajeva, čime bi se realizovali i „strateški ciljevi srpskog naroda u Bosni i Hercegovini“. „Podjela grada Sarajeva na srpski i muslimanski dio i i uspostavljanje svakog od ova dva dijela efektivne državne vlasti te konstitutivne države" bio je peti od šest "strateških ciljeva srpskog naroda u Bosni i Hercegovini".[115]

[114] Ovaj historijski pregled preuzet je iz: Medić, Džananović, Karčić, „Ratni zločini i genocid u Bosni i Hercegovini 1992-1995.“, 218-249.

[115] Strateške ciljeve, odnosno velikosrpske prioritete srpskog naroda u Bosni i Hercegovini objavio je Radovan Karadžić 12. maja 1992. godine u Banjoj Luci. ICTY, inv. br. 01146063, Narodna skupština Republike Srpske, *Odluka o strateškim ciljevima srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, 12. maj 1992.

U postreferendumskoj noći 1/2. mart 1992. godine naoružani aktivisti SDS-a u civilnoj odjeći postavili su barikade po najvažnijim ulicama Sarajeva, želeći dati utisak da se radi o spontanom okupljanju srpskog stanovništva grada kao reakcija na ubistvo srpskog svata Nikole Gardovića na Baščaršiji taj dan, ali se zapravo radilo o detaljno isplaniranim aktivnostima blokiranja Sarajeva u prvih nekoliko dana marta.[116] Početkom aprila 1992. godine, u periodu kada su izvršeni masovni zločini u istočnom dijelu Bosne i Hercegovine, započela je troipogodišnja opsada Sarajeva. Opsadom su agresori željeli ubiti kulturu, povijest, željeli su nasilno prekinuti činjenicu da je Sarajevo multietnički, multikulturni i multireligijski centar Evrope. Da će JNA i pridodate snage imati problema prilikom realizacije svojih velikosrpskih strateških ciljeva u Sarajevu, branioci glavnog grada RBiH pokazali su već tokom aprila 1992. godine. Posebno važna dešavanja u odbrani grada desila su se 2. maja 1992. godine kada je uspješno odbijen napad JNA u blizini zgrade Predsjedništva, koja je, kao i ostali civilni objekti u Sarajevu, žestoko granatirana. Taj dan od ranih jutarnjih sati JNA je, u sadejstvu s lokalnim srpskim oružanim formacijama, otpočela oružani napad na Sarajevo, dejstvujući iz artiljerije, raketnih sistema, tenkova, minobacača, pješadijskog naoružanja po civilnim ciljevima u gradu. Isti dan na Sarajevskom aerodromu zarobljen je i Alija Izetbegović, predsjednik Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine. Razmjena predsjednika Izetbegovića i ostalih članova državne delegacije u zamjenu za omogućavanje izmještanja komande 2. vojne oblasti (VO) JNA u Lukavicu dogovoreno je za 3. maj 1992. godine uz posredovanje predstavnika UNPROFOR-a. Prilikom kretanja konvoja vozila JNA kolona je zaustavljena. Tokom zastoja kolone došlo je do otvaranja paljbe iz pješadijskog naoružanja u Dobrovoljačkoj ulici usljed čega je nekoliko lica poginulo. Njihov broj i status u slučaju „Dobrovoljačka ulica“, kao i okolnosti njihove pogibije, predmet su raznih manipulacija koje obiluju preuveličavanjem broja civilnih žrtava, o čemu direktno protivrječi Milutin Kukanjac, tadašnji komandant 2. VO, koji je bio učesnik tih događaja[117] Pored slučaja „Dobrovoljačke ulice“, drugi eklatantan primjer fabrikovanja ili preuveličavanja zločina nad Srbima jeste slučaj „Tuzlanske kolone“ koji se dogodio prilikom evakuisanja jedinica JNA iz Tuzle. Sonja Biserko tvrdi: “Rat u Bosni srpski

Službeni glasnik Republike Srpske, br. 22, 866; Detaljnije vidi: Džananović, Medić, Karčić, *Nastanak Republike srpske*.

[116] Merisa Karović-Babić, “Sarajevske barikade: Karakazan i mišolovka. Okruženje sa ‘sve četiri strane sveta’”, u: *Između rata i mira: Sarajevo u prelomnim godinama 20. stoljeća*, Udruženje za modernu historiju, 2020, 133–168.

[117] Detaljnije o dešavanjima 2. i 3. maja 1992. godine u Sarajevu vidi: Fikret Muslimović, “Sadržaj i karakter događaja u Sarajevu 2. i 3. maja 1992”, *Politički i vojni značaj odbrane Sarajeva 1992–1995*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2014, 740–773; Hamid Bahto, “Dešavanja u Sarajevu 2. i 3. maja 1992. godine”, u: *Politički i vojni značaj odbrane Sarajeva 1992–1995*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2014, 774–782; https://www.slobodna-bosna.ba/vijest/299055/godisnjica_bitke_u_dobrovoljachkoj_sta_je_pred_smrt_otkrio_ general_jna_milutin_kukanjac.html

stratezi tretiraju isključivo kao borbu srpskog naroda za oslobođenje, pa je velika energija skoncentrisana na fabrikovanje slučajeva koji su u funkciji relativizacije odgovornosti za rat."[118]

Sarajevska ruža naziv je za specifičan oblik memorijalnog obilježja – ugradnja crvene smole u udubljenja na asfaltu koja su nastala usljed eksplozija granata u Sarajevu tokom opsade (FENA)

Između februara i maja 1992. godine srpske snage zauzele su sve važnije ustanove u sarajevskim općinama Hadžići, Ilidža, Ilijaš, Pale, Trnovo i Vogošća.[119] Nakon toga, u narednim mjesecima, počinjeni su masovni zločini. Civili su zatočavani u logore i druga mjesta zatočenja. Preostalo stanovništvo prognano je na područja pod kontrolom ARBiH.[120] Novogradsku mjesnu zajednicu Ahatoviće srpske vojne i policijske strukture napale su u maju 1992. godine, da bi nakon toga zatočenike iz ovog mjesta autobusima odvezli u blizinu Srednjeg u općini Ilijaš i ubili ih u autobusima. Tom je prilikom ubijeno 48 bošnjačkih civila iz Ahatovića.[121] U junu 1992. godine na

[118] Sonja Biserko, "Percepcija srpske elite dejtonske Bosne", *Duh Bosne*, broj 4, oktobar 2011, http://www.spiritofbosnia.org/bs/volume-6-no-4-2011-october/perceptions-of-serbia%E2%80%99s-elite-inrelation-to- the-dayton-agreement

[119] ICTY, Predmet br. IT-99-36, Pred pretresnim vijećem I, Tužilac protiv Momčila Krajišnika, Presuda, paragrafi 541–606.

[120] Isto.

[121] Isto, paragrafi 566–573.

području ilijaške općine u selu Lješevo srpske snage ubile su 20 bošnjačkih civila.[122] Tokom ljeta 1992. godine u naselju Grbavica u općini Novo Sarajevo vršeni su pretresi kuća i stanova čiji su vlasnici bili Bošnjaci i Hrvati. Počinjeni su zločini, uključujući i ubistva, nakon čega su civili izbjegli u druge dijelove Sarajeva. Po brutalnostima u vršenju zločina na Grbavici posebno se isticao Veselin Vlahović zvani Batko.[123]

Razoreno sarajevsko naselje Grbavica (Lt. Stacey Wyzkowski)

Tokom opsade glavnog grada ubijeno je i ranjeno desetine hiljada civila, među kojima i hiljade djece. Procjenjuje se da je tokom opsade Sarajevo u prosjeku pogađalo 329 granata dnevno, a najveći broj, 3.777, zabilježen je 22. jula 1993. godine.[124] Civili su ubijani kontinuirano od početka opsade aprila 1992. do potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma krajem 1995. godine. Građani su ubijani u redu za hljeb/vodu, na sportskim igralištima, ispred zgrada i u njima, u kućama i na brojnim drugim lokacijama. Meta napada bili su svi civilni objekti, uključujući porodilište, bolnice,

[122] Isto, paragrafi 559–565.

[123] Sud Bosne i Hercegovine, Predmet br. S1 1 K 004659 11 Kro, Presuda protiv Veselina Vlahovića, Sarajevo, 13. juni 2014; ICTY, Predmet br. IT-95-5/18-T, Pred pretresnim vijećem, Tužilac protiv Radovana Karadžića, Presuda – tom II, paragrafi 2262–2288.

[124] Bassiouni, C. (27. maj 1994), Završni izvještaj Komisije stručnjaka Ujedinjenih nacija, uspostavljene u skladu s Rezolucijom Vijeća sigurnosti 780 (1992) – Prilog VI. – dio 1. – Studija bitke i opsade Sarajeva, Ujedinjene nacije, Arhivirano iz izvornika 22. februar 2001.

domove zdravlja, industrijske komplekse, objekte kulture, biblioteke, kao i RTV-dom i mnoge druge objekte. Oko 35.000 zgrada potpuno je uništeno. U njima su, također, ubijani civili. Zločini na Markalama 5. februara 1994. i 28. augusta 1995. godine postali su simboli masovnih zločina nad civilima Sarajeva.[125]

Posljedice granatiranja pijace Markale 1994. godine (ICTY, predmet Karadžić, P1970)

[125] Detaljnije o zločinima nad civilima u Sarajevu, političkom i vojnom značaju odbrane Sarajeva i nekim drugim segmentima opsade vidi naprimjer: ICTY, Predmet br. IT-98-29-T, Pred pretresnim Vijećem I, Tužilac protiv Stanislava Galića, Presuda, Den Haag, 5. decembar 2003; ICTY, Predmet br. IT-98-29/1-T, Pred pretresnim Vijećem III, Tužilac protiv Dragomira Miloševića, Presuda, Den Haag, 12. decembar 2007; ICTY, Predmet br. IT-95-5/18-T, Pred pretresnim vijećem, Tužilac protiv Radovana Karadžića, Presuda – tom III; Čekić et al., *Zločini nad djecom Sarajeva u opsadi*; *Politički i vojni značaj odbrane Sarajeva 1992–1995.*, Zbornik radova, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2014; *Opsada i odbrana Sarajeva 1992–1995*, Zbornik radova, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2008.

Jedna stabilizatorska repna peraja minobacačke granate kalibra 120 mm, koju su istražitelji Bosne i Hercegovine pronašli u Sarajevu 28. augusta 1995. godine na mjestu drugog napada na pijacu Markale (Markale II), u blizini zatvorene gradske tržnice (ICTY, Predmet Karadžić, P1454)

Širi izgled lica mjesta gdje je dana 28.o8.1995. godine oko 11.o5 sati došlo do pada i eksplozije minibacačkog projektila kalibra 12o mm, koji je pao na ulicu Mula Mustafe Bašeskije ispred ulaznih vrata u Gradsku tržnicu. Tom prilikom je smrtno stradalo 35 lica, a oko 85 lica je zadobilo teže i lakše povrede. Projektil je došao iz pravca Juga i prilikom eksplozije je načinio krater veličine 4o x 3o cm.

00339201

Šira fotografija mjesta udara projektila ispred Markala 1995. (ICTY, Predmet Karadžić, P1926)

U maju 1992. godine počinjen je prvi veći masakr u ratu kada su srpske snage granatirale glavnu ulicu Sarajeva – pogađajući red civila koji su kupovali hljeb – ubivši 23 Sarajlija.[126] U februaru 1994. snage VRS-a granatirale su pijacu Markale u Sarajevu usmrtivši 68 i ranivši više od 139 civila.[127] Sinhronizovano, mediji iz RS-a emitovali su razgovor u kojem su Karadžić i drugi učesnici tvrdili da su snimci masakra inscenirani i da su "leševi ljudi koji su umrli ranije korišteni, a također i marionete i plastične lutke".[128] Tako je bio slučaj s 'protezom' koju je paljanska televizija prikazala kao primjer namještaljke. Tokom suđenja Radovanu Karadžiću utvrđeno je da je ova proteza pripadala Ćamilu Begiću, jednom od žrtava masakra na Markalama.[129] Ovaj apsurdni argument kontinuirano su godinama koristili negatori te čak i timovi odbrane srpskih optuženika pred Haškim tribunalom.

Proteza žrtve na Markalama za koju su srpski mediji tvrdili da se radi o lutkama a ne o civilnim žrtvama (Sense Agency)

[126] Merisa Karović-Babić, "Masakr u ulici Vase Miskina, 27. maj 1992: Reakcije, manipulacije i posljedice", *Znakovi vremena*, br. 74–75, Ibn Sina, Sarajevo, 2016, 268; O ovom masakru pogledati i u: Čekić et al., *Zločini nad djecom Sarajeva u opsadi*, 144–145, 265, 500; Zilha Mastalić Košuta, "Masovna ubistva djece u Sarajevu pod opsadom 1992–1995.", *Znakovi vremena,* br. 57/58, Ibn Sina, Sarajevo, 2012, 284.

[127] Merisa Karović-Babić, *Masovna ubistva civila u Sarajevu za vrijeme opsade 1992–1995*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2014, 144.

[128] Anastasijević, D., Janićijević, A. (1994) The Massacre At Markale Market. February 14, Vreme News Digest Agency No 125, https://serbiandigest.libraries.rutgers.edu/125/massacre-markale-market

[129] SENSE Centar. (n.d.). "Proteza" s Markala pripadala jednoj od žrtava masakra https://arhiva.sensecentar.org/vijesti.php?aid=12373

Negatori su pokušali izvrnuti istinu te svijetu predstaviti lažnu sliku o zbivanjima u glavnom gradu, navodeći da su Srbi koji su naseljavali ili boravili na područjima pod kontrolom VRS-a, koja su okruživala Sarajevo pod opsadom, bili pod opsadom, a srpsko stanovništvo na tim područjima izloženo navodnim masovnim zločinima.

Snage VRS-a 28. augusta 1995. godine počinile su drugi masakr na sarajevskoj pijaci Markale u kojem su ubile 43 civilne osobe.[130] Dva dana nakon drugog masakra na Markalama (28. august 1995) NATO je započeo operaciju *Namjerna sila*, koja je dovela do ponovnih zračnih udara praćenih artiljerijskim napadima UNPROFOR-ovih snaga za brzo reagovanje.[131] Međunarodni akteri zahtijevali su da VRS prekine opsadu i ukloni sve teško naoružanje iz okoline Sarajeva do 4. septembra, privremeno obustavljajući zračne napade kako bi im to omogućili. Bombardovanje srpskih položaja oko Sarajeva nastavljeno je 5. septembra, kada nisu ispunjeni ovi zahtjevi. Međutim, snage VRS-a konačno su kapitulirale pred uslovima međunarodne zajednice, a NATO-ova operacija *Namjerna sila* okončana je 20. septembra 1995. godine.[132] Nakon što je Dejtonskim mirovnim sporazumom okončana agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu i genocid nad Bošnjacima, izvršena je reintegracija sarajevske Grbavice u prvom kvartalu 1996. godine, kao i okupiranih dijelova drugih sarajevskih općina, čime je zvanično okončana opsada.

4. 2. Negiranje

Negiranje zločina i masakara počinjenih u Sarajevu započelo još tokom same opsade. Radovan Karadžić je javno tokom agresije na paljanskoj televiziji prezentovao na koji način treba izvrtati istinu. U kontekstu počinjenih zločina u Sarajevu rekao je: "Mi to znamo i mi to moramo reći muslimanskom narodu, a konačnici i kada se sve bude sleglo mi ćemo i suditi neke ljude koji su to radili; koji su bombardovali Sarajevo - muslimani muslimanskim oružjem, koji su podmetali eksplozive po sarajevskim ulicama da bi pobili sopstveni narod, a da bi optužili Srbe. Ta stvar je već provaljena, svi u svijetu se smiju. Kad recimo dolazi neki velikodostojnik, a onda... minobacač neki udari po predsjedništvu - svi se smiju. Svi znaju da je to šou."[133]

---

[130] Merisa Karović-Babić, *Masovna ubistva civila u Sarajevu za vrijeme opsade 1992–1995*, 327-329.

[131] Tarcisio Gazzini, *The Changing Rules on the Use of Force in International Law*, Manchester University Press, Manchester, 2005, 69.

[132] Hikmet Karčić, "Opsada Sarajeva", u: *Bosanski genocid Hrestomatija*, MC Srebrenica, Srebrenica, 2022, 58–61.

[133] ICTY, Predmet Karadžić (IT-95-5/18-T), dokaz br. P1274, *SRT Video Clip Depicting an Interview of KARADZIC, Radovan at Pale (end time 01:37:8).*

Konkretnije prvi poznati slučaj negiranja i vođenja očigledno pripremljenom strategijom relativizacije zločina jeste masakr u sarajevskoj Ulici Vase Miskina kada je 27. maja 1992. godine u redu za hljeb ubijeno 23, a ranjeno 108 civila.[134] Tada su srpski mediji izvještavali da se radi o "miniranju" i "samogranatiranju" od strane bosanskohercegovačke vlasti kako bi "izazvali simpatije i reakcije međunarodne zajednice". Na takav je način izvještavano u beogradskoj *Politici* 28. juna 1992. godine u članku pod naslovom "Ulice su bile minirane", u kojem bivši pukovnik JNA Milorad Cvijović navodi da ulica nije granatirana već da je podmetnuta eksplozivna naprava.[135]

ПАЛИТИКА недеља 28. јун 1992. 7

ВОЈНИ СТРУЧЊАК О „БОМБАРДОВАЊУ" САРАЈЛИЈА У РЕДУ ЗА ХЛЕБ

Улице су биле миниране

На основу телевизијских снимака неоспорно је да су у улицама Васе Мискина и Маршала Тита биле постављене мине са усмереним дејством, каже пуковник Милорад Цвијовић. – Рису пронађени делови граната, нема трагова гелера, карактеристичних повреда које задају гранате, а особе без обе ноге нису чак ни у шоку. – У оба случаја сениције су уследиле после изречиних бомбардовања

Гранате „пале" – кратера нема

Мине са усмереним дејством

ПРЕДЛОГ СДФ ИЗ ЗАГРЕБА СРБИЈИ И ЦРНОЈ ГОРИ

На реду признавање република досадашње Југославије

Članak iz beogradske Politike*, 28. juni 1992.*

[134] "Optuženi (*Radovan Karadžić, op. a*) prvo tvrdi da je jedini incident koji se desio 27. maja 1992. bilo granatiranje ulice Vase Miskina i iznosi argumente u smislu da nema dokaza da su to granatiranje izvršile snage bosanskih Srba. Optuženi zatim osporava navode tužilaštva da je Mladić naredio neselektivno granatiranje Sarajeva..." ICTY, *Tužilac v. Radovan Karadžić*, IT-95-5/18-T, Pretresno vijeće, Presuda, 24. 3. 2016, TOM III, par. 4020; O ovom zločinu vidi: Čekić et al., *Zločini nad djecom Sarajeva u opsadi*, 144-145.

[135] "Ulice su bile minirane", *Politika*, 28. 6. 1992, 7.

Prethodno pobrojanim "argumentima" Karadžić se branio pred ICTY-em u kontekstu negiranja vlastite odgovornosti i negiranja odgovornosti VRS-a za počinjene masovne zločine tokom opsade Sarajeva. Najuporniji je bio u tvrdnji da s položaja VRS-a nije ispaljena granata na sarajevsku pijacu Markale kada je ubijeno 68 civila, nego su, kako kaže, "muslimani podmetnuli lutke, proteze i stare leševe" da bi za to optužili srpsku stranu.[136] Momčilo Perišić, kao načelnik Generalštaba VJ, na sjednici Vrhovnog saveta odbrane (VSO) Savezne republike Jugoslavije (SRJ), održanoj 7. februara 1994. godine, dva dana nakon masakra, zagovarao je tezu da su u zločinu na Markalama, kao i u Ulici Vase Miskina, eksplozije podmetnute, što pokazuje koliko je strategija negiranja bila važna – jer se o tome razgovaralo na najvišim tijelima SRJ.[137]

Karadžićeve stavove o tome da granata na Markale nije ispaljena s VRS-ovih položaja koristio je mnogo godina poslije Milorad Dodik, njegov nasljednik na poziciji predsjednika RS-a. Po njemu su Markale zločin za koji su dva puta lažno optuženi Srbi i upotrijebljene su kao povod za NATO-ovo bombardovanje RS-a.[138]

Potpredsjednik Vlade Republike Srbije Aleksandar Vulin također je negirao zločine VRS-a počinjene u toku opsade Sarajeva. On je naveo da "Srbi znaju šta su Markale, Srbi znaju šta je Vase Miskina, Srbi znaju koliko puta im je podmetnuta krv na rukama".[139]

Režimski mediji svake godine na godišnjicu masakra nastoje negirati zločin na Markalama, a Haški tribunal nastoje prikazati kao „antisrpski" sud. Tako je, naprimjer, ruski portal *Russia Today Balkan* 19. januara 2023. godine objavio članak u kojem se navodi kako su masakri u Ulici Vase Miskina, na Markalama i u Račku bile inscenirane kako bi se Srbi okrivili.[140]

---

[136] "Karadžić: Markale primitivna nameštaljka", *rts.rs*, 11. 5. 2010, https://www.rts.rs/lat/vesti/hronika/688141/ karadzic-markale-primitivna-namestaljka.html

[137] Džananović, M., et al. (2024). *Dekodiranje agresije: Vrhovni savet odbrane Savezne Republike Jugoslavije i rat protiv Republike Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu; Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava; Memorijalni centar Srebrenica (pp. 247–248).

[138] "Dodik na Twitteru: Markale su zločin za koji su dva puta lažno optuženi Srbi", *Vecernji.hr*, 5.2.2023, https://www.vecernji.hr/vijesti/dodik-na-twitteru-markale-su-zlocin-za-koji-su-dva-puta-lazno-optuzeni-srbi-1654799

[139] "Vulin: Protiv Srbije se vodi hibridni rat", *rtv.rs*, 19.4.2022, https://www.rtv.rs/sr_lat/politika/vulin-protiv-srbije-se-vodi-hibridni-rat_1333918.html

[140] "Od Sarajeva do Račka: Kako se "istina o srpskim zločinima" kalila u Haškom tribunal", https://lat.rt.rs/srbija-i-balkan/15771-vase-miskina-sarajevo-markale-racak-hag-presude/, 19. 1. 2023.

4. 3. Izvještaj Vlade Republike srpske o Sarajevu

Vrhunac institucionalnog negiranja sudski utvrđenih činjenica i istine učinjen je uspostavljanjem tzv. "Nezavisne međunarodne komisije za istraživanje stradanja Srba u Sarajevu u periodu 1991–1995. godine", koju je formirala Vlada RS.[141] Izvještaj objavljen 2020. godine i napisan na 1250 stranica predstavlja revizionističku i izrazito kontroverznu interpretaciju same historije i rata u Bosni i Hercegovini. Izvještaj prikazuje agresiju na Bosnu i Hercegovinu kao građanski rat ukorijenjen u dugotrajnim etničkim i vjerskim tenzijama unutar bivše Jugoslavije. Tvrdi se da su sve strane bile i žrtve i počinioci nasilja, ali se naglašava da su Srbi nesrazmjerno demonizirani u zapadnim narativima.

Izvještaj "Nezavisne međunarodne komisije za istraživanje stradanja Srba u Sarajevu u periodu 1991–1995. godine" koju je formirala Vlada RS (https://www.incomfis-sarajevo.org/srb/)

[141] *Zaključni izvještaj nezavisne međunarodne komisije za istraživanje stradanja Srba u Sarajevu od 1991. do 1995. godine*, Banja Luka, 2020.

Jedan od ključnih navoda izvještaja je da su zapadne sile, posebno Sjedinjene Američke Države i NATO, imale ključnu ulogu u podršci Bošnjacima i Hrvatima, dok su Srbi bili ciljano satanizovani. Također se tvrdi da su medijska manipulacija i selektivna pravda na ICTY-u doprinijeli pojednostavljenom i obmanjujućem prikazu Srba kao glavnih agresora. Izvještaj ide i dalje, navodeći da su SAD i NATO svjesno omogućili jačanje islamskog ekstremizma na Balkanu, povezujući tadašnje bošnjačko rukovodstvo s radikalnim islamističkim grupama.

Komisija također osporava karakterizaciju opsade Sarajeva, tvrdeći da se radilo o blokadi, a ne opsadi, te naglašava da su zločini nad Srbima – poput protjerivanja, ubistava i prisilnih nestanaka – sistematski zanemareni ili umanjeni u međunarodnim diskursima. Navodi se da su „etničko čišćenje“ i ratne zločine počinile sve strane, uključujući Bošnjake i Hrvate, ali da su Srbi bili neproporcionalno meta međunarodnih sudova i medijskih narativa.

Nadalje, izvještaj se koristi historijskim relativizmom, povezujući postupke Srba 1990-ih s njihovim iskustvima tokom Drugog svjetskog rata, posebno s genocidom nad Srbima u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Ovaj okvir pokušava opravdati vojne akcije Srba kao odbrambene mjere protiv percipiranih egzistencijalnih prijetnji.

5. TUZLA – STUDIJA SLUČAJA

Tuzlanska Kapija nakon masakra (Oslobođenje.ba)

5. 1. Uvod

Tuzla je tokom agresije na Bosnu i Hercegovinu (1992–1995) bila jedno od ključnih uporišta pod kontrolom ARBiH i istovremeno jedna od šest zona koje je UN proglasio „sigurnim".[142] Iako je ovaj status trebao garantovati zaštitu civila i spriječiti napade, Tuzla se, poput drugih „sigurnih zona", suočila s ozbiljnim izazovima, uključujući napade VRS-a, humanitarnu krizu i priliv velikog broja protjeranih iz istočne Bosne i drugih dijelova Bosne i Hercegovine.

Već u prvim mjesecima rata, hiljade civila protjerane su iz svojih domova, nastojeći pronaći sigurnost u Tuzli, koja je i pored teških ratnih okolnosti uspijevala održati

[142] Više o Tuzli tokom agresije vidjeti: Meho Bajrić, *Tuzla i regija u odbrani Bosne i Hercegovine (1992.–1995.) godina,* Off-set, Tuzla, 2018.

relativnu stabilnost. Procjenjuje se da je između 1992. i 1995. godine u Tuzlu stiglo između 100.000 i 200.000 izbjeglica, čime se gotovo udvostručila populacija grada. Ovaj masovni priliv ljudi izazvao je ogromne izazove u pogledu smještaja, prehrane i zdravstvene zaštite. Mnoge izbjeglice bile su smještene u kolektivnim centrima, školama, napuštenim zgradama i privatnim domovima, dok su neke boravile u improvizovanim kampovima na periferiji grada. Humanitarna pomoć stizala je sporadično, ali su njenu distribuciju otežavali srpski napadi i blokade puteva.

Iako Tuzla nije bila pod potpunom opsadom kao Sarajevo, grad je bio meta sporadičnih, ali brutalnih napada VRS-a. Najteži pojedinačni napad na Tuzlu izvršen je 25. maja 1995. godine u 20.55, kada su snage VRS-a sa svojih položaja s Ozrena ispalile granatu kalibra 130 mm na centar grada, a projektil je eksplodirao na Kapiji, popularnom okupljalištu mladih, usmrtivši 71 osobu i ranivši preko 173.[143]

5. 2. Negiranje

Revizionistička matrica pripremljena u vrijeme činjenja zločina zadržala se do danas. Milorad Dodik je, u svojstvu predsjednika Vlade RS-a, 2009. godine tvrdio da je zločin na tuzlanskoj Kapiji insceniran. Njegovo viđenje insceniranja sublimirao je tvrdnjom da je Kapija, kao i Markale, poslužila za izolaciju srpske strane i da "mnoge analize govore da se i tamo radi o podmetnutoj eksploziji, jer je dan ranije u centru za obuku muslimanske vojske u Živinicama od eksplozije stradao značajan broj momaka. Oni su dovezeni mrtvi i inscenirana je situacija, a onda se postavlja pravosudni sistem da to i potvrdi".[144] Uočavamo da se u slučaju negiranja masakra na tuzlanskoj Kapiji, kao i u slučaju maskara na pijaci Markale, koristi metoda negiranja teorija zavjere.

U prvostepenom postupku, sudsko vijeće Suda Bosne i Hercegovine osudilo je Novaka Đukića na 25 godina zatvora jer je: „Dana 25.05.1995. godine naredio artiljerijskom vodu, koji mu je bio potčinjen, a koji je bio lociran na planini Ozren, općina Petrovo – širi rejon sela Panjik, da iz topova M 46 – kalibra 130 mm, granatira grad Tuzlu, koja je Rezolucijom Ujedinjenih naroda broj 824 od 06.05.1993. godine proglašena Zaštićenom zonom Ujedinjenih naroda, te su pripadnici artiljerijskog voda i izvršili tu naredbu ispalivši više artiljerijskih projektila na grad Tuzlu, od kojih je jedan artiljerijski projektil tipa OF-482 u 20,55 sati pogodio uži lokalitet centra grada zvani Kapija, koji se nalazi na trgu koji tvore ulice Majevička, Božidara Adžije, dr. Mujbegovića, Partizanska, Maršala Tita i Nikole Tesle."[145]

---

[143] Merisa Karović-Babić, "Zločin na tuzlanskoj Kapiji: Historijske činjenice, reakcije i negiranje odgovornosti", *Historijski pogledi*, br. 9, Centar za istraživanje moderne i savremene historije, Tuzla, 2023, 343-368.

[144] "Tuzla šokirana Dodikovim izjavama", *Deutsche Welle*, 16.9.2009, https://www.dw.com/sr/tuzla-šokirana-dodikovim-izjavama/a-4696252

[145] Sud BiH, Broj: X-KR-07/394, Prvostepena presuda u predmetu Novak Đukić, 12. juni 2009, 2.

Drugostepenom presudom, apelaciono vijeće Suda BiH odbilo je žalbu Đukića kao neosnovanu i potvrdilo prvostepenu presudu. Odlukom Evropskog suda za ljudska prava u predmetu Maktouf–Damjanović iz 2013. godine utvrđena je povreda prava na pravično suđenje na osnovu primjene prava, jer su lica osuđena po Krivičnom zakonu Bosne i Hercegovine iz 2003. umjesto po Krivičnom zakonu SFRJ iz 1976. Ovaj događaj pojedinci unutar ove sudske institucije iskoristili su da oslobode lica osuđena za najteže zločine. Početkom 2014. godine Sud BiH donio je Rješenje kojim se naređuje obustavljanje izvršenja kazne i puštanje na slobodnu osuđenog Đukića.[146]

Novom drugostepenom presudom 11. aprila 2014. godine apelaciono vijeće donijelo je presudu kojom se kazna preinačava "u pogledu primjene krivičnog zakona na način da se djelo za koje je optuženi Novak Đukić oglašen krivim, pravno kvalifikuje kao krivično djelo Ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz člana 142. stav 1. Krivičnog zakona Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (KZ SFRJ), te u pogledu odluke o kazni, tako da se optuženi, na osnovu navedenog zakonskog propisa, te članova 38. i 41. KZ SFRJ osuđuje na kaznu zatvora u trajanju od 20 (dvadeset) godina".[147]

Nažalost, ovaj kratak period u kojem je bio na slobodi Đukić je iskoristio da pobjegne u Srbiju, gdje se nalazi do današnjeg dana. Viši sud u Beogradu do danas, pravnim akrobacijama i formalizmima, još uvijek nije razmatrao preuzimanje izvršenja Đukićeve kazne. Srbija odbija da izruči Đukića jer on posjeduje i državljanstvo Srbije.

Po matrici primijenjenoj u negiranju zločina počinjenog u sarajevskoj Ulici Vase Miskina u beogradskoj *Politici*, angažovanjem kvazieksperata vrši se negiranje zločina na tuzlanskoj Kapiji. Na poligonima u Srbiji organizuju se eksperimenti kojima se kroz osporavanje uviđajnog postupka, sudske istine da je ispaljivanje projektila izvršeno s položaja VRS-a te da, navodno, nije postojala mogućnost da od tog projektila bude ubijeno i ranjeno toliko civila na Kapiji. Ti kvazieksperimenti izvor su podataka za objavljivanje revizionističkih dokumentarnih filmova i knjiga.[148] Takve su dvije knjige Ilije Brankovića[149] i "rekonstrukcija događaja".[150]

---

[146] Sud BiH, Broj: S1 1 K 015222 14Krž, Rješenje, 14. 2. 2014.

[147] Sud BiH, Broj: S1 1 K 015222 14 Krž, Presuda, 11. 4. 2014, 1.

[148] Muamer Džananović, "Institutional denial of genocide against Bosniaks and discrimination against returnees in Republika Srpska", in: *Bosnian Studies, Journal for Research of Bosnian Thought and Culture*, Sarajevo, Volume VII, Number 1, 2023, 76-77.

[149] Ilija Branković, *Diverzija na Tuzlanskom trgu: Kapija*, Republički centar za istraživanje rata, ratnih zločina i traženja nestalih lica, Fondacija – Pravda za generala Novaka Đukića, Beograd, 2017; Ilija Branković, *Tuzlanska Kapija: režirana tragedija*, Republički centar za istraživanje rata, ratnih zločina i traženja nestalih lica, Fondacija – Pravda za generala Novaka Đukića, Beograd, 2019.

[150] Prilog o "rekonstrukciji događaja", odnosno negiranju dokazanog. https://www.youtube.com/watch?v=ROf8ukEqBps

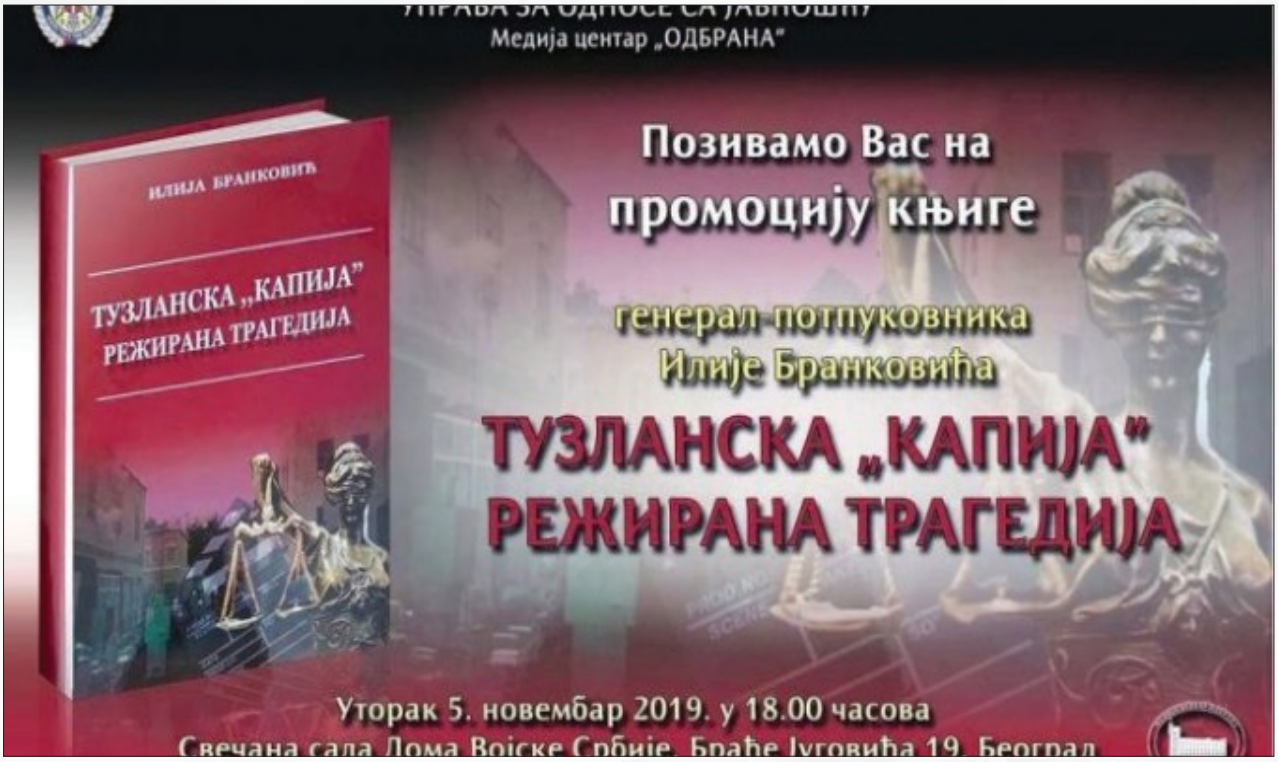

Promocija revizionističkih sadržaja u organizaciji Ministarstva odbrane Republike Srbije (https://www.politika.rs/sr/clanak/441374/Dunja-Mijatovic-kritikuje-srpsko-ministarstvo-zbog-knjige-Tuzlanska-kapija)

Da se „u Republici Srbiji nastavila ranije ustanovljena praksa revizionizma ratova devedesetih ignorisanjem i minimiziranjem sudski utvrđenih činjenica, promovisanjem ratnih zločinaca, ustupanjem javnih prostora i državnih resursa za izdavanje i promociju knjiga osuđenih ratnih zločinaca, filmskom i TV produkcijom"[151] najbolji primjer je slučaj "Novak Đukić".

Na zahtjev Suda Bosne i Hercegovine u slučaju Novaka Đukića trebao bi da odgovori Viši sud u Beogradu, pred kojim se Đukić treba pojaviti kako bi se donijela odluka o izručenju organima države Bosne i Hercegovine. Sjednice sudskog vijeća Odjeljenja za ratne zločine Višeg suda su u "postupku povodom priznanja presude Suda Bosne i Hercegovine u protekle tri godine odlagane deset puta, zbog navodnog lošeg zdravstvenog stanja osuđenog".[152]

Tim odbrane Novaka Đukića, osuđenog za ratni zločin na tuzlanskoj Kapiji 1995. godine, organizovao je kontroverznu rekonstrukciju granatiranja na vojnom poligonu

[151] Milica Stojanović (2022, May 6). "FHP: Ekstremno neefikasan rad Tužilaštva za ratne zločine", https://balkaninsight.com/sr/2022/05/06/fhp-ekstremno-neefikasan-rad-tuzilastva-za-ratne-zlocine/

[152] FHP, *Analiza i preporuke za unapređenje regionalne saradnje u procesuiranju ratnih zločina*, Beograd, 2018, 4.

Nikinci u Srbiji s ciljem da ospori zvanične nalaze istrage i presude. Ovaj proces sproveden je u saradnji s Republičkim centrom za istraživanje rata, ratnih zločina i traženje nestalih lica RS-a, Ministarstvom pravde Srbije i Đukićevom odbranom, koji su predstavili navodne rezultate prema kojima granata koja je pala na Kapiju nije došla s područja Ozrena pod komandom VRS-a.[153] Oslanjajući se na alternativne balističke analize i vještačenja, odbrana je pokušala dokazati da eksplozija nije bila uzrokovana granatom ispaljenom s položaja VRS-a, već da je posljedica postavljene eksplozivne naprave. Ova rekonstrukcija naišla je na oštre kritike stručne javnosti, budući da nije sprovedena u uslovima koji bi odgovarali stvarnoj situaciji u Tuzli, a korišteni su podaci i metode koji su bili u suprotnosti s ranijim međunarodnim ekspertizama.

Snimak ''rekonstrukcije" granatiranja na tuzlanskoj Kapiji koja je izvedena na poligonu Vojske Srbije (YouTube.com)

[153] "Tuzlanska kapija: Strategije negiranja zločina", *Media Center Online*, 22.7.2021, https://www.media.ba/bs/magazin/tuzlanska-kapija-strategije-negiranja-zlocina

НОВОСТИ

Naslovna Vesti Društvo Hronika Ekonomija Planeta Reportaže Sport TIP Beograd Kultura Srbija Crna Gora Obrazovanje BG 2°

Politika Dobre priče iz Kolumne

EXPO 2027 ODRŽIVI RAZVOJ Предузетник LAT ТИР

HRONIKA

EKSKLUZIVNO: Smrt u Tuzli sejalo sedam islamskih terorista

D. Vujičić

Konačni izveštaj međunarodnih eksperata o eksploziji na tuzlanskoj kapiji

NA TUZLANSKOJ kapiji 25. maja 1995. nije eksplodirala granata ispaljena iz srpskog topa sa Ozrena, kako je to iskonstruisano presudama suda u BiH iz 2008, odnosno 2010, već je u pitanju simultana teroristička eksplozija. Vrlo je moguće da je na trgu punom ljudi, zapravo, bilo sedam istovremeno koordinisanih detonacija. Samo na taj način bilo je moguće da na ovom mestu pogine 71 osoba (od tri do 27 godina), a da u detonacijama bude ranjeno više od 300

NAJNOVIJE NAJČITANIJE

SVET

"NE ZNAM ŠTA BI ONI RADILI"

Lavrov: Evropa nema šta da radi

MINISTAR spoljnih poslova Rusije Sergej Lavrov izjavio je da ne zna šta bi Evropa radila za pregovaračkim stolom

SVET

NEMAČKI EVROPARLAMEN... RAZOBLIČIO NVO

DR NOVOSTI

KONCENTROVAN HLOR U VODI I RIZIK OD

POŠALJI RECEPT

Članak Novosti *od 4. 3. 2019. u kojem se navodi da je eksplozivnu napravu postavila grupa „islamskih terorista" kako bi okrivila Srbe (Novosti.rs)*

Ова свеска служи као приручник за одбрану, уједно обарајући сваку од хипотеза које је успоставило Тужитељства БиХ и њихов вештак оптужбе, у целини и разорно, и то методама које је немогуће оспорити, а најчешће и најуспешније управо онима које је та институција користила приликом своје обимне и безобзирне фабрикације већине суду представљених »доказа«.

Генерално, преко могућности погађања наређеног циља, са стране стране теорије и правила гађања артиљерије, геодетско-топографских могућности долета самог пројектила до наводног циља, преко терминално-балистичких последица (посебно у погледу људских губитака) које наступају пори експлозији инкриминисаног пројектила 130 мм М79 (ОФ-462М), сагледавала се могућност сваке од појединих хипотеза Тужитељста БиХ.

Њихова иманентна неприродност и зато и физичка немогућност егзистенције најбоље се испољавају кроз следеће- сликама укратко:

правац дејства експлозивне силе

где се требао наћи аутомобил после експлозије и где бива после сваког експеримента

а где је стварно нађен у Тузли

са кратером испод аута

кратер

Слика У.1 Положаји аутомобила голф пре и после експлозије

Да је хипотеза Тужилаштва БиХ тачна возило би се после експлозије нашло уз зид зграде НИК. Та појава обавезно прати сваки изведени експеримент. Насупрот - возило је пронађено изнад кратера и то га је пронашао сам крим.инспектор ЦСБ Тузла

На горњој се слици види како се положаји аутомобила голф Мк1 на почетку и после експлозије наводног пројектила 130 мм (слика горе лево и доле лево) противе физици и основним Њутновим законима,

9

Stranica iz knjige: Ilija Branković, Trg žrtava patriotizma*, Beograd, 2020.*

6. PROCESUIRANJE NEGIRANJA GENOCIDA

Uprkos zakonskim odredbama koje kriminalizuju negiranje genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina Tužilaštvo Bosne i Hercegovine i nadležni istražni organi često se suočavaju s kritikama zbog sporosti i neefikasnosti u procesuiranju ovih slučajeva. Ovakav pristup dodatno produbljuje osjećaj nekažnjivosti i omogućava nastavak prakse javnog negiranja zločina, čime se narušava proces suočavanja s prošlošću i izgradnje mira u Bosni i Hercegovini.

Dana 10. marta 2023. godine, na raskrsnici iznad semafora u Bratuncu, predsjednik udruženja „Istočna alternativa“ Vojin Pavlović postavio je transparent s likom bivšeg komandanta VRS-a Ratka Mladića, uz poruku: „Srećan rođendan, živi i zdravi bili.“[154] Tužilaštvo Bosne i Hercegovine navodi da je postavljanje spornog transparenta na javnom mjestu izazvalo uznemirenost i strah kod dijela lokalnog stanovništva, posebno među bošnjačkim povratnicima u okolnim selima. Prema optužnici, Pavlović je bio svjestan da njegov postupak može imati negativne posljedice po javni red i mir u osjetljivom postkonfliktnom kontekstu regije. Ovaj slučaj otvara šire pitanje glorifikacije osuđenih ratnih zločinaca i njenog utjecaja na međuetničke odnose u Bosni i Hercegovini. Istovremeno, pokreće raspravu o granicama slobode izražavanja u odnosu na potrebu očuvanja javnog reda, mira i zaštite dostojanstva žrtava ratnih zločina.

Do sada je zabilježeno nekoliko slučajeva pokretanja krivičnih postupaka zbog negiranja genocida. U cilju dopune detaljne analize pravosnažnih naredbi o nesprovođenju istraga u pogledu negiranja genocida, u ovom izvještaju obrađene su naredbe donesene nakon objavljivanja Izvještaja o negiranju genocida u Srebrenici 2023. godine. Od jula 2021. do augusta 2024. godine doneseno je preko trideset naredbi o neprovođenju istrage za prijavljeno krivično djelo negiranja genocida.[155]

[154] Nermina Kuloglija-Zolj, “Tri stvari koje trebate znati o prvom optuženom za veličanje ratnog zločinca”, *Detektor.ba*, 31.1.2024, https://detektor.ba/2024/01/31/tri-stvari-koje-trebate-znati-o-prvom-optuzenom-za-velicanje-ratnog-zlocinca/

[155] Lamija Grebo, “Bosnia’s Genocide Denial Law: Why Prosecutors Haven’t Charged Anyone”, Detektor.ba, 22.3.2023, https://detektor.ba/2023/02/22/kako-su-tuzioci-odbacili-27-prijava-za-negiranje-genocida-i-velicanje-zlocinaca/?lang=en

ZAKLJUČAK

Ovo istraživanje ukazuje na prisustvo dosljedne i sistematske strategije negiranja zločina i genocida počinjenih u Bosni i Hercegovini 1992–1995. godine. Analiza slučajeva u Sarajevu, Srebrenici, Tuzli i Prijedoru pokazuje da se negiranje zločina ne javlja kao sporadična ili individualna pojava, već kao dio šire političke i ideološke strategije usmjerene na prekrajanje historijskih činjenica i relativizaciju sudski dokazanih zločina. Revizionistički narativi aktivno se koriste kao sredstvo političke destabilizacije, čime se dodatno pogoršava društveno-politička situacija u Bosni i Hercegovini i regionu.

Općeprisutna metoda negiranja genocida nad Bošnjacima, elaborirana u tri slučaja negiranja: masakr na pijaci Markale, masakr na tuzlanskoj Kapiji i genocid u Srebrenici i oko nje 1995. godine, jeste primjena teorije zavjere zasnovane na notornim lažima da je žrtva zločina inscenirala svoje stradanje.

Posebno zabrinjava činjenica da negiranje genocida i drugih ratnih zločina nije ograničeno na neformalne krugove ili pojedince, već da je ono institucionalizovano kroz aktivnosti određenih političkih, obrazovnih i medijskih struktura. Ove strukture, naročito unutar manjeg bosanskohercegovačkog entiteta RS i Republike Srbije, sistemski promovišu narative koji umanjuju obim zločina nad bošnjačkim stanovništvom, osporavaju utvrđene sudske činjenice i pokušavaju revidirati historijske događaje u skladu s političkim ciljevima. Kroz obrazovne programe, medijske kampanje i političke govore, nastoji se stvoriti alternativna verzija prošlosti koja odgovara ideološkim interesima pojedinih političkih programa.

Radi se o političkoj praksi institucija Republike Srbije i bosanskohercegovačkog entiteta RS koje kroz sistemsku institucionalnu formu negiranja genocida nad Bošnjacima nastavljaju sa svojim stremljenjem u ostvarivanju srpskih nacionalističkih ciljeva u Bosni i Hercegovini.

Ovi pokušaji nisu samo moralno i etički problematični, već predstavljaju ozbiljnu prijetnju stabilnosti Bosne i Hercegovine i regije. Kontinuirano negiranje presuđenih zločina, uključujući genocid u Srebrenici, doprinosi jačanju etničkih podjela i polarizacije u društvu, čime se dodatno otežava proces izgradnje trajnog mira u Bosni i Hercegovini i regionu. Historijski revizionizam u ovom kontekstu nije samo akademski fenomen, već i politički alat koji se koristi za podrivanje Bosne i Hercegovine kao države, narušavanje njenog suvereniteta i otežavanje njenog puta ka euroatlantskim integracijama.

Također, negiranje genocida u Bosni i Hercegovini ima i šire posljedice na međunarodnom nivou, jer potkopava principe tranzicijske pravde i međunarodnog prava, dovodeći u pitanje kredibilitet institucija koje su sudski utvrdile i osudile počinjene zločine. Nedostatak odlučne reakcije međunarodne zajednice na institucionalizovano negiranje zločina dodatno ohrabruje aktere koji nastoje rehabilitirati velikodržavne ideologije i politike koje su dovele do masovnih zločina u Bosni i Hercegovini devedesetih, kao i u nekim ranijim historijskim periodima.

S obzirom na sve navedeno, jasno je da je borba protiv negiranja genocida i drugih ratnih zločina od ključne važnosti ne samo za pravdu i sjećanje na žrtve već i za dugoročnu stabilnost i izgradnju mira u regionu, a samim tim i u Evropi. Efikasna strategija suočavanja s ovim izazovima mora uključivati jačanje pravnog okvira, obrazovne reforme, međunarodnu diplomatsku inicijativu i kontinuirani angažman civilnog društva u borbi protiv historijskog revizionizma i propagande.

PREPORUKE

U pogledu nalaza ovog istraživanja treba uzeti u obzir sljedeće preporuke:

1. **Godišnji monitoring negiranja genocida i ratnih zločina**

Potrebno je uspostaviti kontinuirani sistem praćenja i dokumentovanja revizionističkih narativa kroz saradnju akademskih institucija, nevladinih organizacija i medijskih analitičkih centara. Ovo podrazumijeva izradu godišnjih izvještaja koji bi identifikovali ključne aktere, strategije i metode negiranja zločina, kao i njihovu prisutnost u javnom diskursu. Ove izvještaje treba redovno dostavljati međunarodnim organizacijama, poput Ujedinjenih nacija, Evropske unije, Vijeća Evrope i drugih relevantnih tijela kako bi se osigurala šira svijest o problemu i podstakla međunarodna reakcija. Memorijalni centar Srebrenica od 2021. godine radi na izradi Izvještaja o negiranju genocida, ali je radom ograničen na genocid u Srebrenici, tako da negiranja zločina na drugim lokacijama u Bosni i Hercegovini ostaje nepokriveno.

2. **Razvoj edukativnih platformi**

U cilju jačanja svijesti o historijskim činjenicama neophodno je razviti digitalne i akademske platforme koje će omogućiti pristup pouzdanim informacijama o zločinima i genocidu u Bosni i Hercegovini. To uključuje kreiranje internetskih portala s arhivskim materijalima, svjedočenjima preživjelih, sudskim presudama i analizama stručnjaka. Na univerzitetskom nivou potrebno je uvesti specijalizovane kurseve i radionice o međunarodnom humanitarnom pravu, genocidu, zločinima protiv čovječnosti, ratnim zločinima, tranzicijskoj pravdi i memorijalizaciji s posebnim naglaskom na zločine počinjene u Bosni i Hercegovini. Također, preporučuje se kreiranje programa za dodatnu edukaciju nastavnika, novinara i javnih službenika kako bi se osigurala tačnost i objektivnost u prenošenju informacija o prošlosti.

3. **Aktivna digitalna kampanja**

Negiranje genocida i zločina često se širi putem društvenih mreža i online platformi, zbog čega je neophodno razviti strategiju borbe protiv dezinformacija u digitalnom prostoru. Ovo uključuje saradnju s tehnološkim kompanijama kako bi se osigurala efikasna identifikacija sadržaja koji promoviše revizionizam, kao i kreiranje verifikovanih online resursa koji nude tačne informacije. Naučne institucije i međunarodni partneri trebali bi raditi na kreiranju multimedijalnih materijala,

uključujući dokumentarne filmove, interaktivne web-stranice i informativne kampanje koje bi se širile putem društvenih mreža kako bi dosegle širu publiku. Također, važno je razviti mehanizme za brzo reagovanje na pojavu dezinformacija i propagande, uključujući specijalizovane *fact-checking* timove koji bi se bavili razotkrivanjem neistina o ratu u Bosni i Hercegovini.

4. **Obrazovne reforme**

Potrebno je uvesti sistemske obrazovne reforme koje će osigurati da teme o genocidu i ratnim zločinima postanu integralni dio nastavnih planova u osnovnim i srednjim školama, kao i na univerzitetima. To uključuje reviziju postojećih udžbenika iz historije, građanskog obrazovanja i društvenih nauka kako bi se ovi događaji obrađivali na temelju naučno utvrđenih činjenica i sudskih presuda. Također, preporučuje se organizacija seminara, radionica i terenskih posjeta naučnim ustanovama za učenike i studente kako bi se direktno suočili s historijskim činjenicama. Pored toga, neophodno je uvesti obaveznu obuku za nastavnike kako bi se osiguralo da oni posjeduju potrebna znanja i vještine za pravilno prenošenje ovih tema novim generacijama.

5. **Podrška istraživanju**

Potrebno je značajno povećati ulaganja u naučna istraživanja i dokumentovanje zločina, prijevode naučnih izdanja na strane jezike, uz institucionalnu podršku kroz budžete te državne i međunarodne fondove. Ovo uključuje osnivanje specijalizovanih istraživačkih centara i arhiva koji bi sistematski prikupljali, analizirali i objavljivali podatke o zločinima počinjenim u Bosni i Hercegovini. Također, neophodna je saradnja između univerziteta, muzeja, memorijalnih centara i međunarodnih istraživačkih instituta kako bi se osigurala visoka akademska i naučna validnost dostupnih informacija. Pored toga, važno je podsticati interdisciplinarna istraživanja koja povezuju historiju, pravo, psihologiju i sociologiju u analizi posljedica negiranja zločina na društvo i proces pomirenja.

6. **Sankcionisanje negiranja genocida**

Potrebno je ojačati zakonski okvir koji bi spriječio negiranje genocida i veličanje osuđenih ratnih zločinaca. To uključuje dosljednu primjenu Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine u kontekstu zabrane negiranja genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina u Bosni i Hercegovini, uz osiguranje adekvatne provedbe kroz sudske procese i sankcije za prekršioce. Također, preporučuje se saradnja s međunarodnim institucijama, poput Evropskog suda za ljudska prava, kako bi se osigurala primjena

međunarodnih pravnih standarda u borbi protiv historijskog revizionizma. Osim pravnih mjera, neophodno je uspostaviti sistem ekonomskih i političkih sankcija za javne zvaničnike i organizacije koje aktivno promovišu negiranje genocida, čime bi se smanjio njihov utjecaj u javnom prostoru.

7. **Pružanje sistemske brige i podrške svjedocima zločina**

Za procesuiranje počinilaca zločina od suštinske važnosti, u mnogim postupcima, jeste voljnost i spremnost očevidaca zločina da iznesu sva svoja svjedočanstva o počinjenim zločinima. Svjedoci zločina – veoma često i sami žrtve zločina – nalaze se na margini društva dok očajnički trebaju njegovu pomoć. Nerijetko su izloženi pritisku i prijetnjama zbog svjedočenja u sudskim postupcima ili su podvrgnuti osudi okoline zbog specifičnosti zločina koji su nad njima počinjeni. Ne pruža im se nikakav vid stručne podrške. Zbog svega toga mnogi svjedoci izbjegavaju pri suočavanju s počiniocima da izlože sva svoja zapažanja o počinjenim zločinima. U svrhu promjene statusa svjedoka zločina neophodno je oformiti specijalizovane centre koji bi pružali pravnu, psihološku, edukativnu i drugu vrstu podrške svjedocima.

SKRAĆENICE

- Armije Republike Bosne i Hercegovine (ARBiH)
- Autonomna pokrajina Zapadna Bosna (APZB)
- Boračke organizacije Republike srpske (BORS)
- Fond za humanitarno pravo (FHP)
- Hrvatska demokratska zajednica Bosne i Hercegovine (HDZBiH)
- Hrvatska zajednica Herceg-Bosna (HZHB)
- Jugoslavenska narodna armija (JNA)
- Međunarodna komisija za nestale osobe (ICMP)
- Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju (ICTY)
- Međunarodni sud pravde (ICJ)
- Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP)
- North Atlantic Treaty Organisation (NATO)
- Organizacija ujedinjenih nacija (OUN)
- Republika srpska (RS)
- Savezna Republika Jugoslavija (SRJ)
- Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija (SFRJ)
- Srebrenica Historical Project (SHP)
- Srpska autonomna oblast (SAO)
- Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine (SDSBiH)
- Udruženi zločinački poduhvat (UZP)
- United Nations Protection Forces (UNPROFOR)
- Vojna oblast (VO)
- Vojska Jugoslavije (VJ)
- Vojska Republike srpske (VRS)
- Vrhovni savet odbrane (VSO)

BIBLIOGRAFIJA I IZVORI

Knjige

1. Begić, Mujo, *U opsadi 1201 dan: sigurna zona UN-a Bihać*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2013.
2. Bilandžić, Dušan, *Povijest izbliza: Memoarski zapisi 1945.-2005.*, Zagreb, 2006.
3. Branković, Ilija, *Diverzija na Tuzlanskom trgu: Kapija*, Republički centar za istraživanje rata, ratnih zločina i traženja nestalih lica, Fondacija – Pravda za generala Novaka Đukića, Beograd, 2017.
4. Branković, Ilija, *Tuzlanska Kapija: režirana tragedija*, Republički centar za istraživanje rata, ratnih zločina i traženja nestalih lica, Fondacija – Pravda za generala Novaka Đukića, Beograd, 2019.
5. Branković, Ilija, *Trg žrtava patriotizma*, Beograd, 2020.
6. Bulatović, Ljiljana, *"Istinita Srebrenica"*, Neofarmis Beograd i IKP Nikola Pašić, Beograd, 2005.
7. Čekić, Smail, *Genocid i istina o genocidu u Bosni i Hercegovini,* Univerzitet u Sarajevu i Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2012.
8. Čekić, Smail, Šestanović, Muhamed, Karović, Merisa, Mastalić-Košuta, Zilha, *Zločini nad djecom Sarajeva u opsadi*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2010.
9. Charny, W. Israel: *Commonality in Denial: Classifying the Final Stage of the Genocide Process*, International Network on Holocaust and Genocide, 1997.
10. Cohen, Stanley, *Stanje poricanja: Znati za zlodela i patnje*, Samizdat B92, Beograd, 2003.
11. Cohen, Stanly, *States of denial: Knowing About Atrocities and Suffering*, Blackwell Publisher Inc., Malden, USA, 2001.
12. Čivikov, Žerminal, *Srebrenica: Krunski svedok*, Albatros plus, Beograd, 2009.
13. Dimitrijević, Bojan B., *General Mladić i Vojska Republike Srpske*, Catena mundi, Beograd, 2019.

14. Dimitrijević, Bojan B., *Komandant: Vojnički Put Generala Ratka Mladića*, Vukotić media, Beograd, 2018.

15. Džananović, Muamer, Karčić, Hikmet, Suljagić, Emir, Turčalo, Sead, *Dekodiranje agresije: Vrhovni savet odbrane Savezne Republike Jugoslavije i rat protiv Republike Bosne i Hercegovine*, Univerzitet u Sarajevu - Fakultet političkih nauka, Memorijalni centar Srebrenica, Univerzitet u Sarajevu - Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2024.

16. Džananović, Muamer, Medić, Jasmin, Karčić, Hikmet, *Nastanak Republike srpske: Od regionalizacije do strateških ciljeva (1991–1992)*, Univerzitet u Sarajevu – Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava i Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Sarajevo, 2023.

17. Džananović, Muamer, *Zločini nad djecom u Goraždu tokom opsade 1992.–1995*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2015.

18. Eriksen, Jens-Martin, Stjernfelt, Frederik, *Scenografija rata: Nova putovanja u Bosnu i Srbiju*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2010.

19. Gazzini, Tarcisio, *The Changing Rules on the Use of Force in International Law*, Manchester University Press, Manchester, 2005.

20. Herman, S. Edward, "The Srebrenica Massacre – Evidence, Context, Politicis", Alphabet Soup, 2011.

21. Karganović, Stefan, Škrbić, Ratko, *Srebrenica - Raskrinkavanje lažnog samooptuživanja*, Biblioteka Hronogram, Beograd, 2018.

22. Karović-Babić, Merisa, *Masovna ubistva civila u Sarajevu za vrijeme opsade 1992–1995*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2014.

23. Kliko, Amir, *Rat u srednjoj Bosni 1994.–1995. godine*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2019.

24. Koljević, Nikola, *Stvaranje Republike Srpske: Dnevnik 1993-1995*, Službeni glasnik Republike Srpske, Banja Luka, 2008.

25. Minić, Miloš, *Dogovori u Karađorđevu o podjeli Bosne i Hercegovine*, Rabic, Sarajevo, 1998.

26. Mulagić, Elvedin, *Negiranje genocida nad Bošnjacima,* Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2014.

27. Lebor, Adam, "Complicity with Evil: the United Nations in the age of modern genocide", R.R. Donelly, Harrisburg, 2006.

28. Pavić, Aleksandar, *Zabranjena istina o Srebrenici*, Legenda KD, Beograd, 2009.

29. Sells, A. Michael, *Iznevjereni most: Religija i genocid u Bosni*, Sedam, Sarajevo, 2002.

30. Silber, Laura, Little, Allan, *Smrt Jugoslavije*, Otokar Keršovani, Opatija, 1996.

31. Simić, Ljubiša, *Bukvik: Zločin bez kazne*, Istorijski projekat Srebrenica, Beograd, 2012.

32. Simić, Ljubiša*, Mučeništvo srpske Srebrenice, 1992–1995: Fotografsko putovanje kroz zemlju bijede i tuge,* Istorijski projekat Srebrenica, Beograd, 2010.

33. Škrbić, Ratko P., *Srebrenička podvala: sa osvrtom na izveštaj Vlade Republike Srpske 2004*, Istorijski projekat Srebrenica, Beograd, 2013.

34. Stojanović, Slobodan, *Blasfemija genocida,* Dosije studio, Beograd, 2021.

35. Vujičić, Dragan, *Srebrenički krug,* Fond Istorijski projekat Srebrenica, Beograd, 2015.

36. Zimmermann, Tanja, *Der Balkan zwischen Ost und West*, Bohlau Verlag, Koln, 2014.

Članci

1. Bahto, Hamid, "Dešavanja u Sarajevu 2. i 3. maja 1992. godine", u: *Politički i vojni značaj odbrane Sarajeva 1992–1995*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2014.

2. Bećirević, Edina, "The Issue of Genocidal Intent and Denial of Genocide: A Case Study of Bosnia and Herzegovina", in: *East European Politics and Societies*, 24/4, SAGE Publications Ltd, 2010.

3. Donia, Robert, "Kreiranje Republike Srpske 1990-1992", u: Sonja Biserko (ur.), *Bosna i Hercegovina – Jezgro velikosrpskog projekta,* Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2006.

4. Džananović, Muamer, "Dijete i porodica u genocidu – S posebnim osvrtom na genocid nad Bošnjacima u i oko Srebrenice jula 1995. godine", u: *Monumenta Srebrenica, Istraživanja, dokumenti, svjedočenja – knjiga 9. – Srebrenica kroz minula stoljeća*, JU Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa, Tuzla – Srebrenica, 2020.

5. Džananović, Muamer, "Institutional denial of genocide against Bosniaks and discrimination against returnees in Republika Srpska", in: *Bosnian Studies, Journal for Research of Bosnian Thought and Culture*, BZK Preporod, Sarajevo, Volume VII, Number 1, 2023.

6. Gordon, S. Gregory, "Speech in Pro-and Post-Genocidal Environments: Strategies for Preventing Critical Mass", u: Gasanabo, D. Jean, D. J. Simon i M. M. Ensign (ur.),. *Confronting Genocide in Rwanda-Dehumanization, Denial and Strategies for Prevention*, Bogota Colombia: Apidama Adicions, 2014.

7. Jović, Radovan, *Monografija prijedorskih ratnih jedinica u odbrambeno-oslobodilačkom ratu (1991–1995)*, Boračka organizacija Grada Prijedora, Republički centar za istraživanje rata, ratnih zločina i traženje nestalih lica, Prijedor, 2022.

8. Karčić, Hikmet, "From the Selimović Case to the Srebrenica Commission: The Fight to Recognize the Srebrenica Genocide", in: *Journal of Muslim Minority Affairs*, 35:3, 2015.

9. Karčić, Hikmet, "Opsada Sarajeva", u: *Bosanski genocid Hrestomatija*, MC Srebrenica, Srebrenica, 2022.

10. Karčić, Hikmet, "Srebrenica: od opsade do genocida", u: *Bosanski genocid Hrestomatija*, MC Srebrenica, 2022.

11. Karčić, Hikmet, "Triumphalism: The final stage of the Bosnian genocide" in: *Denial: The Final Stage of Genocide?*, ed. John Cox et al, Routlegde, London, 2021.

12. Karović-Babić, Merisa, "Masakr u ulici Vase Miskina, 27. maj 1992: Reakcije, manipulacije i posljedice", *Znakovi vremena*, br. 74–75, Ibn Sina, Sarajevo, 2016.

13. Karović-Babić, Merisa, "Sarajevske barikade: Karakazan i mišolovka. Okruženje sa 'sve četiri strane sveta'", u: *Između rata i mira: Sarajevo u prelomnim godinama 20. stoljeća*, Udruženje za modernu historiju, 2020.

14. Karović-Babić, Merisa, "Zločin na tuzlanskoj Kapiji: Historijske činjenice, reakcije i negiranje odgovornosti", *Historijski pogledi*, br. 9, Centar za istraživanje moderne i savremene historije, Tuzla, 2023.

15. Massey, Simon, "The Bosnian Genocide and the 'Continuum of Denial'", in *Denial: The Final Stage of Genocide?*, ed. John M. Cox, Amal Khoury, Sarah Minslow, Routledge, New York, 2022.

16. Mastalić Košuta, Zilha, "Masovna ubistva djece u Sarajevu pod opsadom 1992–1995.", *Znakovi vremena,* br. 57/58, Ibn Sina, Sarajevo, 2012.

17. Mazowiecki, Tadeusz, *Izvještaji 1992–1995*, Univerzitet u Tuzli, Istraživačko-dokumentacioni centar, Tuzla – Sarajevo, 2007.

18. Medić, Jasmin, "Briševo – izbrisano selo 1992. godine", Časopis za suvremenu povijest, vol. 54, no. 2, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2022.

19. Medić, Jasmin, Džananović, Muamer, Karčić, Hikmet, "Ratni zločini i genocid u Bosni i Hercegovini 1992–1995.", u: *Historija Bosne i Hercegovine, Tom VI: Bosna i Hercegovina u XX stoljeću*, ur. Dženita Sarač Rujanac i Jasmin Medić, Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Sarajevo, 2023.

20. Medić, Jasmin, "'Otac, čuvaj mi djecu' - Zločini u logoru Omarska 1992. godine", *Prilozi*, br. 46, Univerzitet u Sarajevu - Institut za historiju, Sarajevo, 2017.

21. Medić, Jasmin, "'Ovdje mijenjamo mrtve za mrtve': masakr na Korićanskim stijenama", *Pregled – časopis za društvena pitanja*, br. 2, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 2018.

22. Medić, Jasmin, "Pripreme, tok i razmjere zločina u Kozarcu 1992. godine", *Prilozi*, br. 45, Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Sarajevo, 2016.

23. McClosky, Frenk, "Stav Sjedinjenih Američkih Država i Kongresa", u: Čekić, S. (ur.), *Genocid u Bosni i Hercegovini 1992.–1995*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 1997.

24. Muslimović, Fikret, "Sadržaj i karakter događaja u Sarajevu 2. i 3. maja 1992", *Politički i vojni značaj odbrane Sarajeva 1992–1995*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2014, 740–773.

25. Mulagić, Elvedin, "Negiranje genocida nad Tutsima i genocida nad Bošnjacima – komparativni prikaz", u: Bečirović, Fikret i Džananović, Muamer (ur.), *Srebrenica 1995–2015: evaluacija naslijeđa i dugoročnih posljedica genocida,* Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2016, 178-179.

26. Radaković, Boris, "Zloupotreba holokausta u muslimanskoj ratnoj propaganda: studija slučaja 'Prijedor 1992'", u: *Trideset godina Republike Srpske (1992–2022): iskustva prošlosti i izazovi budućnosti*, Centar za društveno-politička istraživanja Republike Srpske, Banja Luka, 2023, 41-70.

27. Sells, Michael, "Kosovo Mythology and the Bosnian Genocide", in: *In God's Name: Genocide and Religion in the Twentieth Century*, u: Omer Bartov, Phyllis Mack (ed.), Berghahn, 2001.

28. *Srebrenica: stvarnost i manipulacija*, (ur. Milutinović, Milovan), Organizacija starešina Vojske Republike Srpske, Samostalni univerzitet Banja Luka, Institut za istraživanje stradanja Srba u XX veku Beograd, Banja Luka, 2019.

29. Suljagić, Emir, "Denial of Genocide and Other War Crimes Committed in Bosnia as a Form of Collective Memory", in: B*osnian Studies - Journal for Research of Bosnian Thought and Culture*, 6, no. 1, BZK Preporod, Sarajevo, 2022.

30. Tromp, Nevenka, "Tranzicijski, posttranzicijski i strateški narativi o genocidu u Bosni i Hercegovini", u: *Genocid nad Bošnjacima, Srebrenica 1995–2020: Uzroci, razmjere i posljedice - Tom 2.,* Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Univerzitet u Sarajevu, Univerzitet u Tuzli i Institut za historiju Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo–Tuzla, 2021.

31. Vulliamy, Ed, *Rat je mrtav, živio rat: Bosna - svođenje računa*, Buybook, Sarajevo–Zagreb, 2017.

32. Zimmermann, Tanja, *Der Balkan zwischen Ost und West*, Bohlau Verlag, Koln, 2012.

Arhivski fondusi i online baze

1. AIIZ, inv. br: 2-4630, Izvještaj o 'uspjesima' Užičkog korpusa tokom napada na slobodne prostore Srebrenice (Vlasenice i Zvornika), VJ, Užički korpus VRS, Drinski korpus, str. pov. br. 1/4-26, pus, str. pov. br. 171-07/3, 26. januar 1993.

2. AIIZ, inv. br. 8-1300, *Naredba o daljim dejstvima Užičkog korpusa Užičkog korpusa i saradnji sa Drinskim korpusom VRS*, VJ, Užički korpus, str. pov. br. 172-07/2, 26. januar 1993.

3. AIIZ, inv. br. 9-4995, *Redovni borbeni izvještaj*, 13. januar 1993.

4. AIIZ, inv. br. 9-4999, *Borbeni izvještaj, VRS, Drinski korpus*, str. pov. br. 01/4-40, 21. januar 1993.

5. FHP, *Analiza i preporuke za unapređenje regionalne saradnje u procesuiranju ratnih zločina*, Beograd, 2018.
6. ICTY, Komanda 1. krajiškog korpusa, str. pov. broj: 397-366/1-92, 22. 8. 1992.
7. ICTY, Komanda 1. KK, *Redovni borbeni izvještaj*, str. pov. br. 44-1/257, 25. 7. 1992.
8. ICTY, Komanda Drinskog korpusa, str. pov. br. 04/156-2, Zapovest za aktivna b/d op. br. 1, 02. 07. 1995.
9. ICTY, Vrhovna komanda OS RS, dt. br. 2/2-11, *Direktiva za dalja dejstva op. br. 7*, 8. mart 1995, 8.
10. ICTY, Predmet br. IT-05-88/2-T, Pred pretresnim vijećem, Tužilac protiv Zdravka Tolimira, Presuda, Den Haag, 12. decembar 2012.
11. ICTY, Predmet br. IT-09-92-T, Pred pretresnim vijećem I, Tužilac protiv Ratka Mladića, Presuda, Den Haag, 22. novembar 2017.
12. ICTY, Predmet "Kvočka i dr.", IT-98-30/1-T, Pretresno vijeće, Presuda, Den Haag, 2. 11. 2001.
13. ICTY, Predmet br. IT-98-33-T, Pred pretresnim vijećem, Tužilac protiv Radislava Krstića, Presuda, Den Haag, 2. august 2001.
14. ICTY, Predmet Karadžić (IT-95-5/18-T), dokaz br. P1274, SRT Video Clip Depicting an Interview of KARADZIC, Radovan at Pale (end time 01:37:8)
15. ICTY, Tužilac protiv Duška Tadića, IT-94-1, Pretresno vijeće, Presuda, Den Haag, 7. 5. 1997.
16. ICTY, Tužilac protiv Miroslava Deronjića, IT-02-61-S, Pretresno vijeće, Presuda, Den Haag, 30. 3. 2004.
17. ICTY, Tužilac protiv Miće Stanišića i Stojana Župljanina, IT-08-91, Pretresno vijeće, Presuda, Den Haag, 27. 3. 2013.
18. ICTY, Tužilac protiv Radovana Karadžića, IT-95-5/18-T, Pretresno vijeće, Presuda, Tom III, Den Haag, 24. 3. 2016.
19. ICTY, Ujedinjene nacije, Vijeće sigurnosti, Rezolucija br. 824 (1993), 6. 5. 1993.
20. ICTY, SJB Prijedor, str. pov. br. 11-12-20, Prijedor, 31. 5. 1992.
21. IRMCT, MICT-13-55-ES, *Drugostepena presuda protiv Radovana Karadžića*, 20. mart 2019; IRMCT, MICT-13-56, *Drugostepena presuda protiv Ratka Mladića*, 8. juni 2021.

22. *Knjiga nestalih opštine Prijedor – Ni krivi ni dužni*, Udruženje Prijedorčanki "Izvor", Prijedor, 2012.
23. Rezolucije Vijeća sigurnosti UN u Bosni i Hercegovini, Press centar ARBiH, Sarajevo, 1995.
24. Sud BiH, Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Novaka Đukića, X-KR-07/394, Presuda, Sarajevo, 2009.
25. Sud Bosne i Hercegovine, Predmet br. S1 1 K 004659 11 Kro, Presuda protiv Veselina Vlahovića, Sarajevo, 13. juni 2014.
26. *Svesrpski sabor: Deklaracija o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda*, Beograd, 8. juni 2024. godine.

Štampa

1. "Juli u Prijedoru: U susret šehidskoj dženazi", *Preporod*, Sarajevo, 18. 7. 2018.
2. "Ko srpsku javnost plaši batinom", *Politika*, Beograd, 27. 10. 2022.
3. "Sa zarobljenicima se postupa po zakonu", *Politika*, Beograd, 9. 8. 1992.
4. "Ulice su bile minirane", *Politika*, Beograd, 28. 6. 1992.

Izvještaji i online izvori

1. All-Serbian Assembly. (2024, June 8). *Deklaracija o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda* [Declaration on the protection of national and political rights and the common future of the Serbian people]. Beograd. https://www.narodnaskupstinars.net/?q=la/akti/ostali-akti/deklaracija-o-za%C5%A1titi-nacionalnih-i-politi%C4%8Dkih-prava-i-zajedni%C4%8Dkoj-budu%C4%87nosti-srpskog-naroda
2. Bassiouni, C. (1994, May 27). *Završni izvještaj Komisije stručnjaka Ujedinjenih nacija, uspostavljene u skladu s Rezolucijom Vijeća sigurnosti 780 (1992) – Prilog VI. – dio 1. – Studija bitke i opsade Sarajeva* [Final report of the UN Commission of Experts pursuant to Security Council Resolution 780 (1992) – Annex VI, Part 1 – Study of the battle and siege of Sarajevo]. United Nations. (Archived from the original on February 22, 2001).

3. Cvjetićanin, T., et al. (2021). *Izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici 2021* [Report on the denial of genocide in Srebrenica 2021]. Memorijalni centar Srebrenica. https://srebrenicamemorial.org/assets/files/1625819630-izvjestaj-o-negiranju-genocida-za-2021-godinu-bosanski-jezik.pdf

4. Hanson-Green, M. (2020). *Izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici 2020* [Report on the denial of genocide in Srebrenica 2020]. Memorijalni centar Srebrenica. https://srebrenicamemorial.org/assets/photos/editor/Izvjestaj_o_negiranju_genocida_2.pdf

5. Džananović, M., et al. (2023). *Izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici 2023* [Report on the denial of genocide in Srebrenica 2023]. Memorijalni centar Srebrenica. https://srebrenicamemorial.org/assets/photos/editor/_MCS_izvjestaj_2023_BOS.pdf

6. Ujedinjene nacije. (1999, November 15). *Izvještaj Generalnog sekretara prema rezoluciji Generalne skupštine UN-a 53/35 (1998)* [Report of the UN Secretary-General pursuant to General Assembly resolution 53/35 (1998)].

7. Maljević, A. (2024). *Izvještaj o negiranju genocida 2024: (ne)procesuiranje negatora genocida* [Report on the denial of genocide 2024: (Non-)prosecution of genocide deniers]. Memorijalni centar Srebrenica.

8. Mehmedović, A., et al. (2022). *Izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici 2022* [Report on the denial of genocide in Srebrenica 2022]. Memorijalni centar Srebrenica. https://srebrenicamemorial.org/assets/photos/editor/_mcs_izvjestaj_BOS_2022_FINAL_ko.71.pdf

9. Deutsche Welle. (2018, November 15). *Ana Brnabić: 'U Srebrenici nije bio genocid'* [Ana Brnabić: 'There was no genocide in Srebrenica']. https://www.dw.com/bs/ana-brnabić-u-srebrenici-nije-bio-genocid/a-46294469

10. Biserko, S. (2011, October). *Percepcija srpske elite dejtonske Bosne* [Perceptions of Serbia's elite in Dayton Bosnia]. *Duh Bosne*. http://www.spiritofbosnia.org/bs/volume-6-no-4-2011-october/perceptions-of-serbia%E2%80%99s-elite-in-relation-to-the-dayton-agreement

11. Bissett, J. (2008, June 27). *Don't forget all victims of Srebrenica*. *The Ottawa Citizen*. http://www.canada.com/ottawacitizen/news/letters/story.html?id=-053ec8dd-76e6-42c0-b537-d703bea7657c

12. Bryant, L. (1993). *The Betrayal of Bosnia*. Centre for the Study of Democracy – University of Westminster. http://www.ciaonet.org.proxy.www.merln-europe.org/wps/brl01/brl01.html

13. Detektor.ba. (2021, May 11). *Bosnian Camp Detainees Demand Apology for Serbian TV 'Untruths'*. https://n1info.ba/english/news/serbian-filmmakers-comments-on-prison-camps-in-bih-spark-reactions-among-pows/

14. Balkan Insight. (2016, April 8). *Bosnian Serbs Probe Srebrenica Lobbyist's Alleged Fraud*. https://balkaninsight.com/2016/04/08/bosnian-serb-police-investigates-us-lobbyist-for-embezzlement-04-08-2016/

15. Bieber, F. (2017, November 30). *A Poisonous Week at the Hague Tribunal*. Balkan Insight. https://balkaninsight.com/2017/11/30/a-poisonous-week-at-the-hague-tribunal-11-30-2017/

16. Bieber, F. (2017, November 30). *A Poisonous Week at the Hague Tribunal*. Balkan Insight. https://balkaninsight.com/2017/11/30/a-poisonous-week-at-the-hague-tribunal-11-30-2017/

17. Burzanović, T. (1996). *Smisao istrebljivanja Srba u Hercegovini na krsnu slavu – prije pedeset godina i danas* [The Meaning of the Extermination of Serbs in Herzegovina on the Patron Saint Day – Fifty Years Ago and Today]. Projekat Rastko. https://www.rastko.rs/filosofija/jagnje/tihomir_burzanovic_c.html

18. Chao, J. (1996, June 19). *Former Camp Prisoner Places Defendant at Sexual Mutilation Scene*. AP News. https://apnews.com/article/de14a239869f199c285aa513e771c4d1

19. Justice Report. (2010, April 19). *Criminal Complaint for Denial of Genocide*. http://www.justice-report.com/en/articles/criminal-complaint-for-denial-of-genocide

20. Frontal.rs. (n.d.). *Čudne draži, male bijele laži* [Strange Charms, Little White Lies]. https://www.frontal.rs/danijel-simic-cudne-drazi-male-bijele-lazi/

21. Taz.de. (n.d.). *Die Stunde der Geschichtsfälscher* [The Hour of the Falsifiers of History]. https://taz.de/Die-Stunde-der-Geschichtsfaelscher/!1410329/

22. RTS. (2024, May 24). *Dodik: Ne prihvatamo rezoluciju, predložićemo razdruživanje* [Dodik: We do not accept the resolution, we will propose separation]. https://www.rts.rs/lat/vesti/region/5447819/dodik-viskovic-rezolucija-srebrenica.html

23. Večernji.hr. (2023, February 5). *Dodik na Twitteru: Markale su zločin za koji su dva puta lažno optuženi Srbi* [Dodik on Twitter: Markale was a crime for which Serbs were falsely accused twice]. https://www.vecernji.hr/vijesti/dodik-na-twitteru-markale-su-zlocin-za-koji-su-dva-puta-lazno-optuzeni-srbi-1654799

24. Al Jazeera Balkans. (2018, May 25). *Đukić u Beogradu izbjegava kaznu za masakr u Tuzli* [Đukić avoids sentence for Tuzla massacre in Belgrade]. https://balkans.aljazeera.net/videos/2018/5/25/dukic-u-beogradu-izbjegava-kaznu-za-masakr-u-tuzli

25. BBC. (2024, May 23). *Genocid u Srebrenici: Generalna skupština UN usvojila Rezoluciju o Danu sećanja* [Srebrenica Genocide: UN General Assembly adopted the Memorial Day Resolution]. https://www.bbc.com/serbian/lat/balkan-69055449

26. Herman, S. E., & Peterson, D. (2011, September 2). *George Monbiot and the Guardian on 'Genocide Denial' and 'Revisionism'*. Monthly Review Online. http://mrzine.monthlyreview.org/2011/hp020911.html

27. Klix.ba. (2024, May 25). *Opozicija optužila Vučića da je neutralni glas Hondurasa u UN-u platio 500.000 dolara, imaju i 'dokaz'* [Opposition accused Vučić of paying $500,000 for Honduras' neutral vote at the UN, claiming to have 'proof']. https://www.klix.ba/vijesti/bih/opozicija-optuzila-vucica-da-je-neutralni-glas-hondurasa-u-un-u-platio-500-000-dolara-imaju-i-dokaz/240525108

28. Buka. (n.d.). *Prijedor: Zabranjena riječ* [Prijedor: The Forbidden Word]. http://www.6yka.com/novost/24204/prijedor-zabranjena-rijec

29. Russia Today Balkan. (2023, January 19). *Od Sarajeva do Račka: Kako se "istina o srpskim zločinima" kalila u Haškom tribunal* [From Sarajevo to Račak: How the "truth about Serbian crimes" was forged at The Hague Tribunal]. https://lat.rt.rs/srbija-i-balkan/15771-vase-miskina-sarajevo-markale-racak-hag-presude/

30. Novinska agencija Patria (NAP). (n.d.). *Vučić briznuo u plač kad je saznao da je usvojena Rezolucija o Srebrenici* [Vučić burst into tears when he learned the Srebrenica Resolution was adopted]. https://nap.ba/post/820269/vucic-briznuo-u-plac-kad-je-saznao-da-je-usvojena-rezolucija-o-srebrenici

31. Oslobođenje. (n.d.). *Bivši logoraši iz Prijedora gradonačelniku uputili zahtjev za izgradnju memorijalnog centra u bivšem logoru Omarska* [Former camp detainees from Prijedor submitted request to mayor for memorial center at former Omarska camp]. http://www.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/bivsi-logoraasi-iz-prijedora-gradonacelniku-uputili-zahtjev-za-izgradnju-memorijalnog-centra-u-bivsem-logoru-omarska

32. SENSE Centar. (n.d.). *Haški tribunal potvrdio da je opsada Sarajeva bila zločin protiv čovječnosti* [ICTY confirms that the Siege of Sarajevo was a crime against humanity]. https://arhiva.sensecentar.org/vijesti.php?aid=12373

33. Balkan Insight. (2022, May 6). *FHP: Ekstremno neefikasan rad Tužilaštva za ratne zločine* [FHP: Extremely Inefficient Work of the War Crimes Prosecutor's Office]. https://balkaninsight.com/sr/2022/05/06/fhp-ekstremno-neefikasan-rad-tuzilastva-za-ratne-zlocine/

34. Centar za društveno-politička istraživanja Republike Srpske. (n.d.). *O Centru* [About the Center]. https://cdpirs.org/o-centru/

35. United Nations. (2024). *A/RES/78/282: International Day of Reflection and Commemoration of the 1995 Genocide in Srebrenica*. https://docs.un.org/en/A/RES/78/282

36. United Nations. (2024, June 10). *Resolution adopted by the General Assembly on the International Day of Reflection and Commemoration of the 1995 Genocide in Srebrenica* [Archived PDF]. https://web.archive.org/web/20240610064910/https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n24/152/96/pdf/n2415296.pdf

37. Independent International Commission of Inquiry. (n.d.). *Concluding Report of the Independent International Commission of Inquiry on Srebrenica*. https://www.goodreads.com/book/show/58654593

38. Office of the High Representative. (n.d.). *Odluka visokog predstavnika kojom se donosi Zakon o dopuni Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine* [Decision by the High Representative enacting the Law Amending the Criminal Code of BiH]. http://www.ohr.int/odluka-visokog-predstavnika-kojom-se-donosi-zakon-o-dopuni-kaznenog-zakona-bosne-i-hercegovine/

39. Kultura sjećanja. (n.d.). *Prijedor: Spomen-obilježje palim borcima RS iz Trnopolja* [Prijedor: Monument to fallen RS soldiers from Trnopolje]. https://kultur-asjecanja.org/prijedor-spomen-obiljezje-palim-borcima-rs-iz-trnopolja/

40. RECOM. (n.d.). *U nekadašnjem logoru Trnopolje otvorena spomen-soba vojnicima Vojske Republike Srpske* [Memorial Room for VRS Soldiers Opened at Former Trnopolje Camp]. https://www.recom.link/bhsc/u-nekadasnjem-logoru-trnopolje-otvorena-spomen-soba-vojnicima-vojske-republike-srpske/

41. Slobodna Bosna. (n.d.). *Godišnjica bitke u Dobrovoljačkoj: Šta je pred smrt otkrio general JNA Milutin Kukanjac* [Anniversary of the Battle in Dobrovoljačka: What General Kukanjac Revealed Before His Death]. https://www.slobodnabosna.ba/vijest/299055

42. Court of Bosnia and Herzegovina. (n.d.). *Case Information: Novak Đukić*. https://sudbih.gov.ba/Court/Case/56

43. Moj Prijedor. (n.d.). *Kako je otkrivena masovna grobnica Tomašica* [How the Tomašica Mass Grave Was Discovered]. https://www.mojprijedor.com/kako-je-otkrivena-masovna-grobnica-tomasica/

44. RT Balkan. (2023, January 19). *Od Sarajeva do Račka: Kako se "istina o srpskim zločinima" kalila u Haškom tribunal* [From Sarajevo to Račak: How the "truth about Serbian crimes" was forged at The Hague Tribunal]. https://lat.rt.rs/srbija-i-balkan/15771-vase-miskina-sarajevo-markale-racak-hag-presude/

45. Politika. (2020). *Dunja Mijatović kritikuje srpsko ministarstvo zbog knjige "Tuzlanska kapija"* [Dunja Mijatović Criticizes Serbian Ministry over the Book "Tuzla Gate"]. https://www.politika.rs/sr/clanak/441374

46. Rotten Tomatoes. (n.d.). *The Weight of Chains*. https://www.rottentomatoes.com/m/the_weight_of_chains

47. Srebrenica Project. (n.d.). *Srebrenica Project: Education, Memory, and Research*. http://srebrenica-project.org/

48. Večernji list. (2024, May 23). *UN izglasao rezoluciju o genocidu u Srebrenici: Pogledajte koje države su bile za, a koje protiv* [UN Adopted Srebrenica Genocide Resolution: See Which Countries Voted For and Against]. https://www.vecernji.hr/vijesti/un-izglasao-rezoluciju-o-genocidu-u-srebrenici-pogledajte-koje-drzave-su-bila-za-a-koje-protiv-1771580

49. Srebrenica Memorial Center. (2022, July 11). *Izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici – video prezentacija* [Srebrenica Genocide Denial Report – Video Presentation] [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=K5uGgX-Ml7G8

50. RT Balkan. (2024, May). *Dodik: 109 prema 84 – Rezolucija o Srebrenici je pokušaj ujedinjenja nacije protiv Srba* [Dodik: 109 to 84 – Srebrenica Resolution Is an Attempt to Unite the Nation Against Serbs]. https://lat.rt.rs/srbija-i-balkan/93357-dodik-109-84-rezolucija-srebrenica-ujedninjenje-nacije-autorski-tekst/

51. Pravda za generala Đukića. (n.d.). *Rekonstrukcija događaja na Kapiji – balistički eksperiment* [Reconstruction of the Kapija Incident – Ballistic Experiment] [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=ROf8ukEqBps

52. Dnevni Avaz. (2022, September 29). *Orban podržao Dodika: RS je počasni komšija Mađarske* [Orban Supported Dodik: RS Is an Honorary Neighbor of Hungary]. https://avaz.ba/vijesti/region/775647/orban-podrzao-dodika-rs-je-pocasni-komsija-madarske

53. Radio Slobodna Evropa. (2025, March 7). *Rusija podržava vlast u Srbiji i RS, izjavio Vučić posle razgovora sa Putinom i potvrdio da ide u Moskvu* [Russia Supports the Government in Serbia and RS, Vučić Says After Talks With Putin]. https://www.slobodnaevropa.org/a/vucic-putin-rusija-srbija/33339902.html

54. Time Magazine. (2002, September 11). *Imaginary Massacres?* https://content.time.com/time/subscriber/article/0,33009,349957,00.html

55. Antonic, S. (n.d.). *Izumevanje zločina – 'bijele trake'* [Inventing a Crime – 'White Armbands']. Sveosrpskoj.com. https://sveosrpskoj.com/komentari/antonic-izumevanje-zlocina-bijele-trake/

56. RTS. (2010, May 11). *Karadžić: Markale primitivna nameštaljka* [Karadžić: Markale Was a Primitive Setup]. https://www.rts.rs/lat/vesti/hronika/688141/karadzic-markale-primitivna-namestaljka.html

57. Karganović, S. (2010, July 13). *DNA Testing and the Srebrenica Lobby*. The Lord Byron Foundation for Balkan Studies. http://www.balkanstudies.org/articles/dna-testing-and-srebrenica-lobby

58. RTRS. (2015, July 4). *Konferencija o Srebrenici: Istina tek treba da bude utvrđena* [Conference on Srebrenica: The Truth Still Needs to Be Established]. http://www.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=157740

59. Nezavisne novine. (2013, June 1). *Marko Pavić Dan bijelih traka nazvao gej paradom* [Marko Pavić Called White Armband Day a Gay Parade]. https://www.nezavisne.com/novosti/gradovi/Marko-Pavic-Dan-bijelih-traka-nazvao-gej-paradom/194526

60. Sputnik Srbija. (2017, July 7). *Malagurski: 'Srebrenica Fest 2017'* [Malagurski: 'Srebrenica Fest 2017']. https://lat.sputnikportal.rs/20170707/Malagurski-Srebrenica-video-1111838594.html

61. Srpska akademija nauka i umetnosti. (1986). *Memorandum: Srpska akademija nauka i umjetnosti 1986* [Memorandum of the Serbian Academy of Sciences and Arts 1986]. https://eudocs.lib.byu.edu/index.php/Memorandum_of_the_Serbian_Academy_of_Sciences_and_Arts

62. Muzej žrtava genocida. (2016, June 6). *Konferencija: „Stradanje Srba srebreničkog kraja u 20. veku"* [Conference: "Suffering of Serbs in the Srebrenica Region in the 20th Century"]. https://bit.ly/40w7spS

63. Al Jazeera Balkans. (2012, May 31). *Policija RS-a tragala ko nosi bijele trake* [RS Police Searched for Those Wearing White Armbands]. https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2012/5/31/policija-rs-tragala-ko-nosi-bijele-trake

64. N1 Info. (2021, August 24). *RS Commission says genocide not committed in Srebrenica*. https://n1info.rs/english/news/rs-commission-says-genocide-not-committed-in-srebrenica/

65. Deutsche Welle. (2009, September 16). *Tuzla šokirana Dodikovim izjavama* [Tuzla Shocked by Dodik's Statements]. https://www.dw.com/sr/tuzla-šokirana-dodikovim-izjavama/a-4696252

66. Media Center Online. (2021, July 22). *Tuzlanska kapija: Strategije negiranja zločina* [Tuzla's Kapija: Strategies of Denial]. https://www.media.ba/bs/magazin/tuzlanska-kapija-strategije-negiranja-zlocina

67. Radio Slobodna Evropa. (2024, April 17). *Tvrdnje Srbije i činjenice oko Rezolucije o Srebrenici* [Serbia's Claims and the Facts About the Srebrenica Resolution]. https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-rezolucija-genocid-srebrenica-vucic/32909543.html

68. Radio Slobodna Evropa. (2025, January 23). *Ustavni sud BiH zabranio dio udžbenika istorije za 9. razred u RS-u* [Constitutional Court of BiH Bans Part of 9th Grade History Textbook in RS]. https://www.slobodnaevropa.org/a/ustavni-sud-bih-zabranio-dio-knjige-istorije-republike-srpske/33286249.html

69. RTRS. (2024, July 12). *Вишковић: Крајње вријеме да Српска има меморијални комплекс за српске жртве у Подрињу* [Višković: It's High Time RS Had a Memorial Complex for Serbian Victims in Podrinje]. https://www.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=562363

70. Vlajki, E. (2010, January 13). *Mentalni genocid nad Srbima* [Mental Genocide Against Serbs]. Nezavisne novine. http://www.nezavisne.com/komentari/kolumne/Mentalni-genocid-nad-Srbima-51612.html

71. RTV. (2022, April 19). *Vulin: Protiv Srbije se vodi hibridni rat* [Vulin: A Hybrid War is Being Waged Against Serbia]. https://www.rtv.rs/sr_lat/politika/vulin-protiv-srbije-se-vodi-hibridni-rat_1333918.html